

С. П. Ничаюк

ЛАТИНСЬКА МОВА

для юридичних факультетів

Навчальний посібник

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА

С. П. Ничаюк

ЛАТИНСЬКА МОВА

для юридичних факультетів

Навчальний посібник

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

Рецензенти

- С. М. Лучканин**, канд. філол. наук, доц.
(Інститут філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка)
- С. П. Гриценко**, канд. філол. наук, доц.
(Національний авіаційний університет)
- В. Д. Шинкарук**, д-р філол. наук, проф.
(Департамент вищої освіти Міністерства освіти і науки України)

Редакційна колегія юридичного факультету

- Голова редакційної колегії* **В. Ф. Опришко**, д-р юрид. наук, проф.
Відповідальний секретар **О. Ю. Нечипоренко**, канд. екон. наук доц.
Члени редакційної колегії: **Ф. П. Шульженко**, канд. філос. наук, доц.; **Г. О. Федоренко**, канд. юрид. наук, доц.; **О. Г. Яновська**, канд. юрид. наук, доц.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
Лист від № 14/18.2-2750 від 06.12.05

Ничаюк С. П.

Н 91 Латинська мова для юридичних факультетів: Навч. посіб. —
К.: КНЕУ, 2006. — 204 с.
ISBN 966–574–863–7

Навчальний посібник складається з 10 занять, що охоплюють матеріал з фонетики, морфології, синтаксису латинської мови (5 відмін іменників, прикметники, числівники, система інфекта дієслів, дієприкметники та ін.). Посібник також містить латинсько-український і українсько-латинський словники, навчальні тексти та вправи на закріплення теоретичного матеріалу, велику кількість варіантів завдань для перевірки знань студентів. Окремим списком подаються вирази юридичної фразеології та сентенції, а також основні поняття римського права, що зустрічаються в посібнику.

Для студентів юридичних факультетів усіх форм навчання.

ББК 81.2

Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу КНЕУ заборонено

Зміст

Передмова	6
Вступ	8
Тема I	10
§ 1. Латинський алфавіт	10
§ 2. Читання голосних.	11
§ 3. Читання приголосних.	11
§ 4. Читання сполучень приголосних з голосними.	12
§ 5. Читання сполучень приголосних	12
§ 6. Довгота та короткість складу	13
§ 7. Наголос	13
<i>Вправи</i>	14
Тема II	15
§ 8. Частина мови	15
§ 9. Іменник. Граматичні категорії іменника	16
§ 10. Відміна (<i>declinatio</i>).	17
§ 11. I відміна іменників.	18
§ 12. II відміна іменників	19
§ 13. Прикметники I—II відміни	21
§ 14. Прийменники	22
§ 15. Відмінювання дієслова <i>esse</i> — бути — у теперішньому часі	23
<i>Вправи</i>	23
Тема III	26
§ 16. Загальні відомості про дієслово	26
§ 17. Неособові дієслівні форми.	26
§ 18. Основні (словникові) форми дієслова. Дієслівні основи	27
§ 19. Дієвідміни	28
§ 20. Особові закінчення дієслів. Сполучні голосні	29
§ 21. <i>Praesens indicativi activi et passivi</i>	30

§ 22. Інфінітиви теперішнього часу	33
§ 23. Граматичний аналіз та переклад простого речення	34
§ 24. Синтаксис пасивної конструкції	35
<i>Вправи</i>	36
Тема IV	38
§ 25. Присвійні займенники	38
§ 26. Особові займенники. Зворотний займенник	39
§ 27. Вказівні займенники	40
§ 28. Означальні займенники	42
§ 29. Заперечні займенники	43
<i>Вправи</i>	43
Тема V	46
§ 30. Futurum I indicativi activi et passivi	46
§ 31. Відмінювання дієслова <i>esse</i> у futurum I indicativi	48
§ 32. Imperfectum indicativi activi et passivi (минулий час недоконаного виду дійсного способу активного та пасивного стану)	48
§ 33. Відмінювання дієслова <i>esse</i> у imperfectum indicativi	51
<i>Вправи</i>	51
Тема VI	54
§ 34. Наказовий спосіб теперішнього часу (<i>Imperativus praesentis</i>)	54
§ 35. Наказовий спосіб майбутнього часу (<i>Imperativus futuri</i>)	55
§ 36. III відміна іменників	56
<i>Вправи</i>	60
Тема VII	63
§ 37. Прикметники III відміни	63
§ 38. <i>Participium praesentis activi</i>	65
<i>Вправи</i>	66
Тема VIII	68
§ 39. IV відміна іменників	68
§ 40. V відміна іменників	70
<i>Вправи</i>	72
Тема IX	74
§ 41. Неправильні дієслова	74
§ 42. Дієслова, похідні від дієслова <i>sum, fui, — esse — бути</i>	80
§ 43. Відкладні та напіввідкладні дієслова	82
<i>Вправи</i>	83

Тема X	85
§ 44. Числівник	85
§ 45. Відмінювання числівників	87
§ 46. Ступені порівняння прикметників	88
§ 47. Відмінювання прикметників у вищому та найвищому ступені порівняння	90
§ 48. Суплетивні ступені порівняння	90
<i>Вправи</i>	91
Юридична фразеологія	93
Список крилатих виразів, рекомендованих для вивчення напам'ять	103
Gaudeamus	107
Варіанти завдань до модуля I	108
Варіанти завдань до модуля II	113
Скорочення імен та власних назв	118
Основні поняття римського права	119
Латинсько-український словник	121
Українсько-латинський словник	200
Література	202

ПЕРЕДМОВА

Латинська мова на юридичному факультеті одночасно з загальноосвітньою функцією виконує роль допоміжної дисципліни в підготовці фахівців-правознавців. Юридична термінологія значною мірою складається з латинських слів (юрист, юстиція, адвокат, процес, прокуратура, цивільний і т. д.), а тому студент-юрист повинен знати значення юридичних термінів і вміти їх пояснити. Крім того, вивчення латинської мови на юридичному факультеті пов'язане з важливою для юриста дисципліною — римським правом, оскільки латинська мова — мова писемних джерел римського права і міжнародна мова правознавчої термінології.

Метою вивчення латинської мови є оволодіння основами елементарної граматики латинської мови, вироблення вміння читати і перекладати зі словником оригінальних юридичних текстів (середньої складності), засвоєння лексичного запасу в обсязі 300 слів, уміння практично користуватися правознавчою термінологією. За програмою майбутні правники мають засвоїти близько 80 сентенцій та 100 виразів юридичної фразеології.

На кінець семестру студенти повинні оволодіти такими практичними навичками:

1. Читати зі словником та розуміти латинські тексти з фаху.

2. Вміти письмово перекладати з латинської мови на рідну мову тексти з юридичної тематики середньої складності.

3. Знати найбільш поширені сентенції та вирази латинської юридичної фразеології.

4. Вміти користуватися латинською правознавчою термінологією.

Даний посібник складається з трьох основних частин:

1. 10 занять, кожне з яких складається:
  - з декількох параграфів, які містять граматичний матеріал;
  - вправ на відмінювання іменників та прикметників, дієвідмінювання дієслів, переклад окремих граматичних форм іменників, прикметників, займенників та дієслів (такі ж завдання подаються для поточного модульного контролю знань студентів);
  - речень та текстів для перекладу з латинської мови українською;
  - словника, який містить слова, що використовуються в даному занятті;
  - списку сталих юридичних виразів для запам'ятовування, що подається після слова **Запам'ятайте!**
2. Варіантів завдань до модуля I та модуля II.
3. Словників: латинсько-українського словника та українсько-латинського.

Окремим списком подаються наприкінці посібника сентенції та юридична фразеологія, рекомендовані для вивчення напам'ять, а також основні поняття римського права, що зустрічаються в посібнику.

Латинська мова (*lingua Latina*) була мовою племені латинів (*Latini*), що проживало в невеликій області Лациї (*Latium*), розташованій на заході середньої частини Апеннінського півострова. Центром цієї області стало місто Рим (*Roma*), яке було засновано 753 року до н. е., за легендою, братами Ромулом та Ремом (на честь одного з братів і було названо місто). Поступово Рим розростається і стає центром великої Римської імперії, що об'єднала велику частину Західної Європи, Малої Азії та Африки. Латинська мова стає офіційною державною мовою, а мови підкорених народів зазнають значного впливу з боку латинської мови. Народна розмовна латинська мова, поєднавшись з мовами підкорених племен та народностей, утворила різні діалекти, що дали початок для формування романських мов (італійської, іспанської, французької, португальської, румунської, ретороманської, провансальської). Інші мови теж зазнали значного впливу латинської мови, але насамперед — на лексичному рівні. Велика кількість слів латинського походження є в українській, російській, польській, англійській та інших мовах.

Найдавнішими писемними пам'ятками, що дійшли до нас, є напис на так званій пренестійській фібулі (золотій застібці, знайдений 1871 року в місті Пренесті, що датується VII до н. е.) і уривок із сакрального напису на камені (знайденому 1899 року на розкопках римського форуму, що датується V ст. до н. е.). До цього ж періоду (його називають архаїчним) належать **Закони дванадцяти таблиць (*Leges duodécim tabulārum*)** — найдавніша пам'ятка римського законодавства, датована V ст. до н. е. До давніх пам'яток архаїчної латини відносять також літературні твори Плавта, Теренція, трактати Катона, Варрона, численні офіційні документи середини III — початку II ст. до н. е., фрагменти з творів таких римських юристів, як Сціпіон Назіка, Тіберій та Гай Гракхи, Сцевола та ін.

Наступний період називають «класичною латиною» і до нього відносять твори, написані в Римі протягом I ст. до н. е. — початку I ст. н. е. Твори Вергілія, Овідія, Горація, Цезаря, Цицерона, Лукреція, Катула, Тита Лівія та інших відомих письменників, поетів, ораторів, істориків, державних діячів представляють саме класичний період у розвитку латинської мови.

За часів ранньої імперії відбувається формування юридичних шкіл (прокуліанська, яку очолював Лабеон, а згодом його учень Прокул, та сабініанська, на чолі якої стояв Капітон, а пізніше його послідовник Сабін). Відомі твори римських юристів Цельса, Гая, Помпонія, Юліана та ін.

II ст. н. е. датується відомий твір римського юриста Гая **Інституції (Intitutiones)**.

Наступний період називають післякласичним (III—VI ст. н. е.). Це епоха пізньої імперії та виникнення після її падіння Західної і Східної імперій. Цей період характеризується загальним занепадом економіки та культури. Літературна мова все більше віддаляється від розмовної. Творчість Сенеки, Ювенала, Таціта, Марціала припадає на цей період.

У VI ст. (528—534) була видана збірка римських законів та імператорських конституцій **Кодекс Юстиніана (Codex Iustinianus)**, який пізніше одержав назву **Звід цивільного права (Corpus iuris civilis)**.

В епоху Середньовіччя латинська мова стає мовою міжнародного спілкування, мовою науки, дипломатії, юриспруденції, судочинства, школи, католицької церкви, медицини.

За епохи Відродження латинська мова стає мовою викладання дисциплін у вузах Європи, мовою науки, богослов'я, філософії, історичних хронік, художніх творів (твори Томаса Мора, Еразма Роттердамського, Рене Декарта, Бенедикта Спінози, Ісаака Ньютона, Карла Ліннея та ін.). На території сучасної України також діють латиномовні освітні заклади. Латинською мовою писали свої твори Феофан Прокопович, Станіслав Оріховський, Франциск Скорина, Григорій Сковорода.

Сьогодні латинська мова не належить до основних шкільних дисциплін, однак вона продовжує існувати в окремих галузях науки, а також є обов'язковою дисципліною у підготовці фахівців у галузі права, історії, філології, філософії, біології, медицини.

Тема I

§ 1. Латинський алфавіт

Буква	Назва	Вимова	Приклад	Українська транскрипція
A a	А	[a]	actor	[а́ктор]
B b	Бе	[b]	bene	[бе́не]
C c	Це	[ц], [к]	civis, crimen	[цівіс], [крімен]
D d	Де	[д]	dare	[да́ре]
E e	Е	[e]	edictum	[еді́ктум]
F f	Еф	[ф]	facere	[фа́цере]
G g	Ге	[г]	gens	[ге́нс]
H h	Га (ха)	[г], [х]	homo	[го́мо]
I i	І	[і], [й]	ignis, ius	[і́гніс], [йус]
J j	Йота	[й]	justitia	[йу́стіція]
K k	Ка	[к]	Kalendae	[кал'е́нде]
L l	Ель	[л]	lex	[л'е́кс]
M m	Ем	[м]	male	[ма́л'е]
N n	Ен	[н]	naturalis	[натура́ліс]
O o	О	[o]	opus	[о́пус]
P p	Пе	[п]	patria	[па́трія]
Q q	Ку	[к]	quis	[кві́с]
R r	Ер	[р]	Romanus	[Рома́нус]
S s	Ес	[с], [з]	sapiens, casus	[са́пієнс], [ка́зус]
T t	Те	[т]	tabula	[табу́л'а]
U u	У	[у]	ubi	[у́бі]
V v	Ве	[в]	vetare	[вета́ре]
X x	Ікс	[кс], [гз]	rex, exemplum	[ре́кс], [е́гзе́мпл'ум]
Y y	Іпсилон	[і]	gyrus	[гі́рус]
Z z	Зета	[з]	zona	[зо́на]

Примітка. У латинській науковій термінології, головним чином у приващих німецького й англійського походження, іноді зустрічається буква **W** (дубль ве), що служить для позначення звука [в] у словах німецького походження і звука [у] з наступним голосним у словах англійського походження: **W**assermann [Вассерманн], **W**ebster [Уебстер], **W**ilson [Уілсон].

Літера **J j** вживається лише на початку слова та складу.

Літера **K k** рано вийшла з ужитку і збереглася тільки в деяких словах і скороченнях: **Kalendae** [кал'енде] — перший день кожного місяця; **K** або **KAL** — скорочений запис попереднього слова.

З великої букви пишуться власні імена і похідні від них прикметники і прислівники, а також назви місяців та днів тижня: **Latium** — Лациї, **Latinus** — латинський, **Latine** — по-латинськи, **Februarius** — лютий, **dies Lunae** — понеділок.

§ 2. Читання голосних

* Голосні **a, o, u, e** вимовляються як українські **a, o, u, e**.

* Літера **i** найчастіше вимовляється як українське **i**: **ibi** [ібі] (там); **cito** [ціто] (швидко). Якщо буква **i** стоїть перед голосним на початку слова або складу, то вона вимовляється як [й]: **ius** [йус] (право); **Ianuarius** [йануаріус] (Січень); **maiores** [майорес] (предки).

* Літера **y** зустрічається тільки у словах грецького походження і вимовляється як [й]: **lyra** [ліра] (ліра), **tyranus** [тіранус] (тиран).

* У латинській мові існує два типи сполучень голосних: дифтонги та диграфи.

Диграф — це сполучення голосних, в якому двом літерам відповідає один звук. У латинській мові існує два диграфи — **ae** та **oe**, які вимовляються як звук [e]: **Caesar** [Цезар] (Цезар), **aera** [ера] (ера), **coelum** [цел'ум] (небо), **poena** [пена] (покарання). Якщо над другою буквою диграфа стоїть знак довготи « ¯ » або знак роздільної вимови (трема) « ˘ », то читаються обидві букви. Наприклад: **aër** [аер] (повітря), **poëta** [поета] (поет).

Дифтонг — це таке сполучення голосних, коли дві голосні букви читаються як один склад. Другий голосний звук не утворює складу і тому наближається при вимові до приголосного. Головними дифтонгами латинської мови є **au** та **eu**. Наприклад: **auctor** [ауктор] (автор, дійова особа), **audax** [аўдакс] (сміливий), **neuter** [неўтер] (ні той, ні інший), **Europa** [Еўропа] (Європа).

§ 3. Читання приголосних

* Літера **c** перед звуками [e] та [i], тобто перед голосними **e, i, y** та диграфами **ae** та **oe** читається як [ц]. Наприклад: **celer** [целер] (швидкий), **civis** [цівіс] (громадянин), **cyclus** [цік্লос] (коло), **caecus**

[цэкус] (сліпий), **coelum** [цэлюм] (небо). В усіх інших випадках, тобто перед *a, o, u*, перед приголосним та наприкінці слова, літера *c* читається як [к]: **caput** [ка́пут] (голова, розділ), **culpa** [ку́льпа] (провина), **corpus** [ко́рпус] (тіло), **credere** [крéдере] (вірити), **sic** [сік] (так).

• Літера *h* вимовляється як український звук [г] або [х]: **homo** [го́мо] або [хо́мо] (людина).

• Літера *l* вимовляється з пом'якшенням: **locus** [л'о́кус] (місце).

• Літера *s* між голосними вимовляється як [з]: **usus** [у́зус] (використання).

• Літера *z* зустрічається тільки у словах грецького походження: **zona** [зо́на] (пояс, територія).

• Літера *x* вимовляється як [кс]: **lex** [л'екс] (закон). Якщо *x* стоїть між голосними, другий з яких наголошений, то вимовляється як [гз]: **exemplar** [егзéмпл'ар] (приклад).

§ 4. Читання сполучень

приголосних з голосними

• Сполучення *ti* вимовляється перед голосним як [ці]: **natio** [на́ціо] (народ), **constitutio** [констіту́ціо] (наказ, постанова). Після *s, t, x*, а також на межі основи та формотворчого елемента *ti* читається як [ті]: **bestia** [бéстіа] (звір), **Attius** [А́ттіус] (Аттій), **mixtio** [мі́кстіо] (змішування).

• Сполучення *su* перед голосним, з яким вона утворює один склад, вимовляється як [св]: **suadere** [сва́дере] (давати пораду). Однак слід запам'ятати: **suus, sua, suum** [суус, суа, суум] — свій, своя, своє.

• Сполучення *ngu* перед голосним вимовляється як [нгв]: **lingua** [лі́нгва] (мова, язик).

§ 5. Читання сполучень приголосних

У запозичених з грецької мови словах зустрічаються сполучення приголосних з літерою *h*:

ch [х]: **charta** [ха́рта] (папір)

sch [сх]: **schola** [схо́ля] (школа)

ph [ф]: **philosophia** [філ'осо́фіа] (філософія)

th [т]: **theatrum** [теа́трум] (театр)

rh [р]: **rhetor** [ре́тор] (ритор)

6. Довгота та короткість складу

Усі склади поділяються на довгі та короткі. Знак довготи позначається рисочкою над буквою (наприклад, *ō, ē*), а знак короткості — дугою над буквою (наприклад, *ō̄, ē̄*).

При вимові різниця між довгим та коротким складом зараз відсутня, хоча є важливою для:

- 1) правильної постановки наголосу;
- 2) розрізнення різних граматичних форм;
- 3) розрізнення слів, які мають однакове написання і різне значення.

Довгота та короткість може бути природною та позиційною.

Голосний звук буває **довгим**:

1) **за природою**: природна довгота позначається за допомогою знаку довготи (*ā, ē, ī, ō, ū*). Довгим за природою є також склад, який містить дифтонги та диграфи;

2) **за позицією**:

а) у разі, коли голосний звук стоїть перед групою приголосних;

б) у разі, коли голосний стоїть перед літерою *x* та *z*.

Голосний звук буває **коротким**:

1) **за природою**. Природна короткість позначається знаком короткості (*ā̄, ē̄, ī̄, ō̄, ū̄*);

2) **за позицією**:

а) у разі, коли він стоїть перед іншим голосним;

б) у разі, коли він стоїть перед літерою *h*;

в) у разі, коли він стоїть перед сполученням *b, p, d, t, g, c* з *l, r* (*br, bl, pr, pl, dr, dl* і т. д.).

7. Наголос

1. Наголос у латинській мові ставиться на другий склад з кінця: *ve-tá-re, ví-ta, cáu-sa, no-mi-ná-re*.

2. Однак якщо цей склад короткий (див. попередній параграф), то наголос переноситься на третій склад з кінця: *ví-vě-re, dí-cě-re, cí-vī-tas, ví-ti-um, ius-tí-ti-a, ven-dí-ti-o, cón-tra-ho*.

3. Далі третього складу з кінця наголос не переноситься.

1. Прочитайте подані слова та поясніть правила вимови:

Arbiter, accusare, absolvēre, acer, actio, actor, adesse, adulescens, adulter, augeo, aureus, barbārus, bellum, benedictio, beneficium, bonitas, bonus, brevis, brevitas, caedes, caelum, calamitas, captivus, caput, caritas, castigatio, causa, centum, cetērus, chaos, charta, chronica, cito, civilis, civitas, clarus, collum, comitium, commercium, commōdum, constitutio, contraho, conventio, curricūlum, cyclus, damnum, debitum, decimus, deesse, definitio, deinde, demittēre, difficilis, domīnus, donatio, dubius, duodēcim, duplex, dux, emēre, exigentia, fortuitus, fides, famosus, fructus, gens, gracilis, graviter, habilis, homo, hostis, iam, impetus, iactare, immobilis, instabilis, interdum, iucundus, iuvēnis, labor, laedēre, lapis, libertas, longus, lux, maior, malitas, meridies, militaris, mittēre, natio, necessarius, nobilis, nomen, noxius, obesse, obligare, odium, oratio, passus, patior, patientia, pericūlum, permissum, pessimus, poena, pontifex, praeceptum, praedicatio, praedium, producēre, proximus, quadraginta, quaerēre, quaestus, qualitas, quindēcim, quomōdo, radix, recipēre, repetēre, repetundae, requirēre, restitutio, sacer, saepe, sanitas, sapiens, scientia, scyphus, societas, specificatio, stipendium, supēri, supremus, suus, tabūla, terminus, tradēre, tertius, timidus, tribuēre, triginta, ubique, ulterior, ultimus, umquam, unusquisque, usitatus, usuarius, vacatio, velocitas, vestimentum, vitium, voluptuosus, vultus, zephyrus, Zeuxis, zona.

2. Прочитайте слова, поясніть вимову сполучень *rh, th, ph, ch, sch*:

Philosophus, orthographia, scholasticus, psychologia, rhythmus, labyrinthus, monolithus, chorus, thesaurus, theatrum, triumphus, charta, authenticum, schola, syngrapha, schema, theologia, pulcher, chorda.

3. Прочитайте речення:

Barba crescit, caput nescit. Carpe diem, memēto more! Divīde et impēra! Docendo discimus. Errare humanum est. Ibi victoria, ubi concordia. Ignorantia non est argumentum. Primus inter pares. Prior tempore, potior iure. Qui tacet, consentit. Qui quaerit, reperit. Tabūla rasa. Vivēre est cogitare. Vivēre est militare. Habent sua fata libelli. De facto. Res publica est res populi.

4. Прочитайте власні назви:

Marcus Tullius Cicero. Appius Claudius. Quintus Mucius Scaevola. Iulius Paulus. Marcus Antistius Labeo. Aemilius Papinianus. Lucius Neratius Priscus. Herrenius Modestinus. Leges duodēcim tabularum. Corpus iuris civilis. Institutiones Iustiniāni. Codex Hermogeniānus. Constitutio Antoniāna de civitate.

Запам'ятайте!

- ◆ **Absentia** — відсутність на місці й у часі
- ◆ **Aequitas** — справедливість, гуманність
- ◆ **Audiat et altera pars!** — Хай буде вислухана й інша сторона!
- ◆ **Civis Romanus** — римський громадянин
- ◆ **Culpa** — вина у формі необережності, необачності
- ◆ **Culpa in concreto** — вина членів товариства
- ◆ **Culpa lata** — груба недбалість
- ◆ **Culpa levis** — легка необережність
- ◆ **Dolus** — обман
- ◆ **Familia** — сім'я
- ◆ **Ignorantia non est argumentum** — незнання — не доказ
- ◆ **Imperium et potestas** — влада і могутність
- ◆ **In culpā esse** — входити в поняття провини
- ◆ **Infamia** — безчестя, ганьба
- ◆ **Iustitia** — правосуддя
- ◆ **Ius est ars boni et aequi** — право є мистецтвом добра і справедливості
- ◆ **Lex** — закон
- ◆ **Lex semper certa est** — закон завжди точний
- ◆ **Civitas** — суспільство, держава
- ◆ **Civitas Romana** — римська держава, римське громадянство

Тема II

§ 8. Частини мови

У латинській мові є змінювані та незмінювані частини мови. До змінюваних належать іменник (**nomen substantivum**), прикметник (**nomen adiectivum**), займенник (**pronomem**), дієслово (**verbum**), числівник (**nomen numerale**), а до незмінюваних — прислівник (**adverbium**), прийменник (**praepositio**), сполучник (**coniunctio**), частка (**particula**), вигук (**interiectio**).

§ 9. Іменник. Граматичні категорії іменника

1. Рід (*genus*):

- чоловічий — *masculinum* (*m*)
- жіночий — *femininum* (*f*)
- середній — *neutrum* (*n*)

Рід іменника зазначається у словнику скорочено (*m, f, n*). Слід пам'ятати, що належність слова до того чи іншого роду може не збігатися з родом аналогічного слова в українській мові. Скажімо, слово «людина» в українській мові жіночого роду, а латинське «*homo*» — чоловічого роду.

Іменники, що позначають осіб і тварин чоловічої статі, назви вітрів, рік, місяців належать до чоловічого роду.

Іменники, що позначають осіб і тварин жіночої статі, назви островів, країн, міст, дерев, чагарників належать до жіночого роду.

Невідмінювані іменники — завжди середнього роду.

Деякі іменники можуть бути одночасно і чоловічого, і жіночого, тобто загального, роду (*genus commune*): *civis m, f* — громадянин, громадянка.

2. Число (*numerus*):

- одиниця — *singularis* (*sing.*)
- множина — *pluralis* (*plur.*)

Далі використовуватимуться скорочення *sing.* та *plur.* Деякі слова можуть вживатися лише в однині (наприклад, *fides, ei f* — віра) або у множині (наприклад, *arma, bellum n* — зброя, війна).

3. Відмінок (*casus*):

У латинській мові існує 6 відмінків:

Латинська назва	Українська назва	Скор. назва	Питання	Основні функції
Nominativus	Називний	Nom.	Хто, що?	Відмінок підмета, іменної частини присудка
Genetivus	Родовий	Gen.	Кого, чого, чий?	Відмінок неузгодженого означення і непрямого додатка
Dativus	Давальний	Dat.	Кому, чому?	Відмінок непрямого додатка і обставини мети

Латинська назва	Українська назва	Скор. назва	Питання	Основні функції
Accusativus	Знахідний	Асс.	Кого, що, куди?	Відмінок прямого додатка та обставини мети і місця
Ablativus	Орудний, місцевий, віддільний	Аbl.	Ким, чим, де, коли, від кого, від чого, звідки?	Відмінок обставини
Vocativus	Кличний	Вoc.	—	Відмінок звертання

§ 10. Відміна (*declinatio*)

Іменники латинської мови за особливостями відмінювання поділяються на п'ять відмін. Відміна іменника визначається за закінченням *gen.sing.* (для *pluralia tantum* — за закінченням *gen.plur.*), що наводиться в словнику після форми *nom.*

Відміна	Gen.sg.	Приклад	Gen. pl.	Словниковий запис
I	-ae	<i>vita, ae f</i> — життя	-ārum	<i>nugae, ārum f</i> — дрібниці
II	-i	<i>dolus, i m</i> — обман	-ōrum	<i>arma, ōrum n</i> — зброя
III	-is	<i>civis, is m</i> — громадянин	-um/-ium	<i>parentalia, ium n</i> — паренталії
IV	-ūs	<i>casus, us m</i> — привід	-uum	<i>idus, uum f</i> — Іди (середина місяця)
V	-ēi	<i>spes, ēi f</i> — надія	-ērum	<i>species, ērum f</i> — вигляд, зовнішність

Словникова форма іменників містить усю необхідну про нього інформацію:

1. Повністю форму *nom.sing.* (називного відмінка однини). Для слів, які вживаються тільки у множині, наводиться форма *nom.plur.* (називного відмінка множини).

2. Форму *gen.sing.* (повністю або в скороченому вигляді для визначення основи і відмінювання іменника; якщо в словнику наводиться тільки закінчення *gen.sing.*, основа визначається відкиданням відмінкового закінчення у формі *nom.sing.*).

3. Скорочене позначення роду (*m, f, n*).

Наприклад:

probatio, ōnis *f* — схвалення; доказ — іменник жіночого роду (*f*), III відміни (на це вказує закінчення *gen.sing. -is: probatiōn-is*), основа іменника — **probatiōn-**.

11. I відміна іменників

До I відміни належать іменники жіночого роду із закінченням **-a** у *nom.sing.*, які у *gen.sing.* мають закінчення **-ae** (*pluralia tantum* у *gen.plur.* мають закінчення **-ārum**). Наприклад:

causa, *ae f* — причина, справа

cura, *ae f* — турбота

culpa, *ae f* — провина

iustitia, *ae f* — справедливість

terra, *ae f* — земля

via, *ae f* — дорога

vita, *ae f* — життя

persona, *ae f* — особа

До I відміни належать також нечисленні іменники чоловічого роду, які позначають осіб чоловічої статі, називають народність або професію. Наприклад:

Persa, *ae m* — перс

agricōla, *ae m* — землероб

collēga, *ae m* — колега, товариш

scriba, *ae m* — переписувач

incōla, *ae m* — житель, мешканець

Іменники жіночого та чоловічого роду відмінюються однаково, набуваючи такі закінчення у відмінках:

Casus	Sing.	Plur.
Nom.	-a	-ae
Gen.	-ae	-ārum
Dat.	-ae	-is
Acc.	-am	-as
Abl.	-ā	-is
Voc.	-a!	-ae!

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ І ВІДМІНИ

Causus (Відмін.)	Singularis (Однина)		Pluralis	
	f (жін. рід)	m (чол.)	f	m
Nom.	querēl-a (скарга)	colleg-a (колега)	querēl-ae	colleg-ae
Gen.	querēl-ae	colleg-ae	querēl-ārum	colleg-ārum
Dat.	querēl-ae	colleg-ae	querēl-is	colleg-is
Acc.	querēl-am	colleg-am	querēl-as	colleg-as
Abl.	querēl-ā	colleg-ā	querēl-is	colleg-is
Voc.	querēl-a!	colleg-a!	querēl-ae!	colleg-ae!

§ 12. II відміна іменників

До II відміни належать іменники чоловічого та середнього роду. Іменники чоловічого роду у *nom.sing.* закінчуються на **-us**, **-er**, **-ir**, іменники середнього роду — на **-um**. У *gen.sing.* іменники другої відміни мають закінчення **-i**. Наприклад:

servus, i m — раб
popūlus, i m — народ
arbīter, tri m — суддя
puēr, ēri m — хлопчик
vir, i m — муж, чоловік
locus, i m — місце
deus, i m — бог
actuarius, i m — секретар
numērus, i m — число
anīmus, i m — дух, душа

arbitrium, i n — рішення
bonum, i n — добро, майно
delictum, i n — провина
decretum, i n — постанова
odium, i n — ненависть
iudicium, i n — суд, процес
subsidium, i n — допомога
conubium, i n — шлюб, право шлюбу
furtum, i n — крадіжка

У непрямих відмінках у деяких іменників чоловічого роду, що закінчується на **-er**, голосний **e** випадає. Основа таких іменників визначається за формою *gen.sing.* відкиданням відмінкового закінчення. Наприклад: **arbīter, tri m** — суддя, повна форма *gen.sing.* **arbītri**, отже, основа **arbītr-**.

Іменники її відміни мають такі відмінкові закінчення:

Causus	Sing.		Plur.	
	m	n	m	n
Nom.	-us, -er	-um	-i	-a
Gen.	-i		-ōrum	
Dat.	-o		-is	
Acc.	-um		-os	-a
Abl.	-ō		-is	
Voc.	-e! -er!	-um!	-i!	-a!

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ПІ ВІДМІНИ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ

Causus	Singularis		
	m	m	m
Nom.	serv-us (раб)	arbīter (суддя)	puēr (хлопчик)
Gen.	serv-i	arbītr-i	puēr-i
Dat.	serv-o	arbītr-o	puēr-o
Acc.	serv-um	arbītr-um	puēr-um
Abl.	serv-ō	arbītr-ō	puēr-ō
Voc.	serv-e!	arbīter!	puēr!
Pluralis			
	m	m	m
Nom.	serv-i	arbītr-i	puēr-i
Gen.	serv-ōrum	arbītr-ōrum	puēr-ōrum
Dat.	serv-is	arbītr-is	puēr-is
Acc.	serv-os	arbītr-os	puēr-os
Abl.	serv-is	arbītr-is	puēr-is
Voc.	serv-i!	arbītr-i!	puēr-i!

Слід звернути увагу, що іменники чоловічого роду, які позначають живі істоти і мають у *nom.sing.* закінчення **-us**, у *voc.sing.* мають закінчення **-e**. Особливу форму кличного відмінка мають також власні імена на **-ius**, а також іменники **filius, i m** — син, **genius, i m** — бог-заступник. У *voc.sing.* вони являють собою чисту основу на **-i** і зберігають наголос називного відмінка: **Horatius** — **Horati**, **Vergilius** — **Vergili**, **filius** — **fili**, **genius** — **geni**.

Causus	Singularis	Pluralis
	n	n
Nom.	arbītri- um	arbītri- a
Gen.	arbītri- i	arbītri- ōrum
Dat.	arbītri- o	arbītri- is
Acc.	arbītri- um	arbītri- a
Abl.	arbītri- ō	arbītri- is
Voc.	arbītri- um!	arbītri- a !

NB! Для слів середнього роду існує правило:
Nominativus = Accusativus = Vocativus

§ 13. Прикметники I—II відміни

Прикметники чоловічого роду мають закінчення **-us** або **-er**, жіночого **-a**, середнього **-um**. Словниковий запис має такий вигляд:

- 1) повна форма чоловічого роду;
- 2) закінчення жіночого роду;
- 3) закінчення середнього роду.

Наприклад:

bonus, a, um — хороший, а, е (тобто **bonus, bona, bonum**);

magnus, a, um — великий, а, е (тобто **magnus, magna, magnum**);

iustus, a, um — справедливий, а, е (тобто **iustus, iusta, iustum**);

privatus, a, um — приватний, а, е (тобто **privatus, privata, privatum**);

publicus, a, um — народний, а, е (тобто **publicus, publica, publicum**);

liber, ěra, ěrum — вільний, а, е (тобто **liber, liběra, liběrum**);

Romanus, a, um — римський, а, е (тобто **Romanus, Romana, Romanum**);

pulcher, chra, chrum — красивий, а, е (тобто **pulcher, pulchra, pulchrum**).

Основа прикметників, що закінчуються на **-er**, визначається за формою жіночого роду відкиданням закінчення **-a**. Наприклад, основа прикметника **liber, liběra, liběrum** — **liběr-**, а прикметника **pulcher, pulchra, pulchrum** — **pulchr-**.

Прикметники чоловічого та середнього роду відмінюються за II відміною іменників, а прикметники жіночого — за I відміною іменників.

Прикметники узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку. Наприклад: **populus liber** — вільний народ (оскільки іменник **populus** — чоловічого роду, то й прикметник, що вживається з ним, теж чоловічого роду), **causa privata** — приватна справа (оскільки іменник **causa** — жіночого роду, то й прикметник, що вживається з ним, теж жіночого роду), **arbitrium iustum** — справедливе рішення (оскільки іменник **arbitrium** — середнього роду, то й прикметник, що вживається з ним, теж середнього роду). У наведених прикладах іменник та прикметник належать до однієї відміни, тому при відмінюванні обидва слова набуватимуть однакові закінчень. Якщо іменник має інший рід, ніж уся інша група іменників з аналогічним закінченням, тоді закінчення іменника та прикметника не збігатимуться. Наприклад: **collega bonus** — хороший товариш (іменник **collega** — чоловічого роду, тому й прикметник, що вживається з ним, теж чоловічого роду), **malus alta** — високі яблуня (іменник **malus** — жіночого роду, тому й прикметник, що вживається з ним, жіночого роду), **vulgus horrissonum** — гомінок юрба (іменник **vulgus** — середнього роду, тому й прикметник, що вживається з ним, теж середнього роду). У наведених прикладах іменник і прикметник будуть відмінюватись за різними відмінами

§ 14. Прийменники

У латинській мові прийменники використовуються з трьома відмінками.

• **Прийменники, які використовуються з genetivus:**

causā — заради, для, з метою;

gratiā — заради, для, з метою;

instar — на зразок.

• **Прийменники, які використовуються з ablativus:**

a (ab, abs) — від; **de** — про, із; **sine** — без; **clam** — таємно; **bi** відома, **coram** — у присутності, **cum** — з (кимось), **ex(e)** — з (із) **prae** — перед, **pro** — за, **tenus** — до.

• **Прийменники, які використовуються з accusativus:**

ad — до, під; **adversus** — стосовно, щодо, проти; **ante** — перед; **apud** — біля, у; **circum** — навколо; **contra** — проти, навпак; **extra** — поза, крім; **infra** — нижче, під; **inter** — між, серед; **intra** —

усередині, у межах; **iuxta** — біля; **ob** — унаслідок, через, для; **post** — після; **praeter** — крім; **prope** — близько; **propter** — біля, через; **per** — через, упродовж; **supra** — над, вище; **trans** — через, за.

• **Прийменники, які використовуються з двома відмінками:**

Прийменники **in** — в, на, **sub** — під, **super** — над використовуються з двома відмінками (з **accusativus** та з **ablativus**). Якщо ці прийменники використовуються з **accusativus**, при перекладі ставимо питання **куди?** Наприклад: **in aquam** — у воду, **sub aquam** — під воду. Якщо ці прийменники використовуються з **ablativus**, то при перекладі ставимо питання **де?** Наприклад: **in aquā** — у воді, **sub aquā** — під водою, **super aquā** — над водою.

§ 15. Відмінювання дієслова *esse* — бути — у теперішньому часі

Дієслово **esse** належить до категорії неправильних дієслів, тому воно не вживається у пасивному стані, а при його відмінюванні відбувається чергування основ. При перекладі дієслова **esse** користуються іншими відповідними словами, а іноді воно просто випускається.

Singularis	Pluralis
1. sum (я є)	1. sumus (ми є)
2. es (ти є)	2. estis (ви є)
3. est (він, вона, воно є)	3. sunt (вони є)

Вправи

1. Визначте відміну іменників та їхню основу за словниковим записом:

corpus, ōris n — тіло
murus, i m — стіна
lex, legis f — закон
familia, ae f — родина
ars, artis f — мистецтво
usus, us m — використання
res, rei f — справа, річ
odium, ii n — ненависть

cursus, us m — біг
facies, ei f — обличчя
natio, ōnis f — народ
bellum, i n — війна
carcer, ěris m — тюрма
dea, ae f — богиня
calamitas, atis f — біда

2. Визначте відміну, відмінок та зробіть переклад поданих слів:
Servos, arbitrōrum, debīta, testamentis, arbitriō, bonum, culpae, querelae, femīnā, curis, decreti, terras, animo, furtis, delicta, officium, viarum, tabūlae, instrumenti.

3. Узгодьте іменник із прикметником та провідмінійте:
arbiter, tri m (суддя), Romanus, a, um (римський, а, е);
causa, ae f (справа), privatus, a, um (приватний, а, е);
debītum, i n (борг), pecuniarius, a, um (грошовий, а, е);
lucrum, i n (вигода), magnus, a, um (великий);
matrimonium, i n (шлюб), iustus, a, um (справедливий, а, е);
ocūlus, i m (око), sinister, tra, trum (лівий);
popūlus, i m (народ), liber, era, erum (вільний, а, е);
serva, ae f (служниця, рабиня), miser, sēra, sērum (нешасний);
tributum, i n (податок), magnus, a, um (великий);
insūla, ae f (острів), magnus, a, um (великий, а, е).

4. Перекладіть речення українською мовою:

1. Italia est terra Europae. 2. Roma est in Italiā. 3. Lusus noxius in culpa est (Paul.). 4. Ibi semper est victoria, ubi concordia est. 5. Iustitia est fundamentum regni. 6. Via trita est via tuta. 7. Via ad astris e terris non e mollis. 8. Italia est patria iurisprudentiae. 9. Collegae sumus. 10. Rei estis. 11. Lapsus calāmi. 12. Inter dominum et servum nulla amicitia est. 13. Sine ira et studio. 14. Gloria Romae antiquae magna est. 15. Scientia potentia est. 16. Curricūlum vitae. 17. Magna negligentia culpa est, magna culpa dolus est (Paul.). 18. Locus sigilli.

5. Визначте, від яких латинських слів походять слова:

абсурд, авторитарний, аграрний, альтернатива, бонус, нотаріус, популярний, кварта, монета, приватизація.

Словник

astrum, i n — світило, зірка
collēga, ae m — колега, товариш за посадою
concordia, ae f — згода, єдність
dolus, i m — намір, хитрість, обман, злочин
domīnus, i m — господар, хазяїн

fundamentum, i n — основа, підстава, фундамент
ibi — там
ira, ae f — гнів
in culpa esse — входити в провиняття вини
iurisprudentia, ae f — правознавство

iustitia, ae f — справедливість, правосуддя
lapsus, us m — падіння, помилка
lusus, us m — гра
magnus, a, um — великий; значний, важливий
mollis, e — м'який, плавний, легкий, приємний
neglegentia, ae f — недбайливість, безтурботність
non — не
noxius, a, um — шкідливий (тут: азартний)
nullus, a, um — ніякий, незначний
regnum, regni n — царство, держава

reus, rei m — підсудний, обвинувачуваний, відповідач
Roma, ae f — Рим
scientia, ae f — знання, поінформованість
semper — завжди
servus, i m — раб, слуга
studium, ii n — заняття, наука (тут: пристрасть)
terra, ae f — земля, країна
tritus, a, um — побитий, битий
tutus, a, um — безпечний, надійний
ubi — де
victoria, ae f — перемога

Запам'ятайте!

- ◆ **Contra factum non est argumentum** — проти факту немає доказу
- ◆ **Convenire in matrimonium** — виходити заміж
- ◆ **Curriculum vitae** — автобіографія
- ◆ **Dominus sentit periculum** — хазяїн несе відповідальність за збиток
- ◆ **Exemplum docet** — приклад вчить
- ◆ **Factum notorium** — загальновідомий факт
- ◆ **Furtum manifestum** — крадіжка з речовим доказом
- ◆ **Furtum nec manifestum** — нерозкрита крадіжка
- ◆ **Libellum concipere** — скласти заяву
- ◆ **Libellus** — книжка, письмова заява
- ◆ **Libellus accusatorius** — обвинувальний вирок
- ◆ **Libellus appellationis** — апеляційна скарга
- ◆ **Libellus conventionis** — позовна заява
- ◆ **Locus sigilli** — місце печатки
- ◆ **Locus standi** — точка зору
- ◆ **Matrimonium iustum** — дійсний шлюб
- ◆ **Otium post negotium** — відпочинок після справи
- ◆ **Persona grata** — бажана особа (дипломат)
- ◆ **Persona non grata** — небажана особа
- ◆ **Servi res sunt** — раби — речі

Тема III

§ 16. Загальні відомості про дієслово

Латинське дієслово характеризується такими категоріями:

1. **Час (*tempus*)**. Усі часи латинської мови можна поділити дві системи — систему **інфекта** (часи недоконаного виду) та систему **перфекта** (часи доконаного виду).

Система інфекта	Система перфекта
Praesens — теперішній час Imperfectum — минулий час недоконаного виду Futurum I (<i>primum</i>) — майбутній перший час недоконаного виду	Perfectum — минулий доконаного виду Plusquamperfectum — давноминулий (означає дію, яка відбулася раніше від іншої минулої дії) Futurum II (<i>secundum</i>) — майбутній другий час, який означає дію, що відбудеться раніше від іншої майбутньої дії

2. **Спосіб (*modus*)**: *indicativus* — дійсний; *conjunctivus* — умовний; *imperativus* — наказовий.

3. **Стан (*genus*)**: *activum* — активний; *passivum* — пасивний

4. **Особа (*persona*)**: *prima* — перша; *secunda* — друга; *tertia* — третя.

5. **Число (*numerus*)**: *singularis* — одина; *pluralis* — множин

§ 17. Неособові дієслівні форми

Крім особових (відмінюваних) форм до системи латинського дієслова належать неособові (невідмінювані) форми, в яких в сутню категорія особи:

- *infinitivus* (неозначена форма);
- *gerundium* (герундій, віддієслівний іменник);
- *supinum* (супін, незмінна дієслівна форма, яка виражає дію);
- *participium* (дієприкметник);
- *gerundivum* (герундив, віддієслівний прикметник).

§ 18. Основні (словникові) форми дієслова.

Дієслівні основи

Латинське дієслово має чотири основні форми, які наводяться у словнику:

1) 1-ша особа однини теперішнього часу дійсного способу активного стану (*praesens indicativi activi*);

2) 1-ша особа однини минулого часу доконаного виду дійсного способу активного стану (*perfectum indicativi activi*);

3) супін (*supinum*);

4) неозначена форма теперішнього часу дійсного способу (*infinitivus praesentis activi*).

Словниковий запис дієслова:

Дієвідміна	1	2	3	4
I	apprōbo я схвалюю	apprōbāvi я схвалив	apprōbātum щоб схвалити	apprōbāre схвалювати
II	teneo я тримаю	tenui я утримав	tentum щоб тримати	tenēre тримати
III (на приг.)	defendo я захищаю	defendi я захистив	defensum щоб захистити	defendēre захищати
III (на -u)	constituo я призначаю	constitui я призначив	constitūtum щоб призначити	constituēre призначати
III (на -i)	facio я роблю	feci я зробив	factum щоб зробити	facēre робити
IV	audio я слухаю	audivi я почув	auditum щоб почути	audīre слухати

Часто у словнику три останні основні форми відображаються скорочено. Наприклад, дієслово **apprōbo, apprōbāvi, apprōbātum, apprōbāre** у словнику наводиться у такому вигляді: **apprōbo, āvi, ātum, āre**. Тобто та частина дієслова, яка повторюється у чотирьох формах, наводиться тільки для першої форми (у наведеному прикладі це — **apprōb-**). Для того щоб отримати повні дієслівні форми, слід до цієї частини (**apprōb-**) додати такі елементи: **āvi, ātum, āre**.

Основні форми, необхідні для визначення трьох дієслівних основ, від яких утворюються форми латинського дієслова:

1. *Основа інфекта (infectum)*. Визначається за першою дієслівною формою за допомогою заміни закінчення **-o** на **-a** (для дієслів I дієвідміни) та відкиданням закінчення **-o** (для дієслів II, III та IV дієвідмін): **apprōba-**, **tene-**, **defend-**, **constitu-**, **faci-**, **audi-**. Основу інфекта можна також визначити через відкидання від інфінітива (четверта дієслівна форма) закінчення **-re**, а для дієслів III дієвідміни — **-ēre**.

2. *Основа перфекта (perfectum)*. Визначається за другою дієслівною формою через відкидання закінчення **-i**: **apprōbāv-**, **tenu-**, **defend-**, **constitu-**, **fec-**, **audiv-**.

3. *Основа супіна (supinum)*. Визначається за третьою дієслівною формою через відкидання закінчення **-um**: **apprōbāt-**, **tent-**, **defens-**, **constitut-**, **fact-**, **audit-**.

19. Дієвідміни

Латинські дієслова поділяються на чотири дієвідміни залежно від звука, на який закінчується основа інфекта.

До I дієвідміни належать дієслова, основа інфекта яких закінчується на **-ā** (наприклад, **condemnā-re** — засуджувати).

До II дієвідміни належать дієслова, основа інфекта яких закінчується на **-ē** (наприклад, **debē-re** — бути повинним, зобов'язаним).

До III дієвідміни належать дієслова, основа інфекта яких закінчується на приголосний звук та на **-u** (наприклад, **cred-ē-re** — вірити, довіряти; **constitu-ē-re** — установлювати, призначати). Слід звернути увагу на те, що в дієслів III дієвідміни між основою та закінченням з'являється сполучний голосний звук **-ē-** (щоб не було збігу приголосних), який не належить до основи дієслова.

До III дієвідміни відносять також групу дієслів, основа інфекта яких закінчується на **-i**, хоч у формі інфінітива цієї голосної немає (наприклад, **facio**, **feci**, **factum**, **facere** — робити, здійснювати — основа **faci-**; **fugio**, **fugi**, **fugitūrus**, **fugere** — бігти, тікати — основа **fugi-**).

До IV дієвідміни належать дієслова, основа інфекта яких закінчується на **-i** (наприклад, **servi-re** — служити, обслуговувати).

§ 20. Особові закінчення дієслів. Сполучні голосні

Особовими закінченнями дієслів називаються закінчення тих форм дієслова, які змінюються за особами. Існують особові закінчення активного та пасивного стану.

ОСОБОВІ ЗАКІНЧЕННЯ АКТИВНОГО СТАНУ

Singularis	Pluralis
1. -o (m)	1. -mus
2. -s	2. -tis
3. -t	3. -nt

NB!

Закінчення -o в 1 *sing.* використовується в *praesens indicativi activi* та після суфіксів, які закінчуються на приголосний звук; закінчення -m використовується після суфіксів, які закінчуються на голосний звук.

При відмінюванні дієслів III дієвідміни між основою та закінченням вставляються сполучні голосні, крім 1-ї особи однини.

СПОЛУЧНІ ГОЛОСНІ

Singularis	Pluralis
1. –	1. -ī-
2. -i-	2. -ī-
3. -i-	3. -u-

ОСОБОВІ ЗАКІНЧЕННЯ ПАСИВНОГО СТАНУ

Singularis	Pluralis
1. -or (r)	1. -mur
2. -ris (re)	2. -mīni
3. -tur	3. -ntur

NB!

1. Закінчення -or в 1 *sing.* використовується в *praesens indicativi passivi* та після суфіксів, які закінчуються на приголосний звук; закінчення -r використовується після суфіксів, які закінчуються на голосний звук.

2. Замість закінчення **-ris** може використовуватися зкінчення **-re** (це залежить від авторського стилю).

При відмінюванні дієслів III дієвідміни між основою та закінченням вставляються сполучні голосні, крім I-ї особи однини.

СПОЛУЧНІ ГОЛОСНІ

Singularis	Pluralis
1. —	1. -ī-
2. -ē-	2. -i-
3. -ī-	3. -u-

§ 21. Praesens indicativi activi et passivi

Теперішній час дійсного способу активного та пасивного стану утворюється завдяки додаванню до основи інфекта особових закінчень активного або пасивного стану.

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ I ДІЄВІДМІНИ

Activum	
Singularis	Pluralis
1. condemno я засуджую	1. condemnamus ми засуджуємо
2. condemnas ти засуджуєш	2. condemnatis ви засуджуєте
3. condemnat він (вона, воно) засуджує	3. condemnant вони засуджують
Passivum	
Singularis	Pluralis
1. condemnor мене засуджують	1. condemnamur нас засуджують
2. condemnaris тебе засуджують	2. condemnamini вас засуджують
3. condemnatur його (її, його) засуджують	3. condemnantur їх засуджують

NB! Особливістю I дієвідміни є те, що в першій особі однини останній звук основи **-a-** зливається з особовим закінченням **-o**.

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЕСЛІВ II ДІЄВІДМІНИ

Activum	
Singularis	Pluralis
1. teneo я тримаю	1. tenemus ми тримаємо
2. tenes ти тримаєш	2. tenetis ви тримаєте
3. tenet він (вона, воно) тримає	3. tenent вони тримають
Passivum	
Singularis	Pluralis
1. teneor мене тримають	1. tenemur нас тримають
2. teneris тебе тримають	2. tenemini вас тримають
3. tenetur його (її, його) тримають	3. tenentur їх тримають

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЕСЛІВ III ДІЄВІДМІНИ З ОСНОВОЮ НА ПРИГОЛОСНИЙ

Activum	
Singularis	Pluralis
1. defendo я захищаю	1. defendimus ми захищаємо
2. defendis ти захищаєш	2. defenditis ви захищаєте
3. defendit він (вона, воно) захищає	3. defidunt вони захищають
Passivum	
Singularis	Pluralis
1. defendor мене захищають	1. defendimur нас захищають
2. defendēris тебе захищають	2. defendimini вас захищають
3. defenditur його (її, його) захищають	3. defenduntur їх захищають

NB! При відмінюванні дієслів III дієвідміни між основою та закінченням вставляються сполучні голосні.

**ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ III ДІЄВІДМІНИ
З ОСНОВОЮ НА -и**

Activum	
Singularis	Pluralis
1. constituo я призначаю	1. constituimus ми призначаємо
2. constituis ти призначаєш	2. constituītis ви призначаєте
3. constituit він (вона, воно) призначає	3. constituunt вони призначають
Passivum	
Singularis	Pluralis
1. constituor мене призначають	1. constituimur нас призначають
2. constituēris тебе призначають	2. constituimīni вас призначають
3. constituītur його (її, його) призначають	3. constituuntur їх призначають

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ III ДІЄВІДМІНИ НА -іо

Activum	
Singularis	Pluralis
1. capio я приймаю	1. capimus ми приймаємо
2. capis ти приймаєш	2. capitis ви приймаєте
3. capit він (вона, воно) приймає	3. capiunt вони приймають
Passivum	
Singularis	Pluralis
1. capior мене приймають	1. capimur нас приймають
2. capēris тебе приймають	2. capimīni вас приймають
3. capītur його (її, його) приймають	3. capiuntur їх приймають

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЕСЛІВ IV ДІЄВІДМІНИ

Activum	
Singularis	Pluralis
1. audio я слухаю	1. audimus ми слухаємо
2. audis ти слухаєш	2. auditis ви слухаєте
3. audit він (вона, воно) слухає	3. audiunt вони слухають
Passivum	
Singularis	Pluralis
1. audior мене слухають	1. audimur нас слухають
2. audiris тебе слухають	2. audimīni вас слухають
3. auditur його (її, його) слухають	3. audiuntur їх слухають

NB! При відмінюванні дієслів IV дієвідміни перед закінченням **-nt** та **-ntur** з'являється сполучний голосний **-u-**.

§ 22. Інфінітиви теперішнього часу

Існує два види інфінітивів теперішнього часу: **infinitivus praesentis activi** (інфінітив теперішнього часу активного стану) та **infinitivus praesentis passivi** (інфінітив теперішнього часу пасивного стану).

Infinitivus praesentis activi утворюється за таким правилом:

ОСНОВА ІНФЕКТА + -re

Наприклад:

I дієвідміна	II дієвідміна	III дієвідміна	IV дієвідміна
accusā — re звинувачувати	tenē — re тримати, утримувати	absolv — ě — re звільняти, виправдовувати	servī — re обслуговувати, служити

NB! У дієслів III дієвідміни між основою та закінченням вставляється сполучний голосний **-ě-**.

Infinitivus praesentis passivi утворюється за таким правилом:

ОСНОВА ІНФЕКТА + -ri (для дієслів I, II та IV дієвідмін)
 -i (для дієслів III дієвідміни)

Наприклад:

I дієвідміна	II дієвідміна	III дієвідміна	IV дієвідміна
accusā — ri звинувачуватися, бути звинувачу- ваним	tenē — ri триматися, утримуватися	absolv — i звільнятися, ви- правдовуватися	servī — ri обслуговуватися, бути обслуговува- ним

§ 23. Граматичний аналіз

та переклад простого речення

Порядок слів у латинському реченні є вільним, хоча найчастіше підмет, виражений іменником або субстантивованим прикметником, розташовується на початку речення; присудок, виражений дієсловом, — наприкінці; прямий додаток — ближче до присудка; непрямий додаток — перед прямим; означення — після означуваного слова; обставина — перед дієсловом. Якщо ж підметом є особовий займенник, то найчастіше він відомий: особової форми дієслова. Саме тому переклад речення слід розпочинати з граматичного аналізу дієслівної форми, яку знаходимо за зовнішніми ознаками. Наприклад, у реченні **Proprium solum vendītis** присудком є слово **vendītis**, закінчення **-tis** вказує на 2-гу особу множини (**ī** — сполучний голосний, основа закінчується на приголосний, отже, дієслово III дієвідміни), тому при перекладі українською мовою використовується особовий займенник *ви*. За допомогою словника знаходимо переклад дієслова: **vendo, dīdi, dītum, ěre** — продавати. Отже, граматична основа — *ви продаєте*. Далі ставимо логічне питання від дієслова: продаєте — кого? що? (це питання прямого додатка, тобто *accusativus*). Ознакою цього відмінка є закінчення **-am, -um** — у формі *singularis*, **as, -os, -a** — у формі *pluralis*. У наведеному реченні два слова закінчуються на **-um**, тобто належать до другої відміни і стоять у формі *accusativus singularis*. За допомогою словника знаходимо значення цих слів. Одне з них є іменником II відміни **solum, i n** — грунт

земля, а друге — прикметником **proprius, a, um** — власний (а саме — прикметником середнього роду, узгодженим у роді, числі та відмінку з іменником **solum, i n**). Тобто перекладаємо словосполучення знахідним відмінком однини — *власну землю*. Отже, переклад речення: *ви продаєте власну землю*.

Речення, в якому є слово-підмет, теж слід починати перекладати з дієслова. У реченні **Italia est patria iurisprudentiae** дієслово — **est** є формою 3-ї особи однини теперішнього часу дієслова **sum, fui, -, esse** — бути, тобто перекладаємо є. Оскільки присудок вжито в однині, підметом може бути слово, вжите в *nominativus singularis*. Можливі закінчення підмета **-a** (якщо іменник I відміни), **-us, -er, -um** (якщо іменник II відміни). У наведеному реченні маємо два слова із закінченням **-a**. За допомогою словника знаходимо значення цих слів: **Italia, ae f** — Італія, **patria, ae f** — батьківщина. Оскільки ці слова не є однорідними членами речення, тому що не поєднані сполучником **et** і не розділені комою, то одне з них є підметом (**Italia**), а друге — іменною частиною присудка (**patria**). При перекладі українською мовою дієслово-зв'язку можна випустити. Залишилося перекласти слово *iurisprudentiae*. Це може бути форма *genetivus* або *dativus singularis*, або *nominativus pluralis* іменника I відміни **iurisprudentia, ae f** — правознавство. Ставлячи питання від слова **patria** — чого?, перекладаємо формою родового відмінка — правознавства. Переклад речення: *Італія — батьківщина правознавства*.

Отже, переклад речення здійснюється за такою схемою:

1. Знайти присудок і визначити його граматичну форму.
2. Якщо підмет не міститься у самому присудку у вигляді вказівки на певну особу і число, знайти слово в *nominativus*, узгоджене з присудком у числі.
3. Ставлячи логічні запитання і визначаючи ті форми, які відповідають цим питанням, перекласти інші слова.

§ 24. Синтаксис пасивної конструкції

Перетворення активної конструкції в пасивну здійснюється за такою схемою: прямий додаток активної конструкції стає підметом пасивної, а підмет активної — непрямим додатком в **ablativus**. Дієслово замість активного стану ставиться в пасивний, узгоджуючись у числі з новим підметом. **Ablativus** непрямого додат-

ка, що позначає знаряддя або засіб дії і виражається іменником, що позначає неживий предмет, називається *ablativus instrumenti*. *Ablativus* непрямого додатка, що позначає дійову особу, вживається із прийменником *a* (перед приголосним) або *ab* (перед голосним) і називається *ablativus auctoris*. Наприклад:

Concordia (nom.sing.) victoriam (acc.sing.) gignit. — Злагода породжує перемогу (активна конструкція).

Victoria (nom.sing.) concordia (abl.sing.) gignitur. — Перемога породжується злагодою (пасивна конструкція).

Dominus (nom.sing.) servos (acc.plur.) saepe punit. — Господар часто карає рабів (активна конструкція).

Servi (nom.plur.) a domino (abl.sing.) saepe puniuntur. — Раби часто караються господарем (пасивна конструкція).

Переклад речення з присудком в пасивному стані не відрізняється від методики перекладу звичайного речення. Починати переклад слід з присудка, потім знайти підмет. Однак треба мати увазі, що пасивні конструкції не так часто зустрічаються в українській мові, як у латинській.

Вправи

1. Визначте дієвідміну поданих дієслів та знайдіть їхні значення у словнику:

agere, approbare, cavere, citare, colere, consentire, consilere, convenire, credere, debere, defendere, derogare, dare, imperare, liberare, possidere, servire, vetare, vindicare.

2. Утворіть інфінітиви (активний та пасивний) від словникової форми та визначте основи поданих дієслів:

- domo, domui, domitum, are — підкоряти;
- occulto, avi,atum, are — приховувати;
- promoveo, movi, motum, ere — зрушувати;
- teneo, ui ntum, ere — тримати, утримувати;
- emo, emi, emptum, ere — купувати;
- mitto, misi, missum, ere — посилати;
- custodio, ivi, itum, ire — охороняти, захищати;
- servio, ivi, itum, ire — служити, обслуговувати.

3. Перекладіть українською мовою дієслівні форми:

consentiunt, clamat, creditur, nocemus, docet, audiunt, disputat, tenet, ponit, punimini, errant, describi, existimas, vincis, dicitur, gaudet, laudatur, erant, tenditur, solvitur, erramus, accusas, liberamus, habent, vi-

estis, auscultatur, cavēre, vincis, dicuntur, gaudes, laudantur, tendunt, solvis, liberamus, habeo, coluntur, videtis, muniri, sum, es.

4. Перекладіть речення українською мовою:

1. Qui timetur, timet (Sen.). 2. Error imperitiam detegit. 3. Naturam mutare pecunia nescit (Publ.Syr.). 4. Iudicare munus publicum est (Paul.). 5. Magnum animum non incurvat iniuria (Sen.). 6. Invito beneficium non datur (Paul.). 7. Vitium a morbo multum differt (Ulp.). 8. Incertae personae legatum inutiliter relinquitur (Gai.). 9. Proprium solum venditis. 10. Aedificia urbana praedia appellamus (Ulp.).

5. Визначте, від яких латинських слів походять слова:

аброгація, абсолютизм, агресивний, бакалавр, баланс, вето, коаліція, легальний, приватний, стипендія, субсидія.

Словник

aedificium, ii, n — будинок, будівля

animus, i m — дух, душа

appello, avi, atum, are — називати; звертатися зі скаргою

beneficium, ii n — благодіяння

detego, texi, tectum, ęre — відкривати, знаходити

differo, distuli, dilatum, differre — розносити, відкладати, відрізнятися (дієслово **fero** та похідні від нього дієслова часто утворюють при дієвідмінюванні форми без тематичних голосних, наприклад: **differo, differs, differt...**)

do, dedi, datum, dare — давати, надавати

error, oris m — помилка

imperitia, ae f — недосвідченість

incertus, a, um — невизначений, не позначений точно

incurvo, avi, atum, are — згинати, долати, надломити

inutiliter — даремно, безрезультатно

invitus, a, um — небажаючий

iudico, avi, atum, are — судити, бути суддею

legatum, i n — легат, заповітна відмова

magnus, a, um — великий; значний, важливий

morbus, i m — хвороба

multum — перекласти: дуже

munus, eris n — перекласти: обов'язок

muto, avi, atum, are — змінювати

natūra, ae f — природа, ество

nescio, scivi (scii), scitum, are — не вміти, не знати

pecunia, ae f — гроші

persona, ae f — особа, особистість

praedium, ii n — маєток, володіння

proprius, a, um — власний, властивий

publicus, a, um — суспільний, публічний

qui — той, кого

relinquo, liqui, lictum, ęre — залишати

solum, i n — ґрунт, земля

timeo, mui, -, ęre — боятися

urbānus, a, um — міський

vendo, vendidi, venditum, ęre — продавати

vitium, ii n — вада, недолік

Запам'ятайте!

- ◆ **Delictum** — правопорушення
- ◆ **Commentarii pontificum** — коментарі священножителів
- ◆ **Commentarii magistratuum** — коментарі магістра
- ◆ **Consilium** — нарада
- ◆ **Ludicium publicum** — публічний суд
- ◆ **ludicium privatum** — суд у приватних справах
- ◆ **Ius publici respondere** — офіційні консультації
- ◆ **Ius vitae necisque** — право життя і смерті
- ◆ **Iustitia est fundamentum regni** — правосуддя — фундаменти держави
- ◆ **Lex loci delicti** — закон місця правопорушення
- ◆ **Liber** — вільна людина
- ◆ **Manifestum non eget probatione** — очевидне не потребує доказів
- ◆ **Mos legem regit** — звичай править законом
- ◆ **Nemo debet bis puniri pro uno delicto** — ніхто може бути покараний двічі за те саме правопорушення
- ◆ **Nudus** — позбавлений правового захисту
- ◆ **Omne ius hominum causa constitutum est** — б яке право встановлюється для людей
- ◆ **Pejtorium** — цивільний спір, за яким необхідно водити право
- ◆ **Prior tempore — potior iure** — перший у часі — льніший у праві
- ◆ **Respondere, cavere, agere** — давати висновок, складати документи, виступати в суді (три види діяльності юриста)
- ◆ **Sequester** — довірена особа

Тема IV

§ 25. Присвійні займенники

Присвійні займенники так само, як і прикметники на **-us** **-a**, **-um**, відмінюються за I—II відміною іменників. До при них займенників належать:

meus, a, us — мій, моя, моє

tuus, a, um — твій, твоя, твоє

suus, a, um — свій, своя, своє

noster, tra, trum — наш, наша, наше
vester, tra, trum — ваш, ваша, ваше

- NB!** 1. Займенник **suus, a, um** у реченні узгоджується з дієсловами, які мають форму 3-ї особи. Наприклад:
Amicum meum absolvo — Я звільняю свого (мого) друга;
Amicum tuum absolvis — Ти звільняєш свого (твого) друга;
Amicum suum absolvit — Він звільняє свого (його) друга;
Amicum nostrum absolvimus — Ми звільняємо свого (нашого) друга;
Amicum vestrum absolvitis — Ви звільняєте свого (вашого) друга;
Amicum suum absolvunt — Вони звільняють свого (їхнього) друга.
 2. Займенник **meus** має особливу форму **vocativus singularis** — **mi**.

§ 26. Особові займенники. Зворотний займенник

Особових займенників у латинській мові лише чотири: **ego** — я, **tu** — ти, **nos** — ми, **vos** — ви. Особових займенників третьої особи немає, замість них вживаються вказівні займенники (див. наступний параграф).

ВІДМІНЮВАННЯ ОСОБОВИХ ЗАЙМЕННИКІВ

Causus	Singularis		Pluralis	
	ego — я	tu — ти	nos — ми	vos — ви
Gen.	mei — мене	tui — тебе	nostrī — нас nostrum — з нас	vestrī — вас vestrum — з вас
Dat.	mihi — мені	tibi — тобі	nobis — нам	vobis — вам
Acc.	me — мене	te — тебе	nos — нас	vos — вас
Abl.	me — мною	te — тобою	nobis — нами	vobis — вами

Зворотний займенник **sui** має форми тільки непрямих відмінків:

Nom.	—
Gen.	sui — себе
Dat.	sibi — собі
Acc.	se — себе
Abl.	se — собою

ВІДМІНЮВАННЯ ЗАЙМЕННИКА ILLE, ILLA, ILLUD

Causus	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	ille	illa	illud	illi	illae	illa
Gen.	illius	illius	illius	illorum	illarum	illorum
Dat.	illi	illi	illi	illis	illis	illis
Acc.	illum	illam	illud	illos	illas	illa
Abl.	illo	illa	illo	illis	illis	illis

ВІДМІНЮВАННЯ ЗАЙМЕННИКА ISTE, ISTA, ISTUD

Causus	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	iste	ista	istud	isti	istae	ista
Gen.	istius	istius	istius	istorum	istarum	istorum
Dat.	isti	isti	isti	istis	istis	istis
Acc.	istum	istam	istud	istos	istas	ista
Abl.	isto	ista	isto	istis	istis	istis

ВІДМІНЮВАННЯ ЗАЙМЕННИКА HIC, HAEC, HOC

Causus	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	hic	haec	hoc	hi	hae	haec
Gen.	huius	huius	huius	horum	harum	horum
Dat.	huic	huic	huic	his	his	his
Acc.	hunc	hanc	hoc	hos	has	haec
Abl.	hoc	hac	hoc	his	his	his

28. Означальні займенники

У латинській мові існує два означальні займенники:
idem, eadem, idem — той самий, та сама, те саме
ipse, ipsa, ipsum — сам, сама, саме

ВІДМІНЮВАННЯ ЗАЙМЕННИКА IPSE, IPSA, IPSUM

Causus	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	ipse	ipsa	ipsum	ipsi	ipsae	ipsa
Gen.	ipsius	ipsius	ipsius	ipsorum	ipsarum	ipsorum
Dat.	ipsi	ipsi	ipsi	ipsis	ipsis	ipsis
Acc.	ipsum	ipsam	ipsum	ipsos	ipsas	ipsa
Abl.	ipsō	ipsā	ipsō	ipsis	ipsis	ipsis

Займенник **idem, eadem, idem** утворюється додаванням час **-dem** до займенника **is, ea, id**, причому при відмінюванні звуку перед **d** переходить у **n**.

ВІДМІНЮВАННЯ ЗАЙМЕННИКА IDEM, EADEM, IDEM

Causus	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	idem	eādem	idem	eidem (iidem)	eadem	eādem
Gen.	eiusdem	eiusdem	eiusdem	eōrundem	eārundem	eōrundem
Dat.	eīdem	eīdem	eīdem	eisdem (iisdem)	eisdem (iisdem)	eisdem (iisdem)
Acc.	eundem	eandem	idem	eosdem	easdem	eadem
Abl.	eōdem	eādem	eōdem	eisdem (iisdem)	eisdem (iisdem)	eisdem (iisdem)

§ 29. Заперечні займенники

До заперечних займенників у латинській мові належать два займенники: **nemo** — ніхто, **nihil** — ніщо.

Ці займенники відмінюються тільки в однині та мають паралельні форми в декількох відмінках.

ВІДМІНЮВАННЯ ЗАПЕРЕЧНИХ ЗАЙМЕННИКІВ

Casus	Singularis	Singularis
Nom.	nemo	nihil (nil)
Gen.	nemīnis (nullīus)	nullius rei (nihil)
Dat.	nemīni (nulli)	nulli rei
Acc.	nemīnem	nihil (nil nihīlum)
Abl.	nemīne (nullo)	nullā re (nihīlo)

Вправи

1. Провідмінійте словосполучення:

- is servus** (цей раб);
ea persona (ця особа);
id bonum (це майно).

2. Перекладіть речення українською мовою:

1. Vos estis lux mundi (Vulg.). 2. Nemo iudex in propria causa est.
3. Testamentum meum valet. 4. De tuo facto cavere debes (Paul.). 5. Prodīgis interdicītur bonōrum suōrum administratio (Gai.). 6. Sepulchra nostri domīni non sunt (Ulp.). 7. Meus filius servit tibi et tuus filius mihi (Paul.).
8. Vobiscum societas mihi iucunda est. 9. Bis vincit, qui se vincit in victoria (Publ. Syr.). 10. Nemo, qui condemnare potest, absolvēre non potest (Ulp.).
11. Id facere laus est, quod decet, non quod licet (Sen.). 12. Pater is est, quem nuptiae demonstrant (Paul.). 13. Inter eum, qui in insulam relegatur, et eum, qui deportatur, magna differentia est (Modest.). 14. Nullus terminus falso est (Sen.). 15. Ex vitio alius sapiens emendat suum (Publ. Syr.).

3. Перекладіть текст:

De familiā Romanā

Familia Romana ex virō, femīnā, libēris et servis constat. Nonnulli servi ministri, alii magistri. Etiam multi Graeci sunt servi Romanōrum. Alii Graeci medici morbos Romanōrum aegrotōrum curant et sanant, alii ma liberos educant et docent pueros grammaticam, philosophiam et alias litu. Nonnulli servi in latifundiis et metallis Romanōrum opulentōrum laborant.

4. Визначте, від яких латинських слів походять слова:

егоїст, тотальний, конспект, кредит, рубрика, нігіліст, сакраль санкція, секвестр, фіск, фундаментальний.

Словник

administratio, onis *f* — розпорядження

aegrotus, a, um — хворий

bona, orum *n* — майно

caveo, cavi, cautum, ēre — передбачати, виявляти передбачливість

consto, stiti, staturus, āre — складатися

curo, avi, atum, āre — піклуватися, лікувати

de (з *abl.*) — з, на підставі, про

debeo, fui, bitum, ēre — бути належним, бути повинним

deceo, cui, -, ēre (з *acc.*) — личити (комусь), прикрашати; **decet** — личить

doceo, cui, ctum, ēre — учити, навчати, наставляти, викладати, пояснювати

dominus, i *m* — господар, хазяїн
edūco, avi, atum, āre — виховувати, вирощувати

etiam — також, навіть

facio, feci, factum, ēre — робити, здійснювати, надходити

factum, i *n* — подія, дія, вчинок

factus, a, um — див. **fiō; factus, a, um** — оброблений

femīna, ae *f* — жінка

filius, ii *m* — син

Graecus, i *m* — грек

grammatica, ae *f* — грамати-
вчення про слово

interdico, dixi, dictum, ēre —
бороняти; відмовляти

iucundus, a, um — приємний

iudex, iudicis *m* — суддя

laus, laudis, f — слава, похва

laus est — похвально

liberi, orum *m* — діти

litterae, arum *f* — лист; літер-

ра, писемність; наука

lux, lucis *f* — світло

magister, tri *m* — учитель,
ставник

metallum, i *n* — метал; рудник

minister, tri *m* — слуга, помічн

morbus, i *m* — хвороба

multus, a, um — численний, з
чний

mundus, i *m* — порядок, нар
світ, космос

nemo — ніхто

nonnullus, a, um — деякий

noster, nostra, nostrum — нащ

opulentus, a, um — заможн
багатий

prodīgus, i m — марнотрат
puer, i m — хлопчик, дитина; *pl.* — діти
Romānus, a, um — римський
sano, āvi, ātum, āre — лікувати, виліковувати
sepulchrum (sepulcrum), i n — могила, поховання
servio, ūvi, ūtum, ūre — служити, бути рабом, поставити на службу

servus, i m — раб, слуга
societas, ātis f — товариство; суспільство, співтовариство
suus, sua, suum — свій
testamentum, i n — заповіт
valeo, lui, lītum, ēre — переключити: бути дійсним, бути в силі
vir, viri m — чоловік

Запам'ятайте!

- ◆ **Actio quod metus causa** — Позов проти погрози
- ◆ **Cui bono? Cui prodest?** — Кому на користь? Кому вигідно?
- ◆ **Grata, rata et accepta** — Бажано, законно, прийнято
- ◆ **Heredes sui** — Безпосередні спадкоємці
- ◆ **Id quod dictum est** — Те, що сказано
- ◆ **Id quod actum est** — Те, що зроблено
- ◆ **Ignorantia iuris neminem excusat** — Незнання закону нікого не вибачає
- ◆ **In verborum obligationibus alius stipulor, alius promittit** — У вербальних договорах один виговорює для себе, другий обіцяє
- ◆ **Ipsa iure** — В силу закону
- ◆ **Ipsa facto** — В силу самого факту
- ◆ **Is damnum dat, qui iubet dare, eius vero nulla culpa est, cui parere necesse sit** — Той вчиняє шкоду, за чий наказом це робиться
- ◆ **Lex fori** — Закон місця судового розгляду справи
- ◆ **Nemo ex aliena iactura luctum facere debet** — Ніхто не повинен наживатися на чужих збитках
- ◆ **Nemo damnatur facit, nisi qui id fecit, quod facere ius non habet** — Той заподіює шкоду, хто робить щось, не маючи на це права
- ◆ **Nemo delictis exiit** — Нікого не можна звільнити від відповідальності за правопорушення
- ◆ **Nemo iudex in propria causa est** — Ніхто не може бути суддею у власній справі
- ◆ **Negantis probatio nulla est** — Заперечення не потрібно доводити
- ◆ **Qui mandat solveri, ipse videtur** — Хто накаже іншому виконати, той ніби виконав сам
- ◆ **Res ipsa loquitur** — Справа говорить сама за себе
- ◆ **Sine pretio nulla venditio est** — Без ціни немає продажу

§ 30. Futurum I indicativi activi et passivi
(майбутній час недоконаного виду активного та пасивного стану)

Майбутній час недоконаного виду дійсного способу актив та пасивного стану утворюється за таким правилом:

ДЛЯ ДІЄСЛІВ І ТА ІІ ДІЄВІДМІНИ

Основа інфекта + суфікс b + сполучні голосні (за правилом дієсл дієвідміни) + особові закінчення активного чи пасивного стану

БРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ І ДІЄВІДМІНИ

Activum	
Singularis	Pluralis
1. condemnabo я засуджуватиму	1. condemnabimus ми засуджуватимемо
2. condemnabis ти засуджуватимеш	2. condemnabitis ви засуджуватимете
3. condemnabit він (вона, воно) засуджуватиме	3. condemnabunt вони засуджуватимуть
Passivum	
Singularis	Pluralis
1. condemnabor мене засуджуватимуть	1. condemnabimur нас засуджуватимуть
2. condemnaberis тебе засуджуватимуть	2. condemnabimini вас засуджуватимуть
3. condemnabitur його (її, його) засуджуватимуть	3. condemnabuntur їх засуджуватимуть

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ II ДІЄВІДМІНИ

Activum	
Singularis	Pluralis
1. tenebo я триматиму	1. tenebīmus ми триматимемо
2. tenebis ти триматимеш	2. tenebītis ви триматимете
3. tenebit він (вона, воно) триматиме	3. tenebunt вони триматимуть
Passivum	
Singularis	Pluralis
1. tenebor мене триматимуть	1. tenebīmur нас триматимуть
2. tenebēris тебе триматимуть	2. tenebimīni вас триматимуть
3. tenebītur його (її, його) триматимуть	3. tenebuntur їх триматимуть

NB!

У пасивному стані у 2-й особі однини перед закінченням **-ris** вживається сполучна голосна **-ē-**.

ДЛЯ ДІЄСЛІВ III ТА IV ДІЄВІДМІНИ

Основа інфекта + суфікс *a* (1-ша особа однини), суфікс *e* в інших особах + особові закінчення активного чи пасивного стану

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ III ДІЄВІДМІНИ

Activum	
Singularis	Pluralis
1. defendam я захищатиму	1. defendemus ми захищатимемо
2. defendes ти захищатимеш	2. defendetis ви захищатимете
3. defendet він (вона, воно) захищатиме	3. defendent вони захищатимуть
Passivum	
Singularis	Pluralis
1. defendar мене захищатимуть	1. defendemur нас захищатимуть
2. defenderis тебе захищатимуть	2. defendemīni вас захищатимуть
3. defendetur його (її, його) захищатимуть	3. defendentur їх захищатимуть

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЕСЛІВ IV ДІЄВІДМІНИ

Activum	
Singularis	Pluralis
1. audiam я слухатиму	1. audiemus ми слухатимемо
2. audies ти слухатимеш	2. audietis ви слухатимете
3. audiet він (вона, воно) слухатиме	3. audient вони слухатимуть
Passivum	
Singularis	Pluralis
1. audiar мене слухатимуть	1. audiemur нас слухатимуть
2. audieris тебе слухатимуть	2. audiemīni вас слухатимуть
3. audietur його (її, його) слухатимуть	3. audientur їх слухатимуть

§ 31. Відмінювання дієслова *esse* у *futurum I indicativi*

Singularis	Pluralis
1. ero (я буду)	1. erīmus (ми будемо)
2. eris (ти будеш)	2. erītis (ви будете)
3. erit (він, вона, воно буде)	3. erunt (вони будуть)

§ 32. *Imperfectum indicativi activi et passivi* (минулий час недоконаного виду дійсного способу активного та пасивного ста

Минулий час недоконаного виду дійсного способу активи та пасивного стану утворюється за таким правилом:

Основа інфекта + суфікс *ba* (I, II дієвід.), суфікс *eba* (III, IV дієвід.) + особові закінчення активного чи пасивного стану

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ І ДІЄВІДМІНИ

Activum	
Singularis	Pluralis
1. condemnabam я засуджував	1. condemnabamus ми засуджували
2. condemnabas ти засуджував	2. condemnabatis ви засуджували
3. condemnabat він (вона, воно) засуджував	3. condemnabant вони засуджували
Passivum	
Singularis	Pluralis
1. condemnabar мене засуджували	1. condemnabamur нас засуджували
2. condemnabaris тебе засуджували	2. condemnabamini вас засуджували
3. condemnabatur його (її, його) засуджували	3. condemnabantur їх засуджували

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ II ДІЄВІДМІНИ

Activum	
Singularis	Pluralis
1. tenebam я тримав	1. tenebamus ми тримали
2. tenebas ти тримав	2. tenebatis ви тримали
3. tenebat він (вона, воно) тримав	3. tenebant вони тримали
Passivum	
Singularis	Pluralis
1. tenebar мене тримали	1. tenebamur нас тримали
2. tenebaris тебе тримали	2. tenebamini вас тримали
3. tenebatur його (її, його) тримали	3. tenebantur їх тримали

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ III ДІЄВІДМІНИ

Activum	
Singularis	Pluralis
1. defendebam я захищав	1. defendebamus ми захищали
2. defendebas ти захищав	2. defendebatis ви захищали
3. defendebat він (вона, воно) захищав	3. defendebant вони захищали
Passivum	
1. defendebar мене захищали	1. defendebamur нас захищали
2. defendebaris тебе захищали	2. defendebamini вас захищали
3. defendebatur його (її, його) захищали	3. defendebantur їх захищали

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ IV ДІЄВІДМІНИ

Activum	
Singularis	Pluralis
1. audiebam я слухав	1. audiebamus ми слухали
2. audiebas ти слухав	2. audiebatis ви слухали
3. audiebat він (вона, воно) слухав	3. audiebant вони слухали
Passivum	
Singularis	Pluralis
1. audiebar мене слухали	1. audiebamur нас слухали
2. audiebaris тебе слухали	2. audiebamini вас слухали
3. audiebatur його (її, його) слухали	3. audiebantur їх слухали

§ 33. Відмінювання дієслова *esse* у *imperfectum indicativi*

Singularis	Pluralis
1. <i>eram</i> (я був, була)	1. <i>eramus</i> (ми були)
2. <i>eras</i> (ти був, була)	2. <i>eratis</i> (ви були)
3. <i>erat</i> (він був, вона була, воно було)	3. <i>erant</i> (вони були)

Вправи

1. Провідмініуйте подані дієслова у *Futurum I indicativi activi et passivi*:

edūco, āvi, ātum, āre — виховувати;
recondo, dīdi, dītum, ěre — ховати;
sino, sivi (sii), situm, ěre — допускати, дозволяти;
servio, īvi, ĩtum, ĩre — служити, обслуговувати.

2. Провідмініуйте подані дієслова в *Imperfectum indicativi activi et passivi* та перекладіть кожну особу українською мовою:

derōgo, āvi, ātum, āre — скасовувати;
video, vidī, visum, ěre — бачити, дивитися;
absolvo, solvi, solūtum, ěre — звільняти, виправдовувати
punio, īvi, ĩtum, ĩre — карати.

3. Перекладіть українською мовою подані дієслівні форми:

aedificabant, agebas, agitabātur, amabit, cenabant, complebat, datur, delebuntur, dignoscetur, erat, erīmus, erunt, es, estis, expediatur, explicantur, gaudebimus, habebant, habitabat, lugebantur, lustrabantur, manebaris, portabat, protegebatis, protegemus, puniebas, sacrificabat, salutabant, sanabo, sciunt, sentient, sum, tacebis, tangentur, tractabātur.

4. Перекладіть латинською мовою подані дієслівні форми:

вони закінчувались, тебе запитували, вас звільнятимуть, вони борюся, він купуватиме, ми говоритимемо, він підкоряв, ми володіли, вони сиділи, я викликав свідків, ви подаватимете позов, їх відчували, вони були, ви будете, він позивається, ми повинні, їх передаватимуть, вони порушувались, вас захоплюватимуть, ти доводитимеш, ми відзначатимемо.

5. Перекладіть текст:

Domus Romanōrum

Romani magnificas domos sibi aedificabant. Domus eōrum non multas parvas fenestras habebant, sed magnam lacunam in medio tecto. Per pluvia complebat impluvium, in solo factum. Ante ianuam erat vestibulum post ianuam ostium cum cellā ostiarii.

Ex ostio introitus erat in magnum et latum atrium, ubi servi et a mane salutabant domīnum et familia interdiu habitabat.

Erat in atrio focus, locus sacer, ubi tota familia deis domo sacrificabat.

Ornatum erat atrium avōrum simulacris, e cera factis; columnae portae tectum.

Circum atrium sita erant cubicula et triclinia, ubi cenabant, cellae derisoriorum. Post domum saepe hortus erat.

6. Визначте, від яких латинських слів походять слова:

депозит, кримінальний, секретар, сенатор, форум, фамільний, трибунал, трибунал, персональний, конституція.

Словник

aedifico, āvi, ātum, āre — будувати, споруджувати, зводити

agito, āvi, ātum, āre — рухати, збуджувати

ago, egi, actum, agere — гнати, діяти, вести, пред'являти позов, судитися, ставати позивачем; жити

amo, āvi, ātum, āre — любити

ante (з *acc.*) — перед, до

atrium, i n — вітальня, передпорок (перша кімната після входу до будинку)

avus, i m — дід, предок

cella, ae f — кімнатка, комора

ceno, āvi, ātum, āre — обідати

cera, ae f — віск; навощена табличка

circum (circa, з *acc.*) — біля, навколо, відносно

columna, ae f — колона

compleo, ēvi, ētum, ēre — наповнювати; заливати; формувати

cubiculum, i n — спальня

deleo, lēvi, lētum, ēre — знищувати, руйнувати

denique — нарешті

di(g)nosco, (g)nōvi, (g)nōvi

ēre — розпізнавати, відрізняти

do, dedi, datum, dare — дав робити; надавати

domesticus, a, um — домашній

domus, us f — дім, будинок

ex (e) (з *abl.*) — з, із, від

expedio, īvi (ii), ītum, īre —

плутувати, допомагати, надати

explico, āvi, ātum, āre — розтлумачувати, пояснювати, здійснювати

factus, a, um — зроблений, зроблений

fenestra, ae f — вікно

focus, i m — вогнище, домашнє вогнище; вогонь
habito, āvi, ātum, āre — проживати, жити
hortus, i m — сад
ianua, ae f — двері, вхід
impluvium, i n — водостік (для дощової води)
interdiu — удень
introitus, us m — вхід, входження, проникнення
lacuna, ae f — ніша, западина, яма
latus, a, um — широкий, великий
lugeo, luxi, luctum, ěre — оплакувати, носити жалобу, уболівати
lustro, āvi, ātum, āre — святити, освячувати; оглядати; освітлювати
magnificus, a, um — розкішний, пишний; славний, знаменитий
magnus, a, um — великий; значний, важливий
mane — ранком, уранці
maneo, mansi, mansum, ěre — залишатися, зупинятися
medius, a, um — середній, посередній
multus, a, um — численний, значний
ostarius, ii m — воротар, ключник
ostium, ii n — двері, ворота, вхід
parvus, a, um — маленький, малий, незначний
per (з acc.) — через, за допомогою
pluvia, ae f — дощ, дощова вода
porto, āvi, ātum, āre — нести, везти

post (з acc.) — після, за
protĕgo, texi, tectum, ěre — покривати, укривати, брати під захист, допомагати
punio, īvi, ĩtum, ĩre — карати
sacer, cra, crum — священний, освячений, присвячений (богам, наприклад, храм, гай, статуя і т. д.)
saluto, āvi, ātum, āre — вітати, бажати здоров'я, поздоровляти
sano, āvi, ātum, āre — лікувати, виліковувати
scio, īvi(ii), ĩtum, ĩre — знати, уміти
sentio, sensi, sensum, ĩre — думати, почувати; випробувати, одержувати; висловлюватися
simulacrum, i n — образ, зображення, статуя
situs, a, um (p.p.p. від sino, — , situm, ěre — ставити, класти) — збудований, розташований
solum, i n — ґрунт, земля
taceo, cui, citum, ěre — мовчати
tango, tetĭgi, tactum, ěre — торкатися, стосуватися, сприймати дотиком
tectum, i n — покрівля, дах
totus, a, um — увесь, цілий
tracto, āvi, ātum, āre — тягти; сприймати дотиком; звертатися
triclinia, ae f — їдальня
vestibŭlum, i n — площадка перед будинком

Запам'ятайте!

- ◆ **Actore non probante reus absolvitur** — обвинувачений буде виправданий, якщо звинувачення не довело своїх доказів
- ◆ **Ad meliora tempōra** — до кращих часів
- ◆ **Amicitia vitam ornat** — дружба прикрашає життя
- ◆ **Amicus Plato, sed magis amica veritas** — Платон мені друг, але істина дорожча
- ◆ **Argumenta ponderantur, non numerantur** — сила аргументів не в кількості, а у вагомості

- ◆ **Caveat emptor** — нехай покупець буде обачним
- ◆ **Cogito, ergo sum** — я мислю, отже, існую
- ◆ **De gustibus et coloribus non est disputandum** — про смаки та кольори не сперечаються
- ◆ **De mortuis aut bene, aut nihil** — про мертвих говорять або добре, або нічого
- ◆ **Docendo discimus** — вчимося, навчаючи
- ◆ **Dum spiro, spero** — поки живу, надіюсь
- ◆ **Error facti, error iuris** — помилка у факті, помилка у праві
- ◆ **Facile veritas se ipse defendet** — істина легко сама себе захистить
- ◆ **Fiat iustitia, pereat mundus!** — Нехай звершиться правосуддя, навіть якщо згине світ!
- ◆ **Homo sum, humani nihil a me alieni puto** — я людина, і ніщо людське мені не чуже
- ◆ **Legalitas regnorum fundamentum** — законність — основа держави
- ◆ **Miserium est arbitro alterius vivere** — ганебно жити чужим розумом
- ◆ **Questio facti** — питання факту
- ◆ **Questio iuris** — питання права
- ◆ **Ut sementem feceris, ita metes** — що посієш, те й пожнеш

Тема VI

§ 34. Наказовий спосіб теперішнього часу (Imperativus praesentis)

Наказовий спосіб теперішнього часу має дві форми — форму наказу та форму заперечення, і вживається тільки в другій особі однини та множини.

Форма наказу в однині утворюється за таким правилом: для дієслів I, II, IV дієвідміни форма наказу збігається з основою інфекта, для дієслів III дієвідміни до основи інфекта потрібно додати **-e**. Форма множини утворюється додаванням до основи інфекта закінчення **-te** (для дієслів I, II, IV дієвідміни) та **-ite** (для дієслів III дієвідміни). Наприклад:

Дієвідміна	Infinitivus praesentis	Singularis	Pluralis
I	apprōbāre схвалювати	apprōbā! схвалюй!	apprōbāte! схвалюйте!
II	tenēre тримати	tenē! тримай!	tenēte! тримайте!
III	defendēre захищати	defende! захищай!	defendite! захищайте!
IV.	audīre слухати	audi! слухай!	audite! слухайте!

Imperativus praesentis деяких дієслів III дієвідмини у формі однини закінчується на приголосний звук основи. Ці дієслова потрібно запам'ятати:

dic! — **говори!** (від *dicere* — говорити); **duc!** — **веди!** (від *ducere* — вести), **fac!** — **роби!** (від *facere* — робити), **fer!** — **неси!** (від неправильного дієслова [див. § 41] *ferre* — нести).

Заперечна форма наказового способу теперішнього часу утворюється за допомогою наказового способу дієслова **nolo** (не хочу) та інфінітива відмінюваного дієслова. Наприклад:

Дієвідміна	Infinitivus praesentis	Singularis	Pluralis
I	apprōbāre схвалювати	noli apprōbāre! не схвалюй!	nolite apprōbāre! не схвалюйте!
II	tenēre тримати	noli tenēre! не тримай!	nolite tenēre! не тримайте!
III	defendēre захищати	noli defendēre! не захищай!	nolite defendēre! не захищайте!
IV.	audīre слухати	noli audīte! не слухай!	nolite audīre! не слухайте!

Дієслово *esse* — бути — у наказовому способі теперішнього часу має такі форми: **es!** — **будь!**, **este!** — **будьте!**

§ 35. Наказовий спосіб майбутнього часу (*Imperativus futuri*)

Наказовий спосіб майбутнього часу має форми другої та третьої особи однини та множини.

В однині друга і третя особи утворюються додаванням до основи інфекта закінчення **-to**. У множині друга особа утворюється

додаванням до основи інфекта закінчення **-tote**, третя — доданням **-nto**. Крім того, у дієслів III дієвідміни між основою закінчення вставляються сполучні голосні — **i (ī)**, **u** (у третій особі множини). У дієслів IV дієвідміни з'являється сполучний голосний **-u** в третій особі множини.

Дієв.	Infinitivus praesentis	Persona	Singularis	Pluralis
I	apprōbāre схвалювати	2	apprōbāto! — ти повинен схвалювати!	apprōbātote! — ви повинні схвалювати!
		3	apprōbātō! — він повинен схвалювати!	apprōbānto! — вони повинні схвалювати!
II	tenēre тримати	2	tenēto! — ти повинен тримати!	tenētote! — ви повинні тримати!
		3	tenētō! — він повинен тримати!	tenēnto! — вони повинні тримати!
III	defendēre захищати	2	defendīto! — ти повинен захищати!	defendītote! — ви повинні захищати!
		3	defendītō! — він повинен захищати!	defendūnto! — вони повинні захищати!
IV	audīre слухати	2	audīto! — ти повинен слухати!	audītote! — ви повинні слухати!
		3	audītō! — він повинен слухати!	audīunto! — вони повинні слухати!

Дієслово **esse** — бути в наказовому способі майбутнього часу має такі форми: **esto!** — нехай ти будеш!, нехай він буде!; **estote!** — будьте!, **sunto!** — нехай вони будуть!

§ 36. III відміна іменників

До III відміни належать іменники чоловічого, жіночого і середнього роду, які у *gen.sing.* мають закінчення **-is** (*pluralia tantum*, *gen.plur.* мають закінчення **-um (-ium)**). У називному відмінку іменники третьої відміни мають різноманітні закінчення. Основ в називному відмінку часто не збігається з основою в непрямих відмінках, тому в словнику наводиться не тільки закінчення *gen.sing.*, а й частина основи або навіть повна форма цього від-

мінка. Наприклад: **iurisdictionis**, **ōnis** *f* — юрисдикція; **ius**, **iuris** *n* — право; **lex**, **legis** *f* — закон. Основу іменників III відміни визначають за формою *gen.sing.*, відкидаючи закінчення **-is**: **iurisdictionis**; **iur-is**; **leg-is**.

Усі іменники III відміни поділяються на три групи: приголосну, голосну та мішану.

Приголосна група

До приголосної групи належать нерівноскладові іменники всіх трьох родів, основа яких закінчується на один приголосний звук. **Нерівноскладовими** називаються іменники, які мають різну кількість складів у називному та родовому відмінках однини. Наприклад: **iu-dex** (2 склади), **iu-dī-cis** (3 склади) *m* — суддя; **ac-ti-o** (3 склади), **ac-ti-ō-nis** (4 склади) *f* — дія, позов; **cri-men** (2 склади), **cri-mī-nis** (3 склади) *n* — злочин.

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ III ВІДМІНИ ПРИГОЛОСНОЇ ГРУПИ

Causus	Singularis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	iudex	actio	crimen
Gen.	iudic-is	actiōn-is	crimīn-is
Dat.	iudic-i	actiōn-i	crimīn-i
Acc.	iudic-em	actiōn-em	crimen
Abl.	iudic-e	actiōn-e	crimīn-e
Voc.	iudex!	actio!	crimen!
	Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	iudic-es	actiōn-es	crimīn-a
Gen.	iudic-um	actiōn-um	crimīn-um
Dat.	iudic-ibus	actiōn-ibus	crimin-ibus
Acc.	iudic-es	actiōn-es	crimīn-a
Abl.	iudic-ibus	actiōn-ibus	crimin-ibus
Voc.	iudic-es!	actiōn-es!	crimīn-a!

Нагадаємо, що для слів середнього роду існує правило:

Nominativus = Accusativus = Vocativus

Голосна група

До голосної групи належать іменники лише середнього роду які у *nom. sing.* закінчуються на **-e**, на **-ar**, на **-al**. Наприклад, **insigne**, *is n* — знак, сигнал; **exemplar**, *āris n* — зразок, приклад; **vectigal**, *ālis n* — податок. Ці іменники можуть бути як рівноскладовими, так і нерівноскладовими.

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ III ВІДМИНИ ГОЛОСНОЇ ГРУПИ

Causus	Singularis		
	<i>n</i>	<i>n</i>	<i>n</i>
Nom.	insigne	vectigal	exemplar
Gen.	insign-is	vectigal-is	exemplār-is
Dat.	insign-i	vectigal-i	exemplār-i
Acc.	insigne	vectigal	exemplar
Abl.	insign-i	vectigal-i	exemplār-i
Voc.	insigne!	vectigal!	exemplar!
	Pluralis		
	<i>n</i>	<i>n</i>	<i>n</i>
Nom.	insign-ia	vectigal-ia	exemplār-ia
Gen.	insign-ium	vectigal-ium	exemplār-ium
Dat.	insign-ibus	vectigal-ibus	exemplār-ibus
Acc.	insign-ia	vectigal-ia	exemplār-ia
Abl.	insign-ibus	vectigal-ibus	exemplār-ibus
Voc.	insign-ia!	vectigal-ia!	exemplār-ia!

Мішана група

До мішаної групи належать іменники жіночого та чоловічого роду двох видів:

1. Нерівноскладові іменники з основою на декілька приголосних. Наприклад: **gens**, **gentis** *f* — рід, плем'я; **pars**, **partis** *f* — частина; **mons**, **montis** *m* — гора.

2. *Рівноскладові* іменники (тобто слова з однаковою кількістю складів у називному та родовому відмінках однини). Наприклад: *civis, is m(f)* — громадянин, *testis, is m* — свідок.

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ III ВІДМІНИ МІШАНОЇ ГРУПИ

Causus	Singularis	
	<i>f</i>	<i>m</i>
Nom.	pars	testis
Gen.	part-is	test-is
Dat.	part-i	test-i
Acc.	part-em	test-em
Abl.	part-e	test-e
Voc.	pars!	testis!
	Pluralis	
	<i>f</i>	<i>m</i>
Nom.	part-es	test-es
Gen.	part-ium	test-ium
Dat.	part-ibus	test-ibus
Acc.	part-es	test-es
Abl.	part-ibus	test-ibus
Voc.	part-es!	testes!

NB!

Деякі іменники, що за своїми ознаками належать до мішаної групи, в *gen.plur.* закінчуються на **-um** (замість **-ium**), тобто як іменники приголосної групи:

mater, matris *f* — мати; **pater, patris** *m* — батько;
frater fratris *m* — брат; **parens, parentis** *m (f)* — батьки;
iuvenis, is *m* — юнак; **senex, senis** *m* — старий;
canis, is *m (f)* — собака

Наприклад:

Causus	Singularis	Pluralis
	<i>m</i>	<i>m</i>
Nom.	pater	patr-es
Gen.	patr-is	patr-um
Dat.	patr-i	patr-ibus
Acc.	patr-em	patr-es
Abl.	patr-e	patr-ibus
Voc.	pater	patr-es

1. Утворіть форми наказового способу від поданих дієслів та перекладіть їх українською мовою:

frequento, avi, atum, āre — відвідувати;
pateo, ui, -, ēre — бути відкритим, помітним;
divido, vīsi, vīsum, ēre — поділяти, розділяти;
advenio, veni, ventum, īre — приходити, прибувати.

2. Визначте основу та групу іменників третьої відміни:

actio, ōnis f — дія, позов
calcar, āris n — шпора
caput, capītis n — голова, розділ
civis, is m(f) — громадянин
civitas, ātis f — суспільство, громада
clavis, is f — ключ
datio, ōnis f — надання
decus, decōris n — краса, честь
delātor, ōris m — обвинувач
dux, ducis m — вождь, правитель, полководець
emptor, ōris m — покупець

exemplar, āris n — зразок
exsecūtor, ōris m — виконавець
exsul, exsūlis m — засланець, вигнанець
finis, is m — кінець
lex, legis f — закон
libertas, ātis f — воля; незалежність
nomen, nomīnis n — ім'я, назва
orīfex, fīcis m — майстер
paخ, pacis f — мир, спокій
venditio, ōnis f — продаж

3. Узгодьте іменник з прикметником та провідмініюйте утворен словосполучення:

domīnus, i m (господар, хазяїн); **malignus, a, um** (злий, скупий);
homo, īnis m (людина), **nefarius, a, um** (нечестивий, злочинний);
ius, iuris n (право), **privātus, a, um** (приватний);
mare, is n (море), **tranquillus, a, um** (спокійний);
mons, montis m (гора), **altus, a, um** (високий);
mundus, i m (світ), **modernus, a, um** (сучасний, новий);
puer, ėri m (хлопчик), **morigĕrus, a, um** (слухняний);
testis, is m (свідок), **unīcus, a, um** (єдиний, винятковий);
urbs, is f (місто), **antiquus, a, um** (старий).

4. Визначте відмінкову форму поданих іменників, утворіть називний відмінок та зробіть переклад українською мовою:

muliĕri, legem, iura, iudīces, nationībus, regis, libertate, pace, cives, labores, mercatores, plebis, nomīna.

5. Перекладіть речення українською мовою:

1. **Mulier familiae suae et caput et finis est (Ulp.).** 2. **Ius est ars boni et aequi (Celsus).** 3. **Pax est tranquilla libertas (Cicero).** 4. **Non rex est lex, sed**

lex est rex. 5. Sine pretio nulla venditio est (Ulp.). 6. Iudicare munus publicum est (Paul.). 7. Habet suum venenum blanda oratio (Publ. Syr.). 8. Mulieri, quae luxuriose vivit, bonis interdici potest (Paul.). 9. Mores sunt tacitus consensus populi, longam consuetudine inveteratus (Ulp.). 10. Ex nudo pacto inter cives Romanos actio non nascitur (Paul.). 11. Demonstratio vitia: tollite! (Cicero). 12. Divide et impera! 13. Festina lente! 14. Cognosce te ipsum! 15. Si vis pacem, para bellum!

6. Перекладіть текст:

Ordines in Romā

Romae liberi cives et servi erant. Liberi cives in negotiis publicis totum fere diem consumebant forum et alia loca frequentantes, in servos autem omnes difficiles labores impositi erant. Tamen etiam cives non omnes inter se pares erant. Nam eis, qui claros maiores habebant, via ad omnes honores patebat; nomen eis erat patricii. Reliqua autem civium multitudo, quae nomen plebis habebat, minus in republica valebat; inter eos multi mercatores et opifices erant.

Erat apud Romanos vetus mos, quo homines pauperiores patronos sibi inter nobiles sumebant et eorum fidei se commendabant. Patronus clientes suos — id autem nomen habebant — in iudiciis defendebat, praeterea cibum aut pecuniam eos adjuvabat; clientes patrono in rebus adversis multa officia praestabant; quin etiam quotidie mane dominum salutabant et in Forum eum deducebant. Quo plures clientes patricius habebat, eo magis inter cives valebat. Erat etiam inter liberos cives et servos vestitus discrimen. Nam servi modo tunicam, liberi super tunicam togam induebant. Toga erat insigne civis Romani.

7. Визначте, від яких латинських слів походять слова:

аргумент, юридичний, юстиція, паритет, посесорний, приватизація, мізерний, мінімум, каузальний, нота, резиденція.

Словник

actio, ōnis *f* — дія, позов
aequum, i *n* — правда, справедливість
ars, artis *f* — мистецтво
blandus, a, um — чарівний, чудовий
bonum, i *n* — добро, благо, майно
bonus, a, um — хороший, добрий, порядний

caput, itis *n* — голова
civis, is *m(f)* — громадянин
consensus, us *m* — угода
consuetudo, inis *f* — звичка, побут
difficilis, e — важкий, складний
finis, is *m* — кінець
Forum, i *n* — Форум (площа в Римі)
frequentatio, avi, atum, are — відвідувати

impositus, a, um — перекладений
inter — між, серед
interdico, dixi, dictum, ěre — забороняти; відмовляти;
bonis interdıcere — забороняти розпоряджатися майном
inveteratus, a, um — укорінений, той, що закріпився
invetěro, avi, atum, are — робити старим, укоріняти, прищеплювати
iudico, avi, atum, are — судити, бути суддею, засуджувати
labor, oris m — праця, труд
lex, legis f — закон
libertas, atis f — воля; незалежність
longus, a, um — довгий; тривалий
luxuriose — у розкоші, у марнотратстві
magis — більше
maiores — предки
mane — вранці
mercator, oris m — купець
minus — менше
mos, moris m — звичай
mulier, eris f — жінка
multitudo, inis f — велика кількість, більшість
multus, a, um — численний, значний; багато
munus, eris n — перекласти; обов'язок
nam — однак, бо
nascor, natus sum, nasci — народжуватися, виникати, відбуватися
negotium, ii n — справа
nomen, nominis n — ім'я, назва
non — не
nudo, avi, atum, are — оголювати
nudus, a, um — голий, простий, незахищений, незабезпечений
nullus, a, um — ніякий, незначний;

omnis, e — весь, усякий
opifex, ficis m — майстер
oratio, onis f — промова, мова
ornatus, a, um — прикрашен (дієприкм. від **orno, avi, atu are** — прикрашати)
pactum, i n — договір
pateo, ui, -, ěre — бути відкритим, помітним
patricius, ii m — патрицій
patronus, i m — патрон (покровитель, яким був патрицій для свс клієнта або господар для свс вільновідпущеника); захисник, адвокат
pauperiores — вищ. ступінь **e pauper, pauperis** — бідний
pax, pacis f — мир, спокій
potest — див. **possum**
praesto, stiti, stitum, are — представляти, виявити; відповідати (кого-н., за що-н.), нести відповідальність
pretium, ii n — ціна, вартість
quin etiam — крім того
rex, regis m — цар
sacrifico, avi, atum, are — приносити в жертву, жертвувати
super — над, поверх
tacitus, a, um — безмовний, мовчазний
tamen — однак
toga, ae f — тога
totus, a, um — весь, цілий
tunica, ae f — туніка (римська сс рочка довжиною до колін, яку носили, як правило, під тогою)
valeo, lui, litum, ěre — бути здоровим, мати значення, бути дійсним
venditio, onis f — продаж
venenum, i n — отрута
vestitus, us m — одяг, наряд

Запам'ятайте!

- ◆ **De lege ferenda** — з точки зору майбутнього закону
- ◆ **De lege lata** — з точки зору чинного закону
- ◆ **Dura lex, sed lex** — закон суворий, але закон
- ◆ **In iudicio** — судова стадія, яка проходила в суді

- ◆ **In iure** — судова стадія, яка проходила у претора
- ◆ **luris praecepta sunt haec: honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere** — настанови права такі: чесно жити, нікому не шкодити, надавати кожному належне
- ◆ **ius civile** — цивільне право
- ◆ **ius commercii** — право ведення торгівлі
- ◆ **ius conubii** — право вступати в шлюб з римською громадянкою
- ◆ **ius dicere** — вершити суд, розбирати справу
- ◆ **ius fruendi** — право одержувати прибутки
- ◆ **ius gentium** — право народів
- ◆ **ius possidendi** — право володіти
- ◆ **ius praediorum urbanorum** — право користування чужою міською землею
- ◆ **ius pretorium** — преторське право
- ◆ **ius privatum** — приватне право
- ◆ **ius publicum** — публічне право
- ◆ **ius utendi** — право користуватися
- ◆ **ius vindicandi** — право захищати
- ◆ **Lex prospicit, non respicit** — закон не має зворотної сили

Тема VII

§ 37. Прикметники III відміни

Прикметники III відміни за числом родових закінчень поділяються на три групи.

1. Прикметники трьох закінчень. Прикметники чоловічого роду закінчуються на **-er**, жіночого — на **-is**, середнього — на **-e**. У словнику ці прикметники записуються у такій послідовності: повна форма прикметника чоловічого роду, закінчення (з фрагментом основи) або повна форма жіночого роду, а потім середнього роду. Наприклад: **acer, acris, acre** — гострий, а, е; **celer, celëris, celëre** — швидкий, а, е. Основа таких прикметників визначається відкиданням закінчення від форми жіночого роду (у наведених прикладах основа підкреслена).

**ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ
ТРЬОХ ЗАКІНЧЕНЬ**

Causus	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	celer	celēris	celēre	celer-es	celer-es	celer-ia
Gen.	celēr-is	celēr-is	celēr-is	celēr-ium	celēr-ium	celēr-ium
Dat.	celēr-i	celēr-i	celēr-i	celēr-ibus	celēr-ibus	celēr-ibus
Acc.	celēr-em	celēr-em	celēr-ē	celēr-es	celēr-es	celēr-ia
Abl.	celēr-i	celēr-i	celēr-i	celēr-ibus	celēr-ibus	celēr-ibus
Voc.	celēr-ē	celēris!	celēre!	celēr-es!	celēr-es!	celēr-ia!

2. Прикметники двох закінчень. Прикметники чоловічого та жіночого роду мають спільне закінчення **-is**, а прикметники середнього роду закінчуються на **-e**. У словнику спочатку записується повна форма чоловічого (і одночасно жіночого) роду, а через кому записується закінчення середнього роду. Наприклад: **civilis, e** — громадянський; **nobilis, e** — благородний, відомий; **legalis, e** — законний. Основа прикметника визначається відкиданням закінчення **-is**.

**ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ
ДВОХ ЗАКІНЧЕНЬ**

Causus	Singularis		Pluralis	
	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>
Nom.	legal-is	legal-e	legal-es	legalia
Gen.	legal-is	legal-is	legal-ium	legal-ium
Dat.	legal-i	legal-i	legal-ibus	legal-ibus
Acc.	legal-em	legal-e	legal-es	legal-ia
Abl.	legal-i	legal-i	legal-ibus	legal-ibus
Voc.	legalis!	legale!	legales!	legalia!

3. Прикметники одного закінчення. Такі прикметники у **nom.sing.** мають спільне закінчення для всіх родів, наприклад: **-r, -x, -s, -ns**. У словнику записується повна форма **nom.sing.**, закінчення (з фрагментом основи) або повна форма **gen.sing.**

Основа прикметника визначається за формою **gen.sing.** відкиданням закінчення **-is**. Наприклад: **par, paris** — рівний, однаковий; **simplex, icis** — простий (повна форма **gen.sing.** — **simplicis**); **pubes, ěris** — повнолітній (повна форма **gen.sing.** — **pubĕris**);

sapiens, ntis — розумний, мудрий (повна форма **gen.sing.** — **sapientis**).

NB!

Словниковий запис прикметників III відміни відрізняється від іменників III відміни відсутністю позначки роду.

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ОДНОГО ЗАКІНЧЕННЯ

Causus	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	sapiens	sapiens	sapiens	sapient-es	sapient-es	sapient-ia
Gen.	sapient-is	sapient-is	sapient-is	sapient-ium	sapient-ium	sapient-ium
Dat.	sapient-i	sapient-i	sapient-i	sapient-ibus	sapient-ibus	sapient-ibus
Acc.	sapient-em	sapient-em	sapiens	sapient-es	sapient-es	sapient-ia
Abl.	sapient-i	sapient-i	sapient-i	sapient-ibus	sapient-ibus	sapient-ibus
Voc.	sapiens!	sapiens!	sapiens!	sapient-es!	sapient-es!	sapient-ia!

Більшість прикметників III відміни відмінюються за голосним типом. Однак п'ять прикметників відмінюються за приголосним типом III відміни, тобто в **abl.sing.** мають **-e**, а в **gen.plur.** — закінчення **-ium**: **dives, divitis** — багатий; **pauper, pauperis** — бідний; **vetus, veteris** — старий; **particeps, participis** — причетний; **princeps, principis** — перший, головний.

Узгоджуються з іменниками прикметники III відміни, як і решта прикметників, у роді, числі та відмінку.

§ 38. Participium praesentis activi

Діеприкметник теперішнього часу активного стану (**participium praesentis activi**) вказує на дію як на якість предмета, тому, як і прикметник, залежить від іменника та узгоджується з іменником у роді, числі й відмінку. **Participium praesentis activi** (скорочено **ppa**) утворюється за таким правилом:

Основа інфекта + -ns/-nt- (I, II дієвідміна)

Основа інфекта + -ens/-ent- (III, IV дієвідміна)

NB!

Форма на **-ns(-ens)** для **nom.sing.**; форма на **-nt(-ent)** для **gen.sing.**

Наприклад:

I дієвідміна: accusāre (звинувачувати) — **accusāns, accusāntis** — той, що звинувачує;

II дієвідміна: tenēre (тримати) — **tenēns, tenēntis** — той, що тримає;

III дієвідміна: absolvēre (звільняти) — **absolvens, absolventis** — той, що звільнює;

IV дієвідміна: servīre (обслуговувати, служити) — **serviens, serviēntis** — той, що обслуговує.

Дієприкметник теперішнього часу відмінюється як прикметник одного закінчення III відміни.

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ

Casus	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	tenēns	tenēns	tenēns	tenēnt-es	tenēnt-es	tenēnt-ia
Gen.	tenēnt-is	tenēnt-is	tenēnt-is	tenēnt-ium	tenēnt-ium	tenēnt-ium
Dat.	tenēnt-i	tenēnt-i	tenēnt-i	tenēnt-ibus	tenēnt-ibus	tenēnt-ibus
Acc.	tenēnt-em	tenēnt-em	tenēns	tenēnt-es	tenēnt-es	tenēnt-ia
Abl.	tenēnt-i	tenēnt-i	tenēnt-i	tenēnt-ibus	tenēnt-ibus	tenēnt-ibus
Voc.	tenēns!	tenēns!	tenēns!	tenēnt-es!	tenēnt-es!	tenēnt-ia

Вправи

1. Узгодьте іменник із прикметником та провідмінійте утворене словосполучення:

exemplum, i n (приклад), **similis, e** (подібний);

familia, ae f (родина), **felix, icis** (щасливий);

initium, ii n (початок), **difficilis, e** (важкий);

iudex, iudicis m (суддя), **sapiens, entis** (розумний, знаючий);

morbis, i m (хвороба), **gravis, e** (важкий);

otium, ii n (відпочинок), **legalis, e** (законний);

populus, i m (народ), **audax, acis** (сміливий);

verbum i n (слово), **acer, acris, acre** (гострий, різкий).

2. Утворіть від поданих дієслів **participium praesentis activi** провідмінійте разом з наведеними іменниками:

vinco, vici, victum, ěre (перемагати), **homo, ĩnis m** (людина);

veto, vetui, vetitum, āre (забороняти), **lex, legis f** (закон);

cogo, coēgi, coactum, ěre (зобов'язувати, змушувати), **ius, iuris** (право).

3. Перекладіть текст:

De iure civili et iure gentium

Omnes popūli, qui legībus et morībus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium iure utuntur. Nam quod quisque popūlus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium est vocaturque ius civile, quasi ius proprium civitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homīnes constituit, id apud omnes popūlos peraeque custoditur vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur.

Popūlus itāque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium homīnum iure utitur.

(Gai.)

4. Визначте, від яких латинських слів походять слова:

мандат, юрист, клієнт, календар, корупція, прогрес, регрес, депутат, репутація, локальний, цивільний.

Словник

apud — у
civitas, ātis f — суспільство, громада, держава
communis, e — спільний
constituo, stitui, stitūtum, ěre — установлювати, призначати
custodio, ūvi (ii), ūtum, ūre — охороняти, оберігати, дотримуватися
gens, gentis f — рід, плем'я, громада
ipsius — *gen. possessivus* від **ipse, ipsa, ipsum** — сам
nam — бо, тому що
naturalis ratio — природна причина, природний розум
omnis, e — увесь, усякий

partim — частково
peraeque — однаково, рівною мірою
quasi — як би, немов
qui(s), quae, quod — який; хто, що; той, котрий; він
quo = eo
quod — тут: оскільки
rego, rexi, rectum, ěre — керувати, правити, панувати; виправляти; уточнювати, регулювати
utor, usus sum, uti — користуватися, використовувати
vero — же, дійсно
vocaturque = et vocatur від **voco, āvi, ātum, āre** — кликати, називати

Запам'ятайте!

- ◆ **Actio legis** — законний позов
- ◆ **Arra poenalis** — штрафний завдаток
- ◆ **Damnum emergens** — прямий збиток
- ◆ **De facto** — фактично

- ◆ **De iure** — по праву
- ◆ **Depositum miserabile** — вимушена поклажа
- ◆ **Fructus naturales** — природні плоди
- ◆ **Fructus civilis** — цивільні плоди
- ◆ **Hereditas iacens** — нерухомий спадок
- ◆ **In tabellas referre** — занести до протоколу
- ◆ **Iurisprudens** — досвідчений у праві
- ◆ **Lucrum cessans** — втрачена вигода
- ◆ **Periculum est in mora** — небезпека у зволіканні
- ◆ **Persona alieni iuris** — залежна особа
- ◆ **Praedium dominans** — панівна земельна ділянка
- ◆ **Pro forma** — заради форми, формально
- ◆ **Remove officio** — звільнити з посади
- ◆ **Sine provocatione** — без оскарження
- ◆ **Talio esto** — такою самою мірою
- ◆ **Vim vi repellere licet** — силу слід відбивати силою

Тема VIII

§ 39. IV відміна іменників

До IV відмини належать іменники чоловічого та середнього роду. Іменники чоловічого роду у *nom.sing.* закінчуються на **-us**, іменники середнього роду — на **-u**. У *gen.sing.* іменники четвертої відмини мають закінчення **-us**. Наприклад:

arbitrātus, us m — догляд, нагляд

casus, us m — падіння; випадок

consensus, us m — згода

consulātus, us m — консульське звання, консульство

gradus, us m — ступінь, чин, звання

intellectus, us m — відчуття, розуміння

magistrātus, us m — магістрат, посадова особа

metus, us m — страх, побоювання

responsus, us m — відповідь

senātus, us m — сенат

sensus, us m — почуття, зміст

status, us m — стан, становище

usus, us m — користування, досвід

vultus, us m — зовнішність

cornu, us n — ріг; ріжок; фланг

genu, us n — коліно

gelu, us n — мороз, лід

До четвертої відміни також належить група іменників жіночого роду на **-us**. Наприклад:

acus, us *f* — голка, шпилька

domus, us *f* — дім, будинок

manus, us *f* — рука, сила, влада, насильство

tribus, us *f* — триба; плем'я

Іменники жіночого роду відмінюються як іменники чоловічого роду.

ВРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ІV ВІДМІНИ

Causus	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>f</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>f</i>
Nom.	magistrātus	genu	manus	magistrāt-us	gen-ua	man-us
Gen.	magistrāt-us	gen-us	man-us	magistrāt-uum	gen-uum	man-uum
Dat.	magistrāt-ui	gen-u	man-ui	magistrāt-ibus	gen-ibus	man-ibus
Acc.	magistrāt-um	gen-u	man-um	magistrāt-us	gen-ua	man-us
Abl.	magistrāt-ū	gen-ū	man-ū	magistrāt-ibus	gen-ibus	man-ibus
Voc.	magistrātus!	genu!	manus!	magistrātus!	genua!	manus!

Особливим випадком є відмінювання іменника **domus, us** *f* (дім, будинок). У деяких відмінках цей іменник має паралельні закінчення II відміни. Наприклад:

Causus	Singularis	Pluralis
	<i>f</i>	<i>f</i>
Nom.	domus	domus
Gen.	dom-us (dom-i)	dom-uum (dom-ōrum)
Dat.	dom-ui (dom-o)	dom-ibus
Acc.	dom-um	dom-us (dom-os)
Abl.	dom-ū (dom-ō)	dom-ibus
Voc.	domus!	domus!

NB! Існує архаїчна форма місцевого відмінка — **domi** (вдома).

§ 40. V відміна іменників

До V відміни іменників належать слова жіночого роду, які *nom. sing.* закінчуються на **-es**. У *gen. sing.* іменники п'ятої відміни закінчуються на **-ei**. Наприклад:

acies, ei f — погляд

facies, ei f — вигляд, обличчя

fides, ei f — віра, вірність

perniciēs, ei f — загибель

res, rei f — річ, справа

series, ei f — ряд

species, ei f — вигляд, зовнішність

spes, ei f — надія

superficies, ei f — поверхня

Як винятки до V відміни належать іменники чоловічого роду **meridies, ei m** — полудень; **dies, ei m** — день; термін. Іменник **dies, ei f** може бути й жіночого роду і мати значення «термін, строк».

Три слова — **dies, ei m(f)** (день, термін), **meridies, ei m** (полудень), **res, rei f** (річ, справа) відмінюються в однині та множині. Решта слів V відміни відмінюються в однині, а у множині можуть мати тільки дві відмінкові форми — **nominativus pluralis** та **accusativus pluralis**, які збігаються зі словниковою формою.

Causus	Singularis		Pluralis	
Nom.	dies	fides	di-es	fides
Gen.	di-ei	fid-ei	di-ērum	—
Dat.	di-ei	fid-ei	di-ēbus	—
Acc.	di-em	fid-em	di-es	fides
Abl.	di-ē	fid-ē	di-ēbus	—
Voc.	dies!	fides!	di-es!	—

ЗВЕДЕНА ТАБЛИЦЯ ВІДМІНКОВИХ ЗАКІНЧЕНЬ
ДЛЯ ІМЕННИКІВ ТА ПРИКМЕТНИКІВ

Singularis							
Casus	I	II	III			IV	V
			приголосна	голосна	мішана		
Nom.	-a	-us, -er, -um (n)	різні	-e, -ar, -al	різні	-us (m), -u (n)	-es
Gen.	-ae	-i	-is	-is	-is	-us	-ei
Dat.	-ae	-o	-i	-i	-i	-ui (m), -u (n)	-ei
Acc.	-am	-um	-em, =N(n)	=N.	-em, =N(n)	-um (m), -u (n)	-em
Abl.	-ā	-ō	-e	-i	-e	-ū	-e
Voc.	-a	-e, -er, -um (n)	=N.	=N.	=N.	-us (m), -u (n)	-es
Pluralis							
Casus	I	II	III			IV	V
			приголосна	голосна	мішана		
Nom.	-ae	-i (m), -a (n)	-es, -a (n)	-ia	-es, -a (n)	-us (m), -ua (n)	-es
Gen.	-arum	-orum	-um	-ium	-ium	-uum	-erum
Dat.	-is	-is	-ibus	-ibus	-ibus	-ibus	-ibus
Acc.	-as	-os (m), -a (n)	-es, -a (n)	-ia	-es, -a (n)	-us (m), -ua (n)	-es
Abl.	-is	-is	-ibus	-ibus	-ibus	-ibus	-ibus
Voc.	-ae	-i (m), -a (n)	-es, -a (n)	-ia	-es, -a (n)	-us (m), -ua (n)	-es

 NB! До IV, V відмін належать лише іменники; прикметники бувають тільки I, II та III відмін.

Вправи

1. Узгодьте іменник із прикметником та провідмінійте утворене словосполучення:

domus, us *f* (дім), **proprius, a, um** (власний);
manus, us *f* (рука), **dexter, tra, trum** (правий);
contractus, us *m* (угода), **lucrōsus, a, um** (вигідний);
fructus, us *f* (плід), **utilis, e** (корисний);
dies, ei *m* (день), **longus, a, um** (довгий; тривалий);
dies, ei *f* (термін), **diuturnus, a, um** (тривалий);
res, rei *f* (річ, справа), **corporālis, e** (тілесний, матеріальний);
spes, ei *f* (надія), **ultīmus, a, um** (останній, крайній).

2. Перекладіть речення українською мовою:

1. Superficies ad domīnum soli cedit (Ulp.). 2. Usus fructus in multis casibus pars domīni est (Ulp.). 3. Crimen stellionatus infamiam irrōga damnato (Ulp.). 4. Fructus sine usu esse non potest, usus sine fructu potest (Ulp.). 5. Fides bona contraria est fraudi et dolo (Paul.). 6. Filius familia iussū patris manumittere potest, matris non potest (Paul.). 7. Mors ultīmā linea rerum est (Hor.). 8. Homo liber, qui statum suum in potestate habet, e peiorare eum et meliorem facere potest (Paul.). 9. Inter patrem et filium contrāhi emptio non potest, sed de rebus castrensibus potest (Ulp.). 10. Spe nulla rebus monstrat adflictis viam (Sen.).

3. Перекладіть текст:

De diēbus

Annus est longa series diērum. Causa diei et noctis motus terrae est. In regionibus nostris aestate sunt dies longi, noctes breves; hieme dies breves, noctes longae. Meridiei tempus in omnibus terrae partibus diversum est.

Nomina diērum apud Romanos erant: dies Solis, dies Lunae, dies Martis, dies Mercurii, dies Iovis, dies Veneris, dies Saturni. Primum diem mensis Romani Kalendas appellabant. In serie diērum dies festi sunt. Populi antiqui diem natalem Solis invicti celebrabant. Diēbus festis homines pompae intersunt. Aspectus pompae mirabilis est.

4. Визначте, від яких латинських слів походять слова:

комунальний, процент, диктор, легат, юрисдикція, пропаганда, кворум, ревізія, провінція, вето.

adflictis — перекласти зі словом
rebus: res adflictae — нещастя
bona fides — сумлінність
casa, ae f — хатина
cedo, cessi, cessum, ěre — іти,
 відходити, підкорятися
contraho, traxi, tractum, trahěre
 — укладати (договір або угоду)
contrarius, a, um — протилежний
crimen, criminis n — перекласти:
 обвинувачення в злочині
damnatus, a, um — засуджений
emptio, õnis f — купівля, покупка
eum — див. **is, ea, id**
fraus, fraudis f — обман, непра-
 вда
infamia, ae f — ганьба, безчестя
irrogõ, avi, atum, are — завдава-
 ти, присуджувати, викликати
iussum, i n — наказ, веління
linea, ae f — риса, границя, межа
manumitto, misi, missum, ěre —
 здійснювати місію, відпускати раба
 на волю

melior — вищий ступінь від
bonus, a, um — гарний, хороший
pars, partis f — частина, частка
peĩdro, -, -, are — погіршувати
pompa, ae f — святкова процесія
potest — див. **possum**
res castrenses — трофеї, війсь-
 кова здобич
solum, i n — ґрунт, земля
status, us m — стан, становище,
 майно
stellionatus, us m — шахрайство
superficies, ei f — поверхня; те,
 що виростає або будується на
 поверхні
ultimus, a, um — останній, крайній
usus = ius utendi — право кори-
 стування
usus fructus — узуфрукт, стійке
 поняття, що позначає речове
 право на особисте користування
 чужою річчю та її природним
 приростом за умови збереження
 її в незмінному вигляді

Запам'ятайте!

- ◆ **Dies fasti** — службові дні
- ◆ **Dies nefasti** — неслужбові дні
- ◆ **Domus propria est domus optima** — власний дім — найкращий дім
- ◆ **Nullum crimen, nulla poena sine lege** — немає злочину, немає покарання, якщо злочин не передбачений законом
- ◆ **Obligatio ex contractu** — зобов'язання за договором
- ◆ **Obligatio ex delicto** — зобов'язання з делікту
- ◆ **Pactum est duõrum consensus atque conventio** — пакт — це згода й угода двох сторін
- ◆ **Res communis** — спільна річ
- ◆ **Res extra commercium** — речі, вилучені з торгового обігу
- ◆ **Res fundibilis** — замінна річ

- ♦ **Res in commercio** — речі, що перебувають у торговому обігу
- ♦ **Res iudicāta pro veritatē est** — постанова суду підлягає за істину
- ♦ **Res extra commercium** — речі, вилучені з торгового обігу
- ♦ **Res mancipi (res nec mancipi)** — манципні речі (манципні речі)
- ♦ **Res mobilēs (res immobilēs)** — рухомі речі (нерухомі речі)
- ♦ **Res nullius** — нічия річ
- ♦ **Res corporales (res incorporales)** — тілесні речі (безтілесні речі)
- ♦ **Senatus habetur** — засідання сенату
- ♦ **Status in statu** — держава в державі
- ♦ **Usufructus** — право користування чужою річчю одержання прибутків із неї

Тема IX

§ 41. Неправильні дієслова

Неправильними називаються дієслова, які не належать до другої дієвідміни і мають певні особливості. До неправильних дієслів відносять такі:

- sum, fui, -, esse** — бути, існувати, знаходитися, значити
- eo, ii (ivi), itum, ire** — іти
- fero, tuli, latum, ferre** — нести
- fio, factus sum, fiēri** — ставати, відбуватися, виникати
- volo, volui, -, velle** — хотіти, виражати волю, бажати

Відмінювання дієслова **sum, fui, -, esse** ми вже розглядали в попередніх параграфах, а похідні від нього дієслова розглядаємо в наступному параграфі.

Дієслово **eo, ii (ivi), itum, ire** — іти

Особливістю даного дієслова є чергування основи: перед **u** при дієвідмінюванні вживається **e**, в інших випадках —

Imperfectum indicativi утворюється за допомогою суфікса **-ba-**, **futurum I** — за допомогою суфікса **-b-**.

Дієслово **eo, ii (ivi), itum, ire** відмінюється в активному стані. Однак існує єдина форма пасивного стану, а саме — 3-тя особа однини теперішнього часу **itur**, яка перекладається «ідуть».

Praesens indicativi activi	
Singularis	Pluralis
1. eo — я йду	1. imus — ми йдемо
2. is — ти йдеш	2. itis — ви йдете
3. it — він (вона, воно) іде	3. eunt — вони йдуть
Imperfectum indicativi activi	
Singularis	Pluralis
1. ibam — я йшов	1. ibamus — ми йшли
2. ibas — ти йшов	2. ibatis — ви йшли
3. ibat — він (вона, воно) ішов	3. ibant — вони йшли
Futurum I indicativi activi	
Singularis	Pluralis
1. ibo — я буду йти	1. ibimus — ми будемо йти
2. ibis — ти будеш йти	2. ibitis — ви будете йти
3. ibit — він (вона, воно) буде йти	3. ibunt — вони будуть йти

Від дієслова **eo** походить низка дієслів, причому деякі з них мають повні форми пасивного стану. Найбільш уживаними похідними дієсловами є:

abeo, ii (ivi), itum, ire — відходити, ухилятися, відступатися
exeo, ii (ivi), itum, ire — виходити
ineo, ii (ivi), tum, ire — входити, починати, обмірковувати
intereo, ii (ivi), itum, ire — гинути, зникати
pereo, ii (ivi), itum, ire — гинути, зникати, умирати, пропадати
praetereo, ii (ivi), itum, ire — проходити, минати; обходити
prodeo, ii (ivi), itum, ire — виходити; виступати
redeo, ii (ivi), itum, ere — йти назад, повертатися
transeo, ivi (ii), itum, ire — переходити; минати, проходити

Дієслово *fero, tuli, latum, ferre* — нести

Особливістю даного дієслова є те, що часи системи інфекта утворюються від основи **fer-**, а часи системи перфекта від основ **tul-** і **lat-** (від дієслова **tollo** — піднімати). Це дієслово має активні і пасивні форми.

Відмінювання дієслова **fero, tuli, latum, ferre** — нести в активному стані:

Praesens indicativi activi	
Singularis	Pluralis
1. fero — я несу	1. ferīmus — ми несемо
2. fers — ти несеш	2. fertis — ви несете
3. fert — він (вона, воно) несе	3. ferunt — вони несуть
Imperfectum indicativi activi	
Singularis	Pluralis
1. ferēbam — я ніс	1. ferēbamus — ми несли
2. ferēbas — ти ніс	2. ferēbatis — ви несли
3. ferēbat — він (вона, воно) ніс	3. ferēbant — вони несли
Futurum I indicativi activi	
Singularis	Pluralis
1. feram — я буду нести	1. feremus — ми будемо нести
2. feres — ти будеш нести	2. feretis — ви будете нести
3. feret — він (вона, воно) буде нести	3. ferent — вони будуть нести

Відмінювання дієслова **fero, tuli, latum, ferre** в пасивному стані:

Praesens indicativi passivi	
Singularis	Pluralis
1. feror — мене несуть	1. ferīmur — нас несуть
2. ferris — тебе несуть	2. ferimīni — вас несуть
3. fertur — його (її, його) несуть	3. feruntur — їх несуть

Imperfectum indicativi passivi	
Singularis	Pluralis
1. ferēbar — мене несли	1. ferēbamur — нас несли
2. ferēbaris — тебе несли	2. ferēbamīni — вас несли
3. ferēbatur — його (її, його) несли	3. ferēbantur — їх несли
Futurum I indicativi passivi	
Singularis	Pluralis
1. ferar — мене будуть нести	1. feremur — нас будуть нести
2. fereris — тебе нестимуть	2. feremīni — вас нестимуть
3. feretur — його (її, його) нестимуть	3. ferentur — їх нестимуть

Форми **fertur, feruntur** часто використовуються в значенні «кажуть».

Від дієслова **fero** утворюються похідні дієслова за допомогою префіксів, які відмінюються за такими ж правилами, що й дієслово, від якого вони походять. Найбільш уживані дієслова:

affēro, attūli, allāum, afferre — приносити

aufēro, abstūli, ablātum, auferre — відносити

confēro, tūli, collātum, conferre — зносити, складати

diffēro, distūli, dilātum, differre — розносити

effēro, extūli, elātum, efferre — виносити

infēro, intūli, illatum, inferre — вносити

offēro, obtūli (optūli), oblātum, offerre — пропонувати, надавати

praefēro, tūli, lātum, ferre — надавати перевагу, висувати на перший план

refēro, tūli, lātum, ferre — нести назад, відносити, зв'язувати; зіставляти, повертати; відновлювати, звертати; повідомляти

Дієслово fio, factus sum, fiēri — ставати, відбуватися, виникати

Особливістю даного дієслова є відсутність в **praesens indicativi** форм 1-ї та 2-ї особи множини.

Praesens	
Singularis	Pluralis
1. fio — я стаю	1. —
2. fis — ти стаєш	2. —
3. fit — він (вона, воно) стає	3. fiunt — вони стають

Imperfectum	
Singularis	Pluralis
1. fiēbam — я ставав	1. fiēbamus — ми ставали
2. fiēbas — ти ставав	2. fiēbatis — ви ставали
3. fiēbat — він (вона, воно) ставав	3. fiēbant — вони ставали
Futurum I	
Singularis	Pluralis
1. fiam — я буду ставати	1. fiamus — ми будемо ставати
2. fies — ти будеш ставати	2. fietis — ви будете ставати
3. fiet — він (вона, воно) буде ставати	3. fient — вони будуть ставати

Дієслово **volo, volui, -, velle** — хотіти,
виражати волю, бажати

Дієслово **volo** та похідні від нього дієслова (**malo, malui, -, malle** — надавати перевагу; **nolo, nolui, -, nolle** — не хотіти) відмінюються в активному стані та мають чергування голосних.

Praesens		
Singularis		
1. volo я хочу	1. nolo я не хочу	1. malo я надаю перевагу
2. vis ти хочеш	2. non vis ти не хочеш	2. mavis ти надаєш перевагу
3. vult він (вона, воно) хоче	3. non vult він (вона, воно) не хоче	mavult він (вона, воно) надає перевагу
Pluralis		
1. volūmus ми хочемо	1. nolūmus ми не хочемо	1. malūmus ми надаємо перевагу
2. vultis ви хочете	2. non vultis ви не хочете	2. mavultis ви надаєте перевагу
3. volunt вони хочуть	3. nolunt вони не хочуть	3. malunt вони надають перевагу

Imperfectum		
Singularis		
1. volēbam я хотів	1. nolēbam я не хотів	1. malēbam я надавав перевагу
2. volēbas ти хотів	2. nolēbas ти не хотів	2. malēbas ти надавав перевагу
3. volēbat він (вона, воно) хотів	3. nolēbat він (вона, воно) не хотів	3. malēbat він (вона, воно) надавав перевагу
Pluralis		
1. volēbamus ми хотіли	1. nolēbamus ми не хотіли	1. malēbamus ми надавали перевагу
2. volēbatis ви хотіли	2. nolēbatis ви не хотіли	2. malēbatis ви надавали перевагу
3. volēbant вони хотіли	3. nolēbant вони не хотіли	3. malēbant вони надавали перевагу
Futurum I		
Singularis		
1. volam я хотітиму	1. nolam я не хотітиму	1. malam я надаватиму перевагу
2. voles ти хотітимеш	2. noles ти не хотітимеш	2. males ти надаватимеш перевагу
3. volet він (вона, воно) хотітиме	3. nolet він (вона, воно) не хотітиме	3. malet він (вона, воно) надаватиме перевагу
Pluralis		
1. volemus ми хотітимемо	1. nolemus ми не хотітимемо	1. malemus ми надаватимемо перевагу
2. voletis ви хотітимете	2. noletis ви не хотітимете	2. maletis ви надаватимете перевагу
3. volent вони хотітимуть	3. nolent вони не хотітимуть	3. malent вони надаватимуть перевагу

§ 42. Дієслова, похідні від дієслова
sum, fui, — esse — бути

Від дієслова **sum, fui, — esse** — бути — за допомогою префіксів утворюються дієслова з різними значеннями. Наприклад:

absum, abfui, -, abesse — бути відсутнім

adsum (assum), adfui(affui), -, adesse — бути присутнім, приходити, наступати

desum, defui, -, deesse — не вистачати, бракувати

insum, infui, -, inesse — бути властивим (чомусь), уходити (у щось); полягати

intersum, interfui, -, interesse — бути (перебувати) серед (чогось), брати участь

obsum, obfui, -, obesse — перешкоджати, заважати, шкодити

praesum, praefui, -, praeesse — бути попереду, очолювати, керувати

prosum, profui, -, prodesse — приносити користь, бути вигідним, допомагати

subsum, subfui, -, subesse — перебувати під, лежати в основі

supersum, superfui, — superesse — залишатися живим, перевершувати; бути в надлишку

possum, potui, -, posse — могли, бути здатним

Більшість похідних дієслів відмінюються, як дієслово **esse**, маючи префікс, та вживається тільки в активному стані. Наприклад:

Praesens indicativi	
Singularis	Pluralis
1. absum — я відсутній	1. absumus — ми відсутні
2. abes — ти відсутній	2. abestis — ви відсутні
3. abest — він (вона, воно) відсутній	3. absunt — вони відсутні
Imperfectum indicativi	
Singularis	Pluralis
1. abēram — я був відсутній	1. aberamus — ми були відсутні
2. abēras — ти був відсутній	2. aberatis — ви були відсутні
3. abēras — він (вона, воно) був відсутній	3. abērant — вони були відсутні

Futurum I indicativi	
Singularis	Pluralis
1. abēro — я буду відсутній	1. aberimus — ми будемо відсутні
2. abēris — ти будеш відсутній	2. aberitis — ви будете відсутні
3. abēris — він (вона, воно) буде відсутній	3. abērunt — вони будуть відсутні

Однак деякі дієслова, похідні від **esse**, мають свої особливості. При відмінюванні дієслова **prosum, profui, -, prodesse** — принести користь, допомагати — відбувається чергування префікса **pro-** (перед формами дієслова **esse**, що починаються з **s**) з префіксом **prod-** (перед формами дієслова **esse**, що починаються з **e**).

Дієслово **possum, potui, -, posse** — могли, бути здатним — утворене від прикметника **pot-is**, **e** та дієслова **sum, fui, —, esse**. При дієвідмінюванні останній звук основи прикметника перед **s** асимілюється і переходить в **s**, перед голосним залишається **t**.

Praesens indicativi	
Singularis	Pluralis
1. possum — я можу	1. possūmus — ми можемо
2. potes — ти можеш	2. potestis — ви можете
3. potest — він (вона, воно) може	3. possunt — вони можуть
Imperfectum indicativi	
Singularis	Pluralis
1. potēram — я міг	1. poteramus — ми могли
2. potēras — ти міг	2. poteratis — ви могли
3. potēras — він (вона, воно) міг	3. potērant — вони могли
Futurum I indicativi	
Singularis	Pluralis
1. potēro — я буду в змозі	1. poterimus — ми будемо в змозі
2. potēris — ти будеш в змозі	2. poteritis — ви будете в змозі
3. potērit — він (вона, воно) в змозі	3. potērunt — вони будуть в змозі

§ 43. Відкладні та напіввідкладні дієслова

Відкладними називаються дієслова, які мають форми пасивного стану, а значення активного. Ці дієслова, на відміну від повнозначних дієслів, які відмінюються і в активному, і в пасивному стані, мають тільки три основні форми:

1. 1-ша особа однини теперішнього часу дійсного способу пасивного стану (*praesens indicativi passivi*);

2. 1-ша особа однини минулого часу доконаного виду дійсного способу пасивного стану (*perfectum indicativi passivi*), яка складається з дієприкметника (*participium perfecti passivi*) та дієслова *esse* в *praesens indicativi*;

3. Неозначена форма теперішнього часу дійсного способу пасивного стану (*infinitivus praesentis passivi*).

Наприклад:

I дієвідміна: **arbitror, arbitratus sum, arbitrari** — думати, вважати

II дієвідміна: **polliceor, pollicitus sum, polliceri** — обіцяти, давати обіцянку

III дієвідміна: **utor, usus sum, uti** — користуватися, використовувати

IV дієвідміна: **experior, expertus sum, experiri** — пробувати, досліджувати

ЗРАЗОК ВІДМІНЮВАННЯ ВІДКЛАДНИХ ДІЄСЛІВ У ЧАСАХ СИСТЕМИ ІНФЕКТА

Praesens indicativi	
Singularis	Pluralis
1. utor — я користуюсь	1. utimur — ми користуємось
2. utēris — ти користуєшся	2. utimini — ви користуєтесь
3. utitur — він (вона, воно) користується	3. utuntur — вони користуються
Imperfectum indicativi	
Singularis	Pluralis
1. utēbar — я користувався	1. utēbamur — ми користувалися
2. utēbaris — ти користувався	2. utēbamini — ви користувалися
3. utēbatur — він (вона, воно) користувався	3. utēbantur — вони користувалися

Futurum I indicativi	
Singularis	Pluralis
1. utar — я буду користуватися	1. utēmur — ми користуватимемося
2. utēris — ти будеш користуватися	2. utēmīni — ви користуватиметеся
3. utētur — він (вона, воно) буде користуватися	3. utētur — вони користуватимуться

Напіввідкладними називаються дієслова, для яких часи недоконаного виду мають тільки пасивний стан, а часи доконаного виду — тільки активний, або навпаки. Це дієслова на зразок:

gaudeo, gavīsus sum, gaudēre — радіти, веселитися
revertor, reversus sum (reverti), reverti — повертатися

Вправи

1. Перекладіть українською мовою подані дієслівні форми; вкажіть тип дієслів, від яких вони утворені:

adest, abes, aberimus, praeērant, intersumus, potestis, desunt, arbitramus, fiunt, fit, transferuntur, possunt, gaudetis, revertuntur, pollicebatur.

2. Провідмініюйте в часах системи інфекта подані дієслова:

infēro, intūli, illatum, ferre — вносити;

prosum, profui, -, prodesse — приносити користь, бути вигідним, допомагати;

arbītror, arbitrātus sum, arbitrāri — думати, уважати;

gaudeo, gavīsus sum, gaudēre — радіти, веселитися;

revertor, reversus sum (reverti), reverti — повертатися.

3. Перекладіть текст:

Res Mancipi et nec Mancipi

Omnes res aut Mancipi sunt aut nec Mancipi. Mancipi res sunt omnia praedia in Italico solo, tam rustica, qualis est fundus, quam urbana, qualis est domus; item iura praediōrum rusticōrum, velut via, iter, actus, aquaeductus; item servi et quadrupedes, quae dorso collove domantur, velut boves, muli, equi, asini. Ceterae res nec Mancipi sunt.

Magna autem differentia est rerum Mancipi et nec Mancipi. Nam res nec Mancipi ipsa traditionē plenō iurē alterius fiunt, si modo corporales sunt et ob id recipiunt traditionem.

Itaque si tibi vestem vel aurum vel argentum tradidēro sive ex venditiōnis causa sive ex donatiōnis sive quavis alia ex causa, statim tua fit ea res.

Mancipi vero res sunt, quae per mancipationem ad alium transferuntur.

Res mobiles non nisi praesentes mancipari possunt, et non plures, quam quot manu capi possunt. Immobiles autem etiam plures simul, et quae diversis locis sunt, mancipari possunt. (Ulp., Gai.)

4. Визначте, від яких латинських слів походять слова:

ліберальний, церемонія, депортація, консенсус, цензура, юриспруденція, партія, магнат, семестр, пропозиція.

Словник

asinus, i m — осел

bos, bovis m (f) — бик, корова

dorso collove domantur — одомашнюються для роботи під ярмом

diversus, a, um — протилежний; противний

equus, i m — кінь

item — також, а також

iter, itinēris n — шлях, прохід, право проходу

locus, i m — місце

mancipo, āvi, ātum, āre — передавати у власність

mulus, i m — мул

nisi — якщо не, крім, за винятком тих випадків, коли

ob (з **acc.**) — перед, унаслідок, в обмін на, у результаті

plus, pluris — більш численний

quadrūpes, ēdis m (f) — чотиринога тварина

quavis — куди б не, з якого б боку не

quot — скільки

recipio, cēpi, ceptum, ēre — приймати, допускати

res immobiles — нерухомі речі

res mancipi — манципні речі (див. додаток)

res mobiles — рухомі речі

res nec mancipi — неманципні речі (див. додаток)

tradidēro — я передам (**futurum II indicativi activi**)

traditio, ōnis f — передача

venditio, ōnis f — продаж

vero — же, дійсно

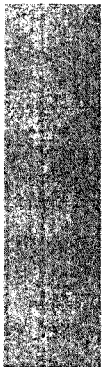
vestis, is f — одяг, плаття

Запам'ятайте!

- ◆ **Consortes litis** — учасники судового засідання
- ◆ **Contractus innominati** — безіменні договори
- ◆ **Deliberandum est saepe, statuendum semel** — вирішувати треба часто, приймати рішення — єдиний раз
- ◆ **Facta loquuntur** — факти говорять
- ◆ **Hoc erat demonstrandum** — що й треба було довести
- ◆ **Iustitia in suo cuique tribuendo cernitur** — справедливість полягає в тому, щоб кожному дати те, що йому належить

- ◆ **Non bis de eadem re** — не можна двічі порушувати ту саму справу
- ◆ **Non progrēdi est regrēdi** — не йти вперед — значить йти назад
- ◆ **Quod princīpi placuit legis habet vigori** — те, що подобається принцепсу, має силу закону
- ◆ **Sanctio** — непорушна постанова
- ◆ **Testes citāre** — викликати свідків
- ◆ **Testes interrogāre** — допитувати свідків
- ◆ **Testes muti** — німі свідки
- ◆ **Testes producere** — виставити свідками (когось)
- ◆ **Ut ait lex** — як проголошує закон
- ◆ **Veto vim fieri** — забороняю застосовувати силу

Тема X

§ 44. Числівник

Латинські числівники за значенням поділяються на кількісні, порядкові, розділові та прислівникові числівники.

Кількісні числівники

Кількісні числівники від одного до десяти слід запам'ятати. Числівники від 11 до 17 утворюються додаванням елемента **-dēcim** до основ одиниць. Наприклад, **undēcim** — одинадцять, **duodēcim** — дванадцять і т. д.

Числівники другого десятка, що закінчуються на 8 та 9, утворюються таким чином: від назви наступного десятка віднімається один або два. Наприклад: **undeviginti** — дев'ятнадцять (один до двадцяти), **duodeviginti** — вісімнадцять (два до двадцяти).

Назви десятків від 30 до 90 утворюються додаванням елемента **-ginta** до числа десятків, крім числівника **viginti**. Наприклад, **triginta** — тридцять, **quinginta** — п'ятдесят.

Порядкові числівники

Починаючи з числівника «вісімнадцятий» порядкові числівники утворюються додаванням до основи відповідного кількісного числівника суфікса **-esim-** та родових закінчень I—II відміни

(-us, -a, -um). Наприклад: **vicesīmus** — двадцятий, **tricesīmus** — тридцятий.

Арабські цифри	Римські цифри	Кількісні числівники	Порядкові числівники
1	I	unus, a, um	primus, a, um
2	II	duo, ae, o	secundus, a, um
3	III	tres, tria	tertius, a, um
4	IV	quattuor	quartus, a, um
5	V	quinque	quintus, a, um
6	VI	sex	sextus, a, um
7	VII	septem	septīmus, a, um
8	VIII	octo	octāvus, a, um
9	IX	novem	nonus, a, um
10	X	decem	decīmus, a, um
11	XI	undecīm	undecīmus
12	XII	duodecīm	duodecīmus
13	XIII	tredecīm	tertius decīmus
14	XIV	quattuordecīm	quartus decīmus
15	XV	quindecīm	quintus decīmus
16	XVI	sedecīm	sextus decīmus
17	XVII	septendecīm	septīmus decīmus
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesīmus
19	XIX	undeviginti	undevicesīmus
20	XX	viginti	vicesīmus
21	XXI	unus et viginti	vicesīmus primus
22	XXII	duo et viginti	vicesīmus secundus
23	XXIII	tres et viginti	vicesīmus tertius
28	XXVIII	duodetriginta	duodetricesīmus
29	XXIX	undetriginta	undetricesīmus
30	XXX	triginta	tricesīmus
40	XL	quadraginta	quadragesīmus

Арабські цифри	Римські цифри	Кількісні числівники	Порядкові числівники
50	L	quinginginta	quingingagesimū
60	LX	sexaginta	sexagesimū
70	LXX	septuaginta	septuagesimū
80	LXXX	octoginta	octogesimū
90	XC	nonaginta	nonagesimū
100	C	centum	centesimū
200	CC	ducenti	ducentesimū
300	CCC	trecenti	trecentesimū
400	CD	quadringenti	quadringentesimū
500	D	quingenti	quingentesimū
600	DC	sescenti	sescentesimū
700	DCC	septingenti	septingentesimū
800	DCCC	octingenti	octingentesimū
900	DCCCC	nongenti	nongentesimū
1000	M	mille	millesimū
2000	MM	duo milia	bis millesimū
5000	V̄	quinque milia	quingies millesimū
10.000	X̄	decem milia	decies millesimū
20.000	XX̄	viginti milia	vicies millesimū
100.000	C̄	centum milia	centies millesimū
1.000.000	M̄	decies centena milia	decies centies millesimū

§ 45. Відмінювання числівників

Усі порядкові числівники відмінюються за I—II відміною.

З кількісних числівників відмінюються такі: **unus, a, um, duo, ae, o, tres, tria, ducenti, trecenti, quadringenti, quingenti, sescenti, septingenti, octingenti, nongenti, mille.**

ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ *unus, a, um, duo, ae, o*

	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	<i>unus</i>	<i>una</i>	<i>unum</i>	<i>duo</i>	<i>duae</i>	<i>duo</i>
Gen.	<i>unius</i>	<i>unius</i>	<i>unius</i>	<i>duōrum</i>	<i>duārum</i>	<i>duōrum</i>
Dat.	<i>uni</i>	<i>uni</i>	<i>uni</i>	<i>duōbus</i>	<i>duābus</i>	<i>duōbus</i>
Acc.	<i>unum</i>	<i>unam</i>	<i>unum</i>	<i>duos</i>	<i>duas</i>	<i>duo</i>
Abl.	<i>unō</i>	<i>unā</i>	<i>unō</i>	<i>duōbus</i>	<i>duābus</i>	<i>duōbus</i>

ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКА *tres, tria*

	<i>m, f</i>	<i>n</i>
Nom.	<i>tres</i>	<i>tria</i>
Gen.	<i>trium</i>	<i>trium</i>
Dat.	<i>tribus</i>	<i>tribus</i>
Acc.	<i>tres</i>	<i>tria</i>
Abl.	<i>tribus</i>	<i>tribus</i>

Числівник **mille** в однині не відмінюється, відмінюється лише форма множини **millia**:

Nom.	<i>millia</i>
Gen.	<i>millium</i>
Dat.	<i>millibus</i>
Acc.	<i>millia</i>
Abl.	<i>millibus</i>

Числівники від 200 до 900 відмінюються як прикметники I—II відміни у множині.

§ 46. Ступені порівняння прикметників

Латинські прикметники мають три ступені порівняння: **gradūs positīvus** — звичайний ступінь, **gradūs comparatīvus** — вищий, **gradūs superlatīvus** — найвищий ступінь.

Gradus positīvus — початкова форма, яка наводиться у словнику.

Наприклад: **perītus, a, um** — досвідчений; **nobīlis, e** — знатний; **par, paris** — однаковий.

Gradūs comparatīvus утворюється від основи прикметника. До основи у чоловічому й жіночому роді додається **-ior**, у середньому роді **-ius**, наприклад: **perītior** — досвідченіший, **-a, perītius** — досвідченіше; **nobīlior** — знатніший, **-a, nobīlius** — знатніше.

Gradūs superlatīvus утворюється додаванням до основи суфікса **-issim-** і родових закінчень **-us, -a, -um**, наприклад: **perītissimus, perītissima, longissimum** — найдосвідченіший, **-a, -e**; **nobīlissimus, -a, -um** — найзнатніший, **-a, -e**.

Особливості утворення ступенів порівняння прикметників

1. Прикметники, які у звичайному ступені у формі чоловічого роду закінчуються на **-er**, утворюють найвищий ступінь додаванням до повної форми **nom. sing.** у чоловічому роді суфікса **-rīm-** і родових закінчень, наприклад: **miser, sēra, sērum** — нещасний, **-a, -e** у **gradus superlativus**: **miserrimus, -a, -um** — найнещасніший, **-a, -e**.

2. Шість прикметників на **-ilis** утворюють найвищий ступінь за допомогою суфікса **-līm-**, який додається до основи, і родових закінчень **-us, -a, -um**:

Gradus positivus	Gradus superlativus
facilis, -e — легкий, -a, -e	facillimus, -a, -um — найлегший, -a, -e
difficilis, -e — важкий, -a, -e	difficillimus, -a, -um — найважчий, -a, -e
similis, -e — схожий, -a, -e	simillimus, -a, -um — найбільш схожий, -a, -e
dissimilis, -e — несхожий, -a, -e	dissimillimus, -a, -um — більш несхожий, -a, -e
humilis, -e — низький, -a, -e	humillimus, -a, -um — найнижчий, -a, -e
gracilis, -e — витончений, -a, -e	gracillimus, -a, -um — найвитонченіший, -a, -e

Вищий ступінь цих прикметників утворюється за загальним правилом.

3. Прикметники, які у звичайному ступені закінчуються на **-us** і мають основу на голосний, утворюють ступені порівняння описово або аналітичним способом, тобто за допомогою прислівників: у **gradus comparativus** — **magis** (більше), **gradus superlativus** — **maxime** (найбільш).

§ 47. Відмінювання прикметників у вищому та найвищому ступені порівняння

У вищому ступені порівняння прикметники відмінюються за приголосною групою іменників III відміни, причому за основу береться повна форма чоловічого роду. Наприклад:

	Singularis		Pluralis	
	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>
Nom.	per̄tior	per̄tius	per̄tiores	per̄tiora
Gen.	per̄tioris	per̄tioris	per̄tiorum	per̄tiorum
Dat.	per̄tiori	per̄tiori	per̄tioribus	per̄tioribus
Acc.	per̄tiorē	per̄tius	per̄tiores	per̄tiora
Abl.	per̄tiore	per̄tiore	per̄tioribus	per̄tioribus
Voc.	per̄tior!	per̄tius!	per̄tiores!	per̄tiora!

У найвищому ступені порівняння прикметники відмінюються за зразком прикметників I—II відміни.

§ 48. Суплетивні ступені порівняння

Такими є ступені порівняння, що утворюються від різних основ.

Gradus positivus	Gradus comparativus	Gradus superlativus
bonus, -a, -um — добрий	melior, melius	optimus, -a, -um
malus, -a, -um — поганий	peior, peius	pessimus, -a, -um
magnus, -a, -um — великий	maior, maius	maximus, -a, -um
parvus, -a, -um — малий	minor, minus	minimus, -a, -um
multus, -a, -um — численний	plus	plurimus, -a, -um

Ablativus comparationis (орудний порівняння)

Якщо прикметник у вищому ступені має об'єкт порівняння, можливі дві синтаксичні конструкції:

1) зі сполучником **quam** — ніж, наприклад: **Iuvenitas carior est quam aurum** — молодість дорожча, ніж золото. У цьому разі

слово, з яким порівнюють, стоїть після сполучника **quam** у називному відмінку;

2) без сполучника, за допомогою синтаксичної конструкції **ablativus comparatiōnis**, наприклад: **Iuvenitas carior est aurō** — молодість дорожча за золото. Коли сполучник **quam** відсутній, іменник, з яким порівнюють, ставиться в **ablativus**, який називається **ablativus comparatiōnis**.

Якщо об'єкт порівняння відсутній, прикметник у вищому ступені означає досить високу міру якості (**comparativus absolutus**), наприклад: **homo felicior** — людина досить щаслива.

Вправи

1. Утворіть та провідмініюйте словосполучення:

один суддя; два магістрати; три закони; дванадцять міст, сто постанов.

2. Утворіть ступені порівняння для поданих прикметників:

angustus, a, um — вузький; **antiquus, a, um** — давній; **bonus, a, um** — хороший, добрий; **tener, ěra, ěrum** — ніжний; **prudens, entis** — розумний, знаючий; **multus, a, um** — численний.

3. Перекладіть текст:

De mensibus

Antiquissimus temporibus apud Romanos annus erat decem mensium. Primo mensi nomen erat Martius, secundo — Aprilis, tertio — Maius, quarto — Iunius, quinto — Quintilis, sexto — Sextilis, septimo — September, octavo — October, nono — November, decimo — December. Numa, secundus rex Romanorum, numerum mensium duobus auxit, quorum nomina sunt Ianuarius et Februarius.

Secundo saeculo ante aeram nostram Romani etiam ordinem mensium mutaverunt: ita primus mensis anni erat Ianuarius, secundus — Februarius, tertium — Martius. Postea Quintili, quinto mensi, quod Gaius Iulius Caesar hoc mense natus erat, Romani nomen Iulius dedērunt. Sextilis, sextus mensis, ex imperatore Augustus nominabatur. In multis linguis Europae etiam nunc nomina mensium Romanae sunt originis.

Primus dies mensis apud Romanos Kalendae nominabatur.

4. Визначте, від яких латинських слів походять слова:

референдум, ратифікація, статут, конфесійний, компонент, офіційний, арбітр, легітимний, декрет, територія, емансипація.

aera, ae f — ера
annus, i m — рік
auxit — мин. час доконаного виду від **augeo, auxi, auctum, ēre** — збільшувати
dederunt — мин. час доконаного виду від **do, dedi, datum, dare** — давати

mensis, is m — місяць
mutaverunt — мин. час доконаного виду від **muto, āvi, ātum, āre** — змінювати
novus, a, um — новий
ordo, inis m — ряд, порядок
origo, inis f — походження, початок

Запам'ятайте!

-
- ◆ **Actiones iures** — юридичні акти
  - ◆ **Actis testantibus** — як свідчать факти
  - ◆ **Actum es, illicet** — справу закінчено, можна розходитись
  - ◆ **Adhuc sub iudice lis est** — справа ще в судді, справу ще не вирішено
  - ◆ **Animus iniurandi** — злочинний намір
  - ◆ **Bis dat, qui cito dat** — двічі дає той, хто дає швидко
  - ◆ **Bona fides** — добросовісність
  - ◆ **Capitis deminutio** — обмеження громадянських прав
  - ◆ **Casus improvisus** — непередбачений випадок
  - ◆ **Cum sunt partium iura obscura, reo favendum est potius quam actori** — коли права сторін не зрозумілі, слід підтримувати відповідача, а не позивача
  - ◆ **Consensus gentium** — згода народів
  - ◆ **Ius tertii** — право третіх осіб
  - ◆ **Tres faciunt collegium** — троє становлять колегію
  - ◆ **Semel heres — semper heres** — одного разу спадкоємець назавжди спадкоємець
  - ◆ **Testis unus, testis nullus** — один свідок — не свідок
  - ◆ **Tertium non datur** — третього не дано
  - ◆ **Ultimus terminus** — останній строк (за договірними або борговими зобов'язаннями)
  - ◆ **Ultra posse nemo obligatur** — нікого не можна зобов'язати над його можливості
  - ◆ **Unum castigabis — centum emendabis** — одного покараєш, сотню виправиш
  - ◆ **Unus pro omnibus et omnis pro uno** — один за всіх і всі за одного

1. Ab instantiā	Звільнення від суду (залишаючись під підозрою)
2. Acta emendāre	Внести виправлення в протокол
3. Actore non probante reus absolvitur	Відповідач звільняється за умови недоведення позивачем позова
4. Actio in persōnam	Особистий позов
5. Actio in rem	Речовий позов
6. Actio quiescit	Справу призупинено
7. Actio quod metus causa	Позов проти погрози
8. Actiōnem denegāre	Відмовити у прийнятті позовної заяви
9. Actor	Позивач
10. Actuarius	Секретар
11. Ad acta	До справи (долучити)
12. Ad deliberandum	На роздум
13. Ad iudicium adesse	З'явитися до суду
14. Ad melius inquirendum	На дослідження
15. Ad referendum	До повідомлення, до розгляду. Умове підписання міжнародного договору
16. Advocātus diaboli	Адвокат диявола, затятий обвинувачувач
17. Album iudicum	Список суддів
18. Alibi	Алібі
19. Ambītus	Підкуп виборців
20. Appellatiōnem interponēre	Подати апеляцію
21. Arra poenālis	Штрафний завдаток
22. Arrestatio navium	Арешт кораблів
23. Arrogatio legis	Скасування закону
24. Articūlus secretissimus	Найсекретніша частина договору
25. Assessor	Засідатель
26. Audiātur et altēra pars!	Хай буде вислухана й інша сторона

27. Audire querelam	Вислухати скаргу
28. Authenticus	Дійсний, справжній
29. Avisatio de periurio	Попередження про відповідальність за неправдиве показання
30. Bellum omnium contra omnes	Війна всіх проти всіх
31. Casus a nullo praestare	За випадок ніхто не відповідає
32. Casus belli	Привід до війни
33. Casus foederis	Договірний випадок
34. Causa cadere	Програти справу
35. Causa cognita	По ознайомленні з обставинами справи
36. Causa credendi	Причина для довіри
37. Causa desistere	Відмовитися від позову
38. Causa iusta	Законне обґрунтування
39. Causa privata	Приватна справа
40. Causa solvendi	Причина для звільнення
41. Causam dicere	Захищатись у суді
42. Causam discere	Вивчати справу
43. Causam vincere	Виграти справу
44. Ceteris paribus	За інших рівних умов
45. Comitas gentium	Міжнародна чемність
46. Conditio sine qua non	Істотна умова договору
47. Contra factum non est argumentum	Проти факту немає доказу
48. Consensus gentium	Згода народів
49. Consilium	Нарада
50. Convenire	Подавати позов
51. Corpus delicti	Склад злочину
52. Corpus iuris	Звід права
53. Cui bono? Cui prodest?	Кому вигідно? Кому на користь?
54. Culpa in concreto	Вина конкретної особи

55. <i>Culpa lata</i>	Тяжка провина
56. <i>Culpa levis</i>	Незначна провина
57. <i>De facto</i>	Насправді, фактично
58. <i>De iure</i>	За правом, юридично
59. <i>De lege ferenda</i>	З точки зору майбутнього закону
60. <i>De lege lata</i>	З точки зору чинного закону
61. <i>Delictum</i>	Правопорушення
62. <i>De planō</i>	Не вносячи в засідання
63. <i>Deferre controversiam ad arbitrum</i>	Передати спір на вирішення арбітра
64. <i>Deportatio</i>	Найсуровіший вид вигнання
65. <i>Diem eximere</i>	Відмінити засідання
66. <i>Diem sententiae proferre</i>	Відкласти оголошення рішення
67. <i>Dies a quo</i>	Початок терміну
68. <i>Dies actionis exit</i>	Термін для подання позову минає (закінчується)
69. <i>Dies ad quem</i>	Кінець терміну
70. <i>Divide et impera!</i>	Поділяй і володарюй!
71. <i>Dolus malus</i>	Злий намір
72. <i>Do, ut des, facio, ut facias</i>	Я даю, щоб ти дав, я роблю, щоб ти зробив
73. <i>Dura lex, sed lex</i>	Закон суворий, але закон
74. <i>Emprio-venditio</i>	Купівля-продаж
75. <i>Eradere alio advocatorum</i>	Виключити зі складу адвокатури
76. <i>Ex contractu</i>	За договором, за угодою
77. <i>Ex iniuria non oritur ius</i>	З порушення права не народжується право
78. <i>Ex lege</i>	За законом
79. <i>Ex officio</i>	З обов'язку служби, з власної ініціативи
80. <i>Ex turpi causa actio non oritur</i>	Позов не виникає на незаконній підставі
81. <i>Exemplum</i>	Приклад, копія

82. Exequātur	Нехай виконус
83. Exercitio iudiciōrum	Судочинство
84. Exponēre rem	Викласти обставини справи
85. Extra ordinem	Надзвичайний
86. Facta concludentia	Підсумкові факти
87. Fide iussor	Гарант
88. Furtum manifestum	Розкрита крадіжка
89. Furtum nec manifestum	Нерозкрита крадіжка
90. Gestor negotiōrum	Повірений у справах
91. Grata, rata et accepta	Бажано, чинно і прийнято
92. Hereditas iacens	Ще не прийнятий спадок
93. Ianuis clausis	За зачиненими дверима
94. Ignorantia non est argumentur	Незнання не є доказом
95. Imperium et potestas	Влада і могутність
96. In alieno solo	На чужій землі
97. In camērā	У кабінеті, не вносячи в засідання
98. In contumaciam	Заочно
99. In custodiam dare	Взяти під варту
100. In dubio melior est causa possidentis	При сумніві — перемога на боці фактичного власника
101. In flagranti delicto	На місці злочину
102. In iudiciō	Судова стадія, яка проходила в суді
103. In iure	Судова стадія, яка проходила у претора
104. In tabellas refferre	Занести до протоколу
105. Index	Покажчик, виписка
106. Instrumentum	Документ
107. Interlocutio	Попередня ухвала (постанова)
108. Interventio accessoria	Вступ (тобто втручання) третьої особи
109. Interventio principālis	Вступ третьої особи із самостійним позовом

110. <i>Ipso iure</i>	В силу закону
111. <i>Iudicia administrāre</i>	Відати судовою частиною
112. <i>Iudicium disturbāre</i>	Порушувати порядок судового засідання
113. <i>Iuris consultus</i>	Знавець права
114. <i>Iuris praecepta sunt haec: honeste vivēre, nemīnem laedēre, suum cuique tribuēre</i>	Настанови права такі: чесно жити, нікому не шкодити, віддавати кожному належне
115. <i>Ius abutendi</i>	Право повної власності, право розпоряджатися
116. <i>Ius civile</i>	Цивільне право
117. <i>Ius cogens</i>	Право, що примушує
118. <i>Ius commercii</i>	Право ведення торгівлі
119. <i>Ius conubii</i>	Право вступати в шлюб з римською громадянкою
120. <i>Ius dicēre</i>	Проголошувати право, вершити суд, розбирати справу
121. <i>Ius est ars boni et aequi</i>	Право є мистецтво добра і справедливості
122. <i>Ius fruendi</i>	Право одержувати прибутки
123. <i>Ius gentium</i>	Міжнародне право, право народів
124. <i>Ius humanum</i>	Людське право
125. <i>Ius mercatoria</i>	Міжнародне торговельне право
126. <i>Ius navigandi</i>	Право судноплавства
127. <i>Ius non scriptum</i>	Неписане право
128. <i>Ius possidendi</i>	Право володіння
129. <i>Ius praediorum urbanorum</i>	Право користування чужою міською землею
130. <i>Ius pretorium</i>	Преторське право
131. <i>Ius privatum</i>	Приватне право
132. <i>Ius publici respondēre</i>	Офіційні консультації
133. <i>Ius publicum</i>	Публічне право
134. <i>Ius sanguinis</i>	Право крові

135. <i>Ius scriptum</i>	Писане право
136. <i>Ius soli</i>	Право ґрунту
137. <i>Ius suffragii</i>	Право голосування
138. <i>Ius utendi</i>	Право користуватися
139. <i>Ius vicinitatis</i>	Право помсти
140. <i>Ius vindicandi</i>	Право захищати
141. <i>Ius vitae necisque</i>	Право життя і смерті
142. <i>Iustitia est fundamentum regni</i>	Правосуддя — фундамент держави
143. <i>L. s. (locus signi)</i>	Місце печатки
144. <i>Legem brevem esse oportet</i>	Закон має бути коротким
145. <i>Lex et regio</i>	Закон і країна
146. <i>Lex loci delicti</i>	Закон місця злочину, правопорушення
147. <i>Lex posterior derogat priori</i>	Наступний закон відмінє попередній
148. <i>Lex prospicit, non respicit</i>	Закон не має зворотної сили
149. <i>Lex semper certa est</i>	Закон завжди точний
150. <i>Lex specialis derogat generali</i>	Спеціальний закон виключає дію загального закону
151. <i>Libellō adire praefectum</i>	Подати заяву начальника
152. <i>Libellum concipere</i>	Скласти заяву
153. <i>Libellus accusatorius</i>	Обвинувальний вирок
154. <i>Libellus appellatiōnis</i>	Апеляційна скарга
155. <i>Libellus conventiōnis</i>	Позовна заява
156. <i>Libellus</i>	Книжка, письмова заява
157. <i>Libertas est potestas faciendi id, quod iure licet</i>	Свобода є можливість робити те, що дозволено по праву
158. <i>Libèrum veto</i>	Вільне «забороняю»
159. <i>Locum tenens</i>	Той, хто тримає місце
160. <i>Locus regit actum</i>	Форма угоди визначається місцем (її укладання)
161. <i>Locus minoris resistentiae</i>	Місце найменшого опору

162. Locus standi	Точка зору
163. Locatio-conductio	Договір наймання
164. Lucrum cessans	Втрачена вигода
165. Manifestum non eget probatione	Очевидне не потребує доказу
166. Mare altum	Відкрите море
167. Mare clausum	Закрите море
168. Matrimonium iustum	Законний римський шлюб
169. Medicīna forensis	Судова медицина
170. Memorandum	Меморандум
171. Metus	Погроза
172. Modus acquirendi	Спосіб набуття права власності
173. Modus procendi	Спосіб дії
174. Modus vivendi	Спосіб життя. Тимчасова угода
175. Mors civilis	Цивільна смерть. Позбавлення громадських прав
176. Mos legem regit	Звичай править законом
177. Nemo debet bis puniri pro uno delicto	Ніхто не може бути покараний двічі за те саме правопорушення
178. Non bis in idem	Не карати двічі за те саме
179. Non liquet (N.L.)	Не зрозуміло
180. Non omne, quod licet, honestum est	Не все, що дозволяється, гідне поваги
181. Nullum crimen, nulla poena sine lege	Немає злочину, немає покарання, якщо вони не передбачені законом
182. Nuptias facit consensus	Шлюб укладається угодою
183. Occupatio nullius	Заволодіння нічиєю річчю
184. Omne ius hominum causa constitutum est	Будь-яке право встановлюється для людей
185. Onus probandi	Тягар доказу
186. Opē exceptiōnis	У порядку заперечення
187. Opinio iuris gentium	Думка права народів

188. <i>Ordo iudiciōrum</i>	Судоустрій
189. <i>Pacta sunt servanda</i>	Угоди треба дотримуватись
190. <i>Pactum est duōrum consensu atque conventio</i>	Пакт є згода й угода двох сторін
191. <i>Par in parem non habet iurisdictionem</i>	Рівний проти рівного не має юрисдикції
192. <i>Partium meārum non est</i>	Мені не підсудне
193. <i>Pater familias</i>	Глава сім'ї
194. <i>Pater est quem nuptiae demonstrant</i>	Батьком є той, на кого показує шлюб
195. <i>Pendentē appellatiōne</i>	До розгляду скарги
196. <i>Pendentē litē</i>	До закінчення судового провадження
197. <i>Per acclamatiōnem</i>	Через виголошення
198. <i>Per contumaciam</i>	У зв'язку з упертою неявкою відповідача
199. <i>Per legis actiōnes</i>	Діяти на підставі закону
200. <i>Persōna de facto</i>	Особа без громадянства
201. <i>Persōna grata</i>	Особа бажана, дипломат
202. <i>Persōna non grata</i>	Особа небажана
203. <i>Plena probatio</i>	Повний доказ
204. <i>Pleno iure</i>	З повним правом
205. <i>Post factum</i>	Після зробленого
206. <i>Primus inter pares</i>	Перший серед рівних
207. <i>Prior tempore — potior iure</i>	Перший у часі — сильніший у праві
208. <i>Pro poenā</i>	У покарання
209. <i>Pro tribunāli</i>	У судовому засіданні
210. <i>Quaesitor</i>	Слідчий
211. <i>Querēla</i>	Скарга
212. <i>Querimonia habētur</i>	Надійшла скарга
213. <i>Qui iure suo utitur, neminem laedit</i>	Хто користується своїм правом, той нічийх прав не порушує
214. <i>Qui mandat solvērī, ipse vidētur</i>	Хто накаже іншому виконати, той ніби виконав (це) сам

215. Qui pro quo	Одне замість іншого
216. Rebus sic stantibus	Доки обставини не змінилися
217. Reductio ad absurdum	Доведення до абсурду
218. Referente praeside	За доповіддю голови
219. Reformatio in peius	Посилення санкції при скасуванні вироку за скаргою засудженого
220. Reicere iudicem	Відвести суддю
221. Removere officio	Усунути з посади
222. Reo absente	За відсутності відповідача
223. Repudiare officium	Відмовитися від посади
224. Res communis	Спільна річ
225. Res extra commercium	Речі, вилучені з торгового обігу
226. Res fundibilis	Замінна річ
227. Res in commercio	Речі, що перебувають у торговому обігу
228. Res iudicata pro veritate est	Постанова суду приймається за істину
229. Res nullius	Нічия річ
230. Respondere, cavere, agere	Давати висновки, складати документи, виступати в суді (три види діяльності юриста)
231. Reus	Відповідач, підсудний
232. Reus in exceptioni fit actor	Заперечуючи проти позову, відповідач стає позивачем
233. Revocare ad alium iudicium	Просити про перенесення до іншого суду
234. Salus populi suprema lex	Благо народу — найвищий закон
235. Salvo iure	З повним правом
236. Scriba	Переписувач, секретар
237. Sententia absolutoria	Виправдальний вирок
238. Sententiam ferre	Винести рішення
239. Sententiam pronuntiare	Оголосити рішення
240. Sine die	Без зазначення строку
241. Sine provocatōne	Без оскарження

242. <i>Stare decisis</i>	Дотримуватися прецедентів
243. <i>Status in statu</i>	Держава в державі
244. <i>Status quo</i>	Існуючий стан
245. <i>Sub iudice lis est</i>	Справа ще у провадженні
246. <i>Subscriptio</i>	Підпис
247. <i>Tabella quaestiōnis</i>	Протокол допиту
248. <i>Tabula rasa</i>	Чиста дошка. Принцип невідповідальності новоствореної держави за зобов'язання попередньої
249. <i>Tabularium</i>	Архів
250. <i>Tacitus consensus</i>	Мовчазна згода
251. <i>Terra nullius</i>	Нічийна земля
252. <i>Testes citāre</i>	Викликати свідків
253. <i>Testes interrogāre</i>	Допитувати свідків
254. <i>Testes muti</i>	Німі свідки
255. <i>Testes producēre</i>	Виставити свідками (когось)
256. <i>Testimonium recitāre</i>	Оголошувати показання
257. <i>Testis oculātus pluris est, quam audiātur decem</i>	Один очевидець вартий десяти тих, що чули
258. <i>Tres faciunt collegium</i>	Троє становлять колегію
259. <i>Ultima ratio</i>	Останній засіб
260. <i>Ultimatissimum</i>	Найсуровіший ультиматум
261. <i>Ultra posse nemo obligatur</i>	Ніхто не повинен робити більше, ніж він може
262. <i>Ultra vires</i>	З перевищенням повноважень
263. <i>Usufructus</i>	Право користування чужою річчю й одержання прибутків з неї
264. <i>Uti possidētis</i>	Як ви володієте (володійте й надалі). Дипломатична формула взаємовизнання прав конфліктних сторін на захоплені ними території
265. <i>Veritas magis amicitia</i>	Істина дорожча за дружбу
266. <i>Veto</i>	Забороняю
267. <i>Viātor</i>	Судовий розсильний
268. <i>Vis maior</i>	Непереборна сила, нездоланна сила
269. <i>Vim vi repellere licet</i>	Силу слід відбивати силою
270. <i>Vox popūli — vox dei</i>	Голос народу — голос бога

*Список крилатих виразів,
рекомендованих для вивчення напам'ять*

1. **A casu ad casum** — Від випадку до випадку.
2. **A posteriori** — Зважаючи на досвід.
3. **A priori** — З попереднього (відомого).
4. **Ab imo pectöre** — Від щирого серця.
5. **Absentem laedit, qui cum ebrio litigat** — Хто сперечається з п'яним, той воює з відсутнім.
6. **Altissima flumina minimo sono labuntur** — Найглибші річки течуть із найменшим шумом.
7. **Amantes — amantes** — Закохані — божевільні.
8. **Amat victoria curam** — Перемога любить сумлінність (немає перемоги без труднощів).
9. **Amicus meus alter ego** — Мій товариш — друге я.
10. **Amor non est medicabilis herbis** — Від любові немає зілля.
11. **Amor tussisque non celatur** — Любов та кашель не приховаєш.
12. **Amor, ut lacrima, ab oculo oritur, in pectus cadit** — Любов, як сльоза, народжується в оці, западає в серце.
13. **Amore, more, ore, re verus amicus cognoscitur** — Справжній друг пізнається в любові, звичках, розмовах та справах.
14. **Annunovum bonum felicem faustum fortunatumque!** — Щасливого нового року!
15. **Arbor mala, mala mala** — Погане дерево — погані плоди.
16. **Audiatur et altera pars!** — Нехай буде вислухана й інша сторона!
17. **Aurea mediocritas** — Золота середина.
18. **Aurei freni non faciunt equum meliorem** — Золота вуздечка не робить коня кращим.
19. **Aut Caesar, aut nihil** — Або Цезар, або ніхто.
20. **Aut cum scuto, aut in scuto** — Зі щитом або на щиті.
21. **Bona valetudo melior est quam maximae divitiae** — Добре здоров'я краще, ніж найбільше багатство.
22. **Calamitate doctus sum** — Біда мене навчила.
23. **Carior est auro iuvenis** — Молодість дорожча за золото.
24. **Citius, altius, fortius!** — Швидше, вище, сильніше!
25. **Cogitationes posteriores saepe sunt meliores** — Пізніші думки часто кращі від попередніх.
26. **Cogito, ergo sum** — Я мислю, отже, існую.
27. **Conscientia — mille testes** — Совість — тисяча свідків.
28. **Consultor homini tempus utilissimus** — Час — найкращий порадишник для людини.
29. **De gustibus et coloribus non est disputandum** — Про смаки та кольори не сперечаються.
30. **De nihilo nihil** — З нічого нічого не виникає.
31. **Desunt inopiae multa, avaritiae omnia** — Бідним людям багато чого не вистачає, жадібним — усього.
32. **Dies ater** — Чорний день.
33. **Dies diem docet** — День навчає день.
34. **Dies levat luctum** — День зменшує горе.
35. **Dixi et animam levavi** — Сказав і полегшив душу.

36. **Docendo discimus** — *Вчимося, навчаючи.*
37. **Doctrina multiplex, veritas una** — *Наук багато, істина одна.*
38. **Domus propria est domus optima** — *Власний дім — найкращий дім.*
39. **Dura lex, sed lex** — *Закон суворий, але закон.*
40. **E cantu dignoscitur avis** — *За співом розпізнається птах.*
41. **E fructu arbor cognoscitur** — *За плодом дерево пізнається.*
42. **Edimus, ut vivamus, non vivimus, ut edamus** — *Ми їмо, щоб жити, а не живемо, щоб їсти.*
43. **Errare humanum est** — *Людині властиво помилятися.*
44. **Est modus in rebus** — *Є міра в речах.*
45. **Est quoque cunctarum novitas carissima rerum** — *Новизна — найдорожча річ із усіх речей.*
46. **Facta loquuntur** — *Факти говорять.*
47. **Feci, quod potui, faciant meliora potentes** — *Я зробив усе, що міг, нехай інші зроблять краще.*
48. **Ferro et igne** — *Вогнем і мечем.*
49. **Fortuna variabilis** — *Доля мінлива.*
50. **Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo, sic vir fit doctus non vi, sed saepe studendo** — *Крапля камінь точить не силою, а частим падінням, так і людина вдосконалюється не силою, а старанно навчаючись.*
51. **Hodie mihi, cras tibi** — *Сьогодні мені, а завтра тобі.*
52. **Hominem ex operibus eius cognoscere** — *Людину пізнають за її вчинками.*
53. **Hominem te esse memento!** — *Пам'ятай, що ти людина!*
54. **Homines, dum docent, discunt (Suetonius)** — *Люди поки вчать (інших), самі вчаться.*
55. **Honores mutant mores, sed raro in meliores** — *Почесті змінюють звички, але рідко — на кращі.*
56. **Ibi victoria, ubi concordia** — *Там перемога, де злагода.*
57. **Ignorantia non est argumentum** — *Незнання — не доказ.*
58. **Imago animi vultus est** — *Обличчя — це віддзеркалення душі.*
59. **In memoriam** — *На згадку.*
60. **In omnia paratus** — *Готовий до всього.*
61. **In Venere semper certat dolor et gaudium** — *У любові завжди змагаються біль і радість.*
62. **In vino veritas, in aqua sanitas** — *Істина у вині, здоров'я у воді.*
63. **Inter arma musae silent** — *Серед війни музи мовчать.*
64. **Labor et patientia omnia vincunt** — *Праця й терпіння все переможуть.*
65. **Legem brevem esse oportet** — *Закон має бути коротким.*
66. **Lupus in fabulis** — *Про вовка поговка.*
67. **Manu propria** — *Власноруч.*
68. **Mare interbibere** — *Випити море.*
69. **Mare verborum — gutta rerum** — *Море слів — крапля справ.*
70. **Melius est prudenter tacere, quam inaniter loqui** — *Краще розумно мовчати, ніж нерозумно говорити.*
71. **Melius sero, quam nunquam** — *Краще пізно, ніж ніколи.*
72. **Mendacem memorem esse oportet** — *У брехуна має бути гарна пам'ять.*

73. **Mens sana in corpore sano** — У здоровому тілі — здоровий дух.
74. **Modus vivendi** — Спосіб життя.
75. **Multa paucis** — Багато в кількох словах.
76. **Nec sibi, nec altèri** — Ні собі, ні іншим.
77. **Nemo sine vitiis est** — Немає нікого без вад.
78. **Nihil lacrima citius arescit** — Ніщо не висихає швидше від сліз.
79. **Nihil sine ratione faciendum est** — Усе треба робити з розумом.
80. **Nolitte mittère margaritas ante porcos** — Не кидайте перли перед свиннями.
81. **Non est fumus absque igne** — Немає диму без вогню.
82. **Non omne, quod nitet, aurum est** — Не все те золото, що блищить.
83. **Non progrèdi est regrèdi** — Не йти вперед — значить йти назад.
84. **Non rex est lex, sed lex est rex** — Не цар — закон, а закон — цар.
85. **Non vestimentum virum ornat, sed vir vestimentum** — Не одяг прикрашає воїна, а воїн — одяг.
86. **Nulla aetas ad discendum sera** — Ніколи не пізно вчитися.
87. **Omnia mea mecum porto** — Усе своє ношу із собою.
88. **Omnia vincunt amor et nos cedamus amori** — Усе перемагає любов, скорімося ж і ми любові.
89. **Otium post negotium** — Відпочинок після праці.
90. **Pacta servanda sunt** — Договори слід дотримуватись.
91. **Per aspèra ad astra** — Через терни до зірок.
92. **Pericùlum est in mora** — Небезпека у зволіканні.
93. **Prime facie** — З першого погляду.
94. **Pro et contra** — За і проти.
95. **Pro publico bono** — Для загального добра.
96. **Quae volùmus, id libenter credimur** — Охоче віримо в те, чого бажаємо.
97. **Querite et invenietis!** — Шукайте і знайдете!
98. **Qui bene amat, bene castigat** — Хто щиро любить, той суворо карає.
99. **Qui quaerit — repèrit** — Хто шукає, той знаходить.
100. **Qui seminat mala, metet mala** — Хто сіє зло, той зло пожинатиме.
101. **Qui tacet — consentit** — Хто мовчить, той погоджується.
102. **Quisque suae fortunae faber est** — Кожен є ковалем своєї долі.
103. **Quod licet lovi, non licet bovi** — Що дозволено Юпітеру, те не дозволено бику.
104. **Remedium irae est mora** — Ліками від гніву є час.
105. **Saepe certatur de lana caprae** — Часто сперечаються (воюють) через вовну кози.
106. **Sapientis animis nunquam tumet** — Розумний ніколи не зазнається.
107. **Scio me nihil scire** — Я знаю, що нічого не знаю.
108. **Si vis amari, ama** — Якщо хочеш, щоб тебе кохали, кохай сам.
109. **Si vis pacem, para bellum** — Хочеш миру — готуйся до війни.
110. **Sic fata voluerunt** — Так забажала доля.
111. **Similis simili gaudet** — Подібний подібному радіє.
112. **Simplex sigillum veri** — Простота — ознака щирості.
113. **Sine ira et studio** — Без гніву та пристрасті.

114. **Sine labore non erit panis in ore** — *Без праці не буде й хліба в роті.*
115. **Sol lucet omnibus** — *Сонце світить усім.*
116. **Sub rosa** — *Таємничо. По секрету.*
117. **Tempora mutantur et nos mutamur in illis** — *Часи змінюються і ми змінюємося разом із ними.*
118. **Tempus vulnera sanat** — *Час лікує рани.*
119. **Terra incognita** — *Невідома земля.*
120. **Tertium non datur** — *Третього не дано.*
121. **Umbram suam metuit** — *Він боїться своєї тіні (у страху великі очі).*
122. **Unum castigabis — centum emendabis** — *Одного покараєш, сотню виправиш.*
123. **Unus pro omnibus et omnis pro uno** — *Один за всіх і всі за одного.*
124. **Verum amicum pecunia non parabis** — *Справжнього друга за гроші не купиш.*
125. **Vi victa vis** — *Сила перемагається силою.*
126. **Vita brevis, ars longa** — *Життя коротке, мистецтво вічне.*
127. **Vivere est cogitare** — *Жити — значить мислити.*
128. **Vivere est militare** — *Жити — значить боротися.*
129. **Vivimus non, ut volumus, sed ut possimus** — *Живемо не як хочемо, а як можемо.*
130. **Vox clamantis in deserto** — *Голос волаючого в пустелі.*

Gaudeamus

Gaudeamus igitur,
Iuvenes dum sumus!
Post iucundam iuventutem,
Post molestam senectutem
Nos habebit humus.

Ubi sunt, qui ante nos
In mundo fuere?
Transeas ad superiores,
Transeas ad inferiores,
Hos si vis videre!

Vita nostra brevis est,
Brevi finietur.
Venit mors velociter,
Rapit nos atrociter,
Nemini parcetur!

Vivat academia!
Vivant professores!
Vivat membrum quodlibet!
Vivant membra quaelibet!
Semper sint in flore!

Vivant omnes virgines,
Graciles, formosae!
Vivant et mulieres,
Tenerae, amabiles,
Bonae, laboriosae!

Vivat et res publica,
Et qui illam regunt!
Vivat nostra civitas,
Maecenatum caritas,
Qui nos hic protegunt!

Pereat tristitia,
Pereant dolores!
Pereat diabolus
Quivis antiburschius
Atque irrisores!

Варіанти завдань до модуля I

1. Провідміняти подані дієслова у часах системи інфекта (*praesens, imperfectum, futurum I indicativi activi et passivi*).

2. Правильно перекласти дієслівні форми.

3. Перекласти дієслівні форми з української мови латинською, користуючись українсько-латинським словником.

В — 1

1. Repĕto, 3 — повторювати, noto, 1 — відзначати, помічати.

2. Legĭmus, dabant, vetabo, sunt, absolvit, tacemus, erĭtis, lugentur, occupamur, notamĭni, eram, tangebatur.

3. Ми купуємо, вас продають, їх передавали, ми позивалися, нас підкорятимуть, вони дають.

В — 2

1. Explĭco, 1 — розгорнути, пояснювати, vendo, 3 — продавати.

2. Vetabam, dabĭtur, legor, absolvis, erĭmus, vivĭmus, es, tangebatur, aget, quaeres, reperitis, absolveris, erat, notabimĭni.

3. Їх передають, я відчуваю, вони повинні, їх давали, тебе захоплюватимуть, я даватиму.

В — 3

1. Agĭto, 1 — бовтати, рухати, dividō, 3 — розділяти.

2. Consentĭunt, clamabat, credĭtur, nocemus, docet, audient, disputabat, est, tenebant, ponit, puniemĭni, erunt, errabat, erĭmus.

3. Їх розв'язують, я був, ми сподіваємось, ви дихаєте, вони мовчали, їх відмінятимуть, він заборонявся, він існував.

В — 4

1. Libĕro, 1 — звільняти, mitto, 3 — посилати, кидати.

2. Existimas, vinces, dicĭtur, gaudebis, laudatur, erant, tendĭtur, eris, accusas, liberabamus, habent, collentur, video, es.

3. Ви шкодите, він говорив, ми бачимо, ти піклувався, я довірятиму, їх пізнаватимуть.

В — 5

1. Tendo, 3 — тягнути, timeo, 2 — боятися.

2. Luges, tacebo, cogitas, errabas, defenditur, sum, vetabamini, terremus, terremur, erat, fugor, auscultat, est, notabit.

3. Він позивається, ми повинні, їх дають, вони порушувались, вас захоплюватимуть, ти доводиш, ми відзначатимемо.

В — 6

1. Signo, 1 — позначати, помічати, nutrio, 4 — годувати, виховувати.

2. Dantur, accusabis, agitis, vivebant, vincis, tractas, defendebamur, scribimus, est, vocantur, tegis, vetabimini, erunt, valeo, eritis.

3. Він підкоряв, ми володіли, вони сидять, я викликаю свідків, ви подаєте позов, їх відчували.

В — 7

1. Maneo, 2 — залишати(ся), tego, 3 — покривати.

2. Labuntur, faciunt, est, scribentur, laudamini, destruo, olent, terrebatur, eramus, errabo, vincunt, erit, docemus, discebat, deputantur.

3. Нас розділяють, їх передають, ми купуватимемо, вони несуть, нас карали, мене звільнятимуть, він бореться.

В — 8

1. Protego, 3 — захищати, provoco, 1 — викликати.

2. Protegis, maneris, lustro, delebuntur, expedior, erunt, explicantur, estis, tanguntur, sum, sciunt, nitet, datur, gaudebimus, es.

3. Вони закінчуються, тебе запитували, вас звільнятимуть, вони боролися, він купується, ми говоритимемо.

В — 9

1. Ludo, 3 — грати; servo, 1 — служити, обслуговувати.

2. Puniebas, protegimus, sanabo, lugentur, agebas, tractabitur, debebantur, sentient, agitabitur, est, erimus, dignoscitur, taceo, faciunt, amabit.

3. Я помилявся, вони бігли, він закінчується, ви мали, я наказуватиму, їх збирали, тебе звільнятимуть.

В — 10

1. Remitto, 3 — залишати, прощати; repl̄ico, 1 — розгортати.
2. Tegis, vocantur, er̄itis, servant, mittuntur, docebis, silet, amator, sum, ornab̄imur, deletur, condemnat, debeo, defendem̄ini, er̄itis.
3. Мене помічають, тебе прикрашали, він засновує, ми думали, ви шукатимете, вони перебувають, я відповідав.

В — 11

1. Trado, 3 — передавати; tracto, 1 — тягти.
2. Tegunt, vocat, er̄imus, servantur, mitto, docebit, siletis, amam̄ini, sumus, ornab̄eris, delemur, condemnas, debent, defendor, er̄is.
3. Мене помічали, тебе прикрашають, він засновував, ми дуємо, ви шукали, їх знаходитимуть, я відповідатиму.

В — 12

1. Tollo, 3 — піднімати; усувати; damno, 1 — засуджувати.
2. Tacebo, coḡitas, errabas, sum, defenditur, occupamur, vetabam̄ini, es, notant, vivebant, terremus, eras, terremur, fugor, erratis.
3. Ми повинні, він позивається, їх порушували, вони захоплюватимуть, ми помічаємо, ти продаєш, мене рятували.

В — 13

1. Reddo, 3 — повертати, н̄го, 1 — заперечувати.
2. Legebas, habebunt, disco, sum, tend̄eris, lustramur, es, appellabis, docetis, accusantur, er̄imus, rep̄ent, eratis, explicatur, tangent.
3. Я володію, вас підкорятимуть, ми сиділи, ми позиватимемо, вони зазначаються, я передаватиму, ти відчуваєш.

В — 14

1. Repello, 3 — відганяти, saluto, 1 — вітати.
2. Vetabamus, dab̄itur, leguntur, absolvit, er̄imus, viv̄itis, estis, dant, tangebaris, agent, quaereris, reperiunt, absolvemur, ero, notabam̄ini.
3. Він відчуває, я купую, ти порушуєш, ми шукаємо, тебе звинувачували, їх купували, я казатиму.

В — 15

1. Terreo, 2 — лякати, emo, 3 — купувати.

2. Vetabatis, erunt, notant, terreo, praeparabis, agetis, eramus, puniemini, rogabo, reperimus, spiratis, spero, defendebatur, condemnaris, protegetur.

3. Я відчувала, ми повинні, ти підкорятимеш, ви володітимете, він зазначає, їх передають, вас купують, вони порушуються, ви даєте.

В — 16

1. Explīco, 1 — розгортати, vendo, 3 — продавати.

2. Vetabam, dabitur, legor, absolves, eimus, vivimus, es, tangebatur, aget, quaeres, reperitis, absolveris, erat, notabimini, sunt.

3. Вони передаються, я відчуваю, вони повинні, їх давали, ти захоплюватимешся, я даватиму, він позивався, ти сиділа.

В — 17

1. Amo, 1 — любити, verto, 3 — повертати.

2. Tegunt, vocat, eimus, servantur, mitto, docebit, siletis, amamini, sumus, ornaberis, debent, defendor, eis, auscultatis, erras.

3. Мене помічали, тебе прикрашають, він засновував, ми думаємо, ви шукали, їх знаходитимуть, я відповідатиму.

В — 18

1. Tendo, 3 — витягувати, timeo, 2 — боятися.

2. Tacebo, cogitas, errabas, sum, defenditur, occupamur, vetabimini, es, notant, vivebant, trememus, eras, tremur, fregor, erratis.

3. Ми повинні, він позивається, їх порушували, вони захоплюватимуть, ми помічаємо, ти продаєш, мене рятували.

В — 19

1. Ducō, 3 — вести, facio, 3 — робити.

2. Vetabimus, dabuntur, legitis, absolvimini, eimus, vivetis, estis, dantur, tangeris, agentur, quaerēris, reperit, absolves, ero, notabas.

3. Ми заборонятимемо, ти був, вони живуть, мене засуджують, його звинувачували, ти будеш, нас знають.

В — 20

1. Educo, l — виховувати, pango, 3 — убивати, забивати.
2. Taces, cogitatis, errabamus, sum, defenditur, occupatur, vetabant, es, notantur, vivent, terreo, eras, terremur, fugor, errat.
3. Вас вітали, вони приходитимуть, ти знаєш, він звинувачує, вас засуджуватимуть, ми були, ви будете, мене звільняють.

В — 21

1. Saepio, 4 — огороджувати, оточувати, salvo, l — рятувати.
2. Tegit, vocatur, eramus, servabo, mittam, docebunt, siles, amatis, sumus, ornabaris, delebimur, defendor, erit, ausculto, errabam.
3. Ми захищали, ти повинен, вони помилятимуться, нас бачать, їх знають, я буду, тебе засуджують, ви були.

В — 22

1. Nescio, 4 — не знати, nomino, l — називати, іменувати.
2. Celebrabant, petis, sciris, educat, tradis, iubebatis, superamus, monstrabis, tenebuntur, salvaris, saepiemur, eras, sunt, credo, erunt.
3. Ви мовчали, вони кричали, ти будуєш, ви наказували, його каратимуть, я буду.

В — 23

1. Fundo, l — засновувати, depello, 3 — скидати, виганяти.
2. Demonstratur, demonstrabitis, eris, depellimus, scribebas, audiunt, contendo, aedificabitur, describimini, erat, ignoscis, ignoscēris, docebit, sunt, tractat.
3. Він позивався, ти сиділа, ви житимете, їх продавали, я знав, тебе шукають, ми були, вони є.

В — 24

1. Demonstratio, l — показувати, describo, 3 — описувати.
2. Vivitis, reperit, quaerebat, solvitur, eramus, auscultatis, eras, delemur, condemnas, est, absolvimur, deportant, eritis, ignoscit, facis.
3. Ми захищали, ти продаєш, він буде, ви були, нас вибачатимуть, їх висилають, я існую.

1. Deporto, 1 — висилати, ignosco, 3 — прощати, вибачати.
2. Auscultabitur, auscultat, errant, condemnant, debet, sunt, habebimur, dividuntur, erunt, puto, auditis, dant, faciunt, inveniemi, delectatur.
3. Нас вели, вас вестимуть, вони виконують, ви будете, я був, їх показували, ми продаватимемо, ти навчатимеш.

Варіанти завдань до модуля II

1. Утворити вищий та найвищий ступені порівняння від поданих прикметників та перекласти кожну форму українською мовою.
2. Перекласти речення українською мовою та зробити граматичний розбір.
3. Узгодити іменник з прикметником та провідміняти утворене словосполучення в однині та множині, перекласти українською мовою відмінкові форми.

В — 1

1. Pulcher, chra, chrum — красивий, similis, e — схожий, imprudens, entis — нерозумний, недосвідчений.
2. Diligere parentes prima naturae lex est.
3. Collegium, i n — товариство, noster, tra, trum — наш, наша, наше; bellum, i, n — війна, civilis, e — громадянська.

В — 2

1. Notus, a, um — відомий, brevis, e — короткий, par, paris — рівний, однаковий.
2. Initio duo tribuni plebis creabantur, deinde quinque, postea decem.
3. Conscientia, ae f — совість, tuus, a, um — твій, твоя, твоє; homo, ĩnis, m — людина, nobilis, e — відомий.

В — 3

1. Turbatus, a, um — бурхливий, gravis, e — тяжкий, durus, a, um — суворий.
2. Milites fortes in periculo patriam suam defendebant.
3. Mare, is *n* — море, altus, a, um — глибокий, a, e; lex, legis, *f* — закон, durus, a, um — суворий.

В — 4

1. Fortis, e — хоробрий, parvus, a, um — малий, sapiens, sapientis — розумний, мудрий.
2. Imperator auxilium militibus mittet.
3. Amicus, *i m* — друг, fidelis, e — вірний; actor, oris *m* — позивач, solus, a, um — єдиний.

В — 5

1. Fidelis, e — вірний, clarus, a, um — відомий, crudelis, e — жорстокий.
2. Castra a ducibus in campo disponebantur.
3. Tempus, oris *n* — час, crudelis, e — жорстокий; mos, moris *m* — звичай, antiquus, a, um — давній.

В — 6

1. Honestus, a, um — почесний, magnus, a, um — великий, nobilis, e — відомий.
2. Apud Romanos feminae ab omnibus officiis publicis removebantur.
3. Actio, oris *f* — дія, позов, legalis, e — законний; testamentum, *i n* — заповіт, patrius, a, um — батьківський.

В — 7

1. Mendax, acis — брехливий, malus, a, um — поганий, habilis, e — зручний.
2. Cum bellum finitum erit, artes et litterae in civitate florebut.
3. Dies, ei *m* — день, fastus, a, um — відкритий (для судових засідань); ius, iuris *n* — право, publicus, a, um — суспільний, публічний.

В — 8

1. *Utilis, e* — корисний, *dissimilis, e* — несхожий, *parvus, a, um* — малий.
2. *Romae Capitolium ab hostibus non expugnabatur.*
3. *Dux, ducis m* — вождь, *fortis, e* — хоробрий; *tempus, oris n* — час, *definitus, a, um* — визначений.

В — 9

1. *Excelsus, a, um* — високий, видатний, *vilis, e* — дешевий, *pauper, oris* — бідний.
2. *Vilius argentum est auro, virtutibus — aurum.*
3. *Mos, moris m* — звичай, *antiquus, a, um* — давній; *praetor, oris m* — суддя, *urbanus, a, um* — міський.

В — 10

1. *Facilis, e* — легкий, *longus, a, um* — довгий, *necessarius, a, um* — необхідний.
2. *Parentes naturales in ius vocare nemo potest.*
3. *Ordo, inis m* — звання, ряд, *honestus, a, um* — почесний; *scientia, ae f* — знання, *necessarius, a, um* — необхідний.

В — 11

1. *Difficilis, e* — важкий, *clarus, a, um* — знаменитий, *debilis, e* — безсилий.
2. *Roma a Romulō et Remō condita est.*
3. *Fructus, us m* — плід, *naturalis, e* — природний; *donum, i n* — подарунок, *utilis, e* — корисний.

В — 12

1. *Dulcis, e* — солодкий, *felix, icis* — щасливий, *dolosus, a, um* — хитрий, нещирий.
2. *Oppida antiqua fossa et muro munitabantur.*
3. *Causa, ae f* — справа, *privatus, a, um* — особистий, приватний;
lex, legis f — закон, *specialis, e* — особливий, спеціальний.

В — 13

1. *Levis, e* — легкий, *gracilis, e* — витончений, ніжний, *directus, a, um* — прямий.
2. *Ubi omnis vita metus est, mors est optima.*
3. *Veritas, atis f* — істина, *aeternus, a, um* — вічний, *a, e*; *decretum, i n* — рішення, *iustus, a, um* — справедливий, законний.

В — 14

1. *Simplex, icis* — простий, *lucidus, a, um* — світлий, *mendax, acis* — брехливий.
2. *Miserimum est vivere arbitrio alterius.*
3. *Res, ei f* — справа, *simplex, icis* — простий; *vita, ae f* — життя, *omnis, e* — весь, кожен.

В — 15

1. *Diligens, ntis* — старанний, *attentus, a, um* — уважний, *magnus, a, um* — великий.
2. *Brevis vita est, sed in malo fit longior.*
3. *Civis, is m* — громадянин, *liber, era, erum* — вільний; *uxor, oris f* — дружина, *legalis, e* — законний.

В — 16

1. *Elegans, antis* — вишуканий, *purus, a, um* — чистий, *difficilis, e* — важкий.
2. *Nomen fluminis idem manet, aqua transmittitur.*
3. *Iudex, icis m* — суддя, *honestus, a, um* — чесний; *potestas, atis f* — влада, *patrius, a, um* — батьківський.

В — 17

1. *Dotatus, a, um* — обдарований, *valens, ntis* — сильний, здоровий, *bonus, a, um* — добрий, хороший.
2. *Iudex reum in iudicio absolvit.*
3. *Venditio, onis f* — продаж, *legalis, e* — законний; *tribunal, alis n* — трибунал, *Romanus, a, um* — римський.

В — 18

1. Prudens, ntis — досвідчений, dulcis, e — солодкий, приемний, malus, a, um — поганий.
2. Pretor peregrinus ex iure peregrinōrum ius dicēbat.
3. Ius, iuris *n* — право, civilis, e — громадянський, a, e; captus, us *m* — захоплення, repentīnus, a, um — раптовий, непередбачений.

В — 19

1. Famōsus, a, um — ганебний, fragīlis, e — тендітний, vetus, vetēris — старий, давній.
2. Romūlus et Remus Romam saecūlō octavō ante aeram nostram condunt.
3. Fides, ei *f* — віра, immotus, a, um — стійкий, a, e; vincūlum, i *n* кайдани, gravis, e — тяжкий.

В — 20

1. Damnosus, a, um — шкідливий, negligens, ntis — марнотратний, simīlis, e — схожий.
2. Rei ab iudīce in iudiciō solvebantur.
3. Anīmus, i *m* — душа, immortalis, e — безсмертний; labor, oris *m* — праця, reicūlus, a, um — марний.

В — 21

1. Humilis, e — низький, altus, a, um — високий, princeps, principis — головний.
2. Mos erat Spartanis breviter respondere.
3. Regnum, i *n* — імперія, regalis, e — царський, a, e; testis, is *m* — свідок, mutus, a, um — німий.

В — 22

1. Bonus, a, um — гарний, serus, a, um — пізній, universalis, e — універсальний.
2. Via ad bonos mores nunquam sera est.
3. Homo, īnis *m* — людина, bonus, a, um — хороший, a, e; domus, us *f* — будинок, vicinus, a, um — сусідній.

В — 23

1. Tener, ěra, ěrum — ніжний, perĭtus, a, um — досвідчений, gracĭlis, e — тонкий, витончений.

2. Iura popŭli Romani divisa sunt in ius publicum et ius privatum.

3. Responsio, ōnis *f* — відповідь, voluntarius, a, um — добровільний, a, e;

instrumentum, *i n* — документ, amplius, a, um — великий, важливий.

В — 24

1. Hilaris, e — веселий, dissimĭlis, e — несхожий, miser, ěra, ěrum — жалюгідний, нещасливий.

2. Res nullius cedit primo occupanti.

3. Facinus, *i m* — вчинок, benevolens, ntis — добродійний, a, e; libellus, *i m* — скарга, прохання, meus, a, us — мій.

В — 25

1. Turpis, e — ганебний, senectus, a, um — старий, appetens, entis — жадібний.

2. Leges duodĕcim tabularum saecŭlŏ quintŏ ante aeram nostram a decemvĭris editae sunt.

3. Civĭtas, atis *f* — держава, noster, tra, trum — наш, наша, наше; cibus, *i m* — їжа, innocens, centis — нешкідливий.

Скорочення імен та власних назв

Gai. — Gaius — Гай

Hor. — Quintus Horatius Flaccus — Горацій Флак

Modest. — Modestinus — Модестін

Paul. — Paulus Iulius — Павел, Юлій

Publ. Syr. — Publius Syr — Публілій Сір

Sen. — Seneca Lucius Annaeus — Сенека, Луцій Анней

Ulp. — Ulpianus, Domitius — Ульпіан, Доміцій

Vulg. — Vulgata

ДОДАТОК

Основні поняття римського права

Віндикта (vindicta, ae f) — преторський жезл, доторкаючись яким до раба в присутності претора або іншої посадової особи, заявник — **adsertor libertātis** — відпускав раба на волю.

Депортація, виселення (deportatio, ōnis f) — найбільш суворе покарання в ряді подібних; передбачалися конфіскація майна, позбавлення громадянства і довічне поселення **in insūla**, тобто на острові біля Італії; іноді депортованого відправляли й у віддалені провінції.

Квестор (quaestor, ōris m) — магістрат нижчого рангу, на якого покладалися різні адміністративні і фінансові функції; квестори були помічниками консулів, едилів, заміщали преторів у Римі або намісників у провінції.

Коміції — місце на форумі, де проходили народні збори.

Консуляр (consulāris, is m) — колишній консул або легат у провінції, що мав ранг консула.

Курія (curia, ae f) — у Давньому Римі одна з 30 громад, що розділялися на 3 триби; будинок ради, в якому збиралася курія, а надалі — сенат.

Курульний едил (aedīlis curūlis) — посадова особа, яка мала **ius edicendi**, і яка завідувала постачанням міста та армії продовольством, наглядала за суспільним порядком у місті, у тому числі під час проходження видовищних заходів; також в обов'язки курульних едилів входив контроль за протипожежною безпекою міських будинків і за станом доріг.

Магістрат (magistratus) — посадова особа, урядовець

Манципні та неманципні речі (res mancipi et nec mancipi) — речі, для яких був установлений спеціальний, більш ускладнений, порядок відчуження. Передача права власності на такі речі проходила при проведенні певних ритуальних дій (манципації). До манципних речей від-

носили землю, рабів, худобу та інші важливі для господарства речі. До неманципних речей належали речі, для відчуження яких не потрібно було проводити обряд манципації (наприклад, одяг, посуд та ін.).

Претор (praetor urbanus et praetor peregrinus) — посадова особа, суддя. **Praetor urbanus** (міський претор) вирішував усі спірні питання між римськими громадянами, усе правосуддя було зосереджене в його руках. **Praetor peregrinus** вирішував спірні питання між римськими громадянами та чужоземцями або тільки між чужоземцями.

Суддя (iudex) у римському праві — це приватна особа, якій магістрат доручає винести рішення за тією чи іншою справою. Крім того, судді навіть не були найчастіше професійними юристами і повинні були при винесенні рішення керуватися тільки своїми моральними й цивільними переконаннями, а також розпорядженням магістрату і доводами, що сторони приводили в процесі слухань. Суддею міг бути будь-який повнолітній римський громадянин, чия репутація не викликала сумнівів та заперечень з боку відповідача (утім найчастіше судді були сенаторами, іноді — вершниками).

Узуфрукт (usus fructus) — стійке поняття, що позначає речове право на особисте користування чужою річчю і її природним приростом за умови збереження її в незмінному вигляді.

Фідеікомісс (fideicommissum, i n) — неформальне заповідальне відмовлення, що містить доручення спадкоємцю виконати деяке побажання заповідача стосовно до третьої особи.

Формула (formūla, ae f) — розпорядження, що направляється посадовою особою, наприклад претором, судді; формула містила вказівку на обставини й умови, за яких суддя міг винести те чи інше рішення.

A

Aa [ab, abs] (з *abl.*) — від
absolvo — виправдовую (при по-
дачі голосів суддями)
abdūco, duxi, ductum, ěre — від-
водити, відволікати
abeo, ii(ivi), ĭtum, ĩre — відходи-
ти, ухилятися, відступатися
abest — див. **absum**
abfui — див. **absum**
abicio (abiicio), iēci, iectum, ěre —
кидати, викидати
ablatus, a, um — див. **aufĕro**
abnĕgo, āvi, ātum, āre — заперечу-
вати, відмовлятися
aboleo, lēvi, litum, ěre — знищу-
вати
abolesco, lēvi, -, ěre — забувати
abolitio, ōnis f — знищення, від-
міна; амністія
abrōgo, āvi, ātum, āre — скасову-
вати, знищувати
abscīdo, cīdi, cīsum, ěre — відру-
бувати
abscondo, condi (condīdi), condītum,
ěre — ховати, приховувати
absens, absentis — відсутній
absentia, ae f — відсутність
absit — див. **absum**
absolutio, onis f — звільнення, ви-
правдовування
absolutus, a, um — див. **absolvo**

absolvo, solvi, solūtum, ěre — звіль-
няти, виправдовувати
abstineo, tinui, tentum, ěre —
утримувати, забороняти, утриму-
ватися; **abstinĕre se** — відмовля-
тися
abstūli — див. **aufĕro**
absum, abfui, -, abesse — бути
відсутнім
absurde — абсурдно
absurdus, a, um — безглуздий
abundantia, ae f — достаток, роз-
кіш
abūsus, us m — вживання; зло-
вживання
ac — і
accĕdo, cessi, cessum, ěre — на-
ближатися, приєднуватися, дося-
гати, звертатися до когось; про-
никати
accĕpi — див. **accipio**
acceptus, a, um — див. **accipio**
acceptus, a, um — приемний,
люб'язний
accessio, ōnis f — прибуття, при-
ріст, додавання
accessus, us m — підхід, вхід, під-
ступ
accīdo, cīdi, -, ěre — відбувати-
ся, траплятися; **accīdit** — трап-
ляється

accipio, cēpi, ceptum, ēre — приймати, отримувати, вважати, розуміти

accurro, curri, cursum, ēre — поспішати, гнатися, бігти

accusatio, ōnis f — звинувачення; обвинувачувальна промова

accusātor, ōris m — звинувачувач
accūso, āvi, ātum, āre — звинувачувати

acer, acris, acre — гострий, різкий
acerbitas, ātis f — гіркота, жорстокість, суворість

acerbus, a, um — різкий, гіркий, злий

acervus, i m — купа

acētum, i n — оцет

acētus, a, um — кислий

acies, ei f — погляд; **in acie** — у строю, на полі бою

acquīro = adquīro

acta, ōrum n — дії, діяння, записки, протоколи

actio, ōnis f — дія, позов; **actio directa** (= **iudicium directum, actio principālis**) — позов, який

дається за формулою, створеною спеціально для цієї справи; **actio ex facto** (= **ex delicto**) — позов за фактом (правопорушення); **actio in factum [concepta]** — позов на випадок (формула подібного позову створювалася з урахуванням

особливих обставин справи); **actio finium regundōrum** — позов про проведення кордонів; **actio familiae erciscundae** — позов про розподіл майна; **actio commūni dividundo** — позов про розподіл спільної власності; **actio utilis** (= **actio ad exemplum**) — позов на основі формули, що вже раніше застосовувалася в аналогічних випадках, яку претор або залишає незмінною, або створює на її основі нову версію; **actiōnes civīles**

— громадянські позови (позови, засновані на **ius civīle**); **actiōnes honorariae** — «почесні», або гонорарні, позови (позови, які вводились «почесними» магистратами: преторами, намісниками провінцій, курульними еділами); **edēre actiōnem** — сповіщати про позов; **legis actio** — «законний позов» (найдавніша форма позову, яка дає змогу громадянину почати судовий процес); **actiōnem dare (proponēre)** — надавати позовний захист

actor, ōris m — позивач
actum, i n — дія, діяння
actus, a, um — див. **ago**

actus, us m — хід, рух; прогін худоби; право прогону худоби; образ дії, діяльність

acus, us f — голка, шпилька

ad (з **acc.**) — до, для

addīco, dixi, dictum, ēre — прису-
джувати

addo, dīdi, dītum, ēre — додавати, доповнювати

ademptio, ōnis f — позбавлення

adeo — настільки; тому; крім того
adeo, ii (īvi), ītum, īre — приходити, входити, вступати;

hereditātem adīre — вступати у спадщину; **in adeundo** — у присутності

ademptio, ōnis f — досягнення, набуття

ademptus, a, um — див. **adipiscor**
adēro — див. **adsum**
adessem — див. **adsum**

adf- = **aff-**
adfcio — див. **afficio**
adfnis, is m (f) — див. **affinis**

adflīgo (afflīgo), flīxi, flīctum, ēre — ударяти, бити

adfui (affui) — див.: **adsum**
adgnatio (agnatio), ōnis f — агнація (народження законного спад-

коємця після смерті батька або після складання заповіту; родинні стосунки вільних громадян, пов'язаних спільними узами батьківської влади)

adgressor (aggressor), ōris m — той, що здійснює напад, розбійник

adhibeo, bui, bītum, ēre — запрошувати, застосовувати, допускати

adhuc — дотепер; ще

adiectio, ōnis f — приєднання, збільшення; ріст

adiectus, a, um — див. **adiicio**

adiicio (adicio), iēci, iectum, ēre — приєднувати, додавати; згадувати

adīmo, ēmi, emptum, ēre — віднімати

adipiscor, adeptus sum, adipisci — здобувати, одержувати, досягати

adītus, a, um — див. **adeo**

adītus, us m — прихід, підступ, прохід

adiudicatio, ōnis f — присудження, судове рішення про розподіл спільного майна (і передача одній зі сторін права власності на ту чи іншу річ)

adiudīco, āvi, ātum, āre — присуджувати

adiungo, iunxi, iunctum, ēre — приєднувати; примикати; впрягати

adiūvo, iūvi, iūtum, āre — допомагати, підтримувати, забезпечувати

adi- = **all-**

adlātus, a, um — див. **affero**

administratio, ōnis f — розпорядження, керування

administro, āvi, ātum, āre — допомагати, здійснювати

admīror, ātus sum, āri — дивуватися

admissum, i n — провина

admitto, mīsi, missum, ēre — допускати; скоїти незаконне діяння,

іти на злочин; **admittēre in alīquem** — виявлятися учасником злочину проти кого-небудь

admōdum — дуже, занадто

admoneo, ui, itum, ēre — нагадувати, попереджати

admoveo, movi, motum, ēre — присувати, наближати, звертати, направляти; скеровувати

adnumēro, āvi, ātum, āre — зачислювати

adoptio, ōnis f — усиновлення

adoptivus, a, um — усиновлений

adopto, āvi, ātum, āre — вибирати; усиновлювати

adōro, āvi, ātum, āre — звертатися, молити, поклонятися, шанувати

adp- = **app-**

adplumbātus (applumbatus), a, um — закритий свинцем; припаяний

adprehendo = apprehendo

adpulsus (appulsus), us m — пригін

adquīro (acquīro), quisīvi (quisii), quisītum, ēre — набувати; наживати; рости

adquisitio, ōnis f — здобування, здобуток

adrōgo (arrōgo), āvi, ātum, āre — запитувати, присвоювати

ads- = **ass-**

adscrībo (ascrībo), scripsi, scriptum, ēre — приписувати, письмово додавати, вписувати, вказувати

adsector (assessor), ōris m — помічник, засідатель

adsevēro (assevēro), āvi, ātum, āre — стверджувати, завіряти, наводити як свідоцтво

adsiduus (assiduus), a, um — постійний, настирливий, безперервний

adsigno (assigno), avi, atum, are — приписувати, ставити

adsimūlo (assimūlo), āvi, ātum, āre — зображувати, вдавати

adsit (assit) — див. **adsum**
adsoleo, -, -, ěre — звичайно бувати
adstringo (astringo), strinxī, strictum, ěre — стягувати, зв'язувати, зобов'язувати; примушувати
adsum (assum), adfui (affui), -, adesse — бути присутнім, приходити, наступати
adsūmo (assūmo), sumpsi, sumptum, ěre — брати, залучати, вибирати
adt- = att-
adtāmen (attāmen) — однак, все ж таки
adempto (atempto, attento), āvi, ātum, āre — випробувати, схилити, умовляти; зазіхати, замірятися
adulescens, centis m — юнак
adulter, ěri m — порушник подружньої вірності, перелюбник
adulterīnus, a, um — розбещений; фальшивий
adulterium, ii n — подружня невірність, перелюбство
advēna, ae m (f) — прибулець, мандрівник
advenio, veni, ventum, Ire — приходити, прибувати, приїжджати
adventicius, a, um — привхідний
adversa, ōrum n — нещастя, невдачі
adversarius, a, um — протилежний, ворожий
adversarius, ii m — супротивник
adversor, ātus sum, āri — противитися, заперечувати
adversus (з acc.) — стосовно, щодо; проти
adversus, a, um — той, що перебуває попереду, зустрічний, зворотний; **res adversae** — за негоди, біди; **ex adverso** — навпаки
adverto, verti, versum, ěre — повертати, спрямовувати, звертати увагу

advocatio, ōnis f — запрошувальний судовий захист (запрошенок бою)
advocātus, i m — адвокат
aedes, is f — будівля, храм
aedificium, ii, n — будинок, будівля
aedifico, āvi, ātum, āre — будувати, споруджувати, зводити
aedilis, is m — едил; **aedilis c** — курульний едил (посадовець), ба, яка мала **ius edicendi** і я дала постачанням міста та продовольством, наглядала за спільним порядком у місті, в числі під час проходження вишніх заходів; також в обсязі курульних едилів ухвалив роль за протипожежною безпекою міських будинків і за станом (rig)
aēdon, ōnis f — соловей
aeger, gra, grum — хворий, нездоровий
aegrōto, -, -, āre — бути хворим
aegrōtus, a, um — хворий
aemūlus, i m — суперник
aeneus, a, um — мідний
aequālis, e — рівний
aequālitās, āis f — рівність, дорівнюваність, пропорційність
aequaliter — рівно, порівну
aeque — рівно, так само, однак
aequitas, ātis f — рівність, справедливість, доброзичливість, гуманність
aequum, i n — правда, справедливість
aequus, a, um — рівний, справедливий
aēr, aēris m — повітря
aeramentum, i n — мідні стручки, мідний посуд
aereus, a, um — мідний
aes, aeris n — мідь; **aes alie** — борг(и)

aestas, ātis *f* — літо, спека
aestimatio, ōnis *f* — оцінка, визначення ціни
aestīmo, āvi, ātum, āre — цінувати, оцінювати, визначати вартість; рахувати
aestuōsus, a, um — спекотний
aetas, ātis *f* — століття, вік, час життя, термін, пора
aeternitas, ātis *f* — вічність
aeternus, a, um — вічний, постійний; **in aeternum** — навіки
aff- = **adf-**
affectio, ōnis *f* — намір
affecto, āvi, ātum, āre — хотіти, прагнути
affectus (adfectus), us *m* — стан, переживання; намір, бажання; прихильність, любов, дружба
affēro, attūli, allātum, afferre — прикладати, приносити; приносити користь, личити
afficio (adficio), fēci, fectum, ěre — завдавати, піддавати, наділяти
affigo (adfigo), fixi, flxum, ěre — прибавати, прикріплювати
affinis, e — суміжний, близький
affinis, is *m (f)* — родич (який породився в результаті укладання шлюбу)
afflīgo — див. **adflīgo**
affui, affutūrus, a, um — див. **adsum**
affirmo (adfirmo), āvi, ātum, āre — стверджувати
ager, agri *m* — поле, земля
agitatio, ōnis *f* — рух; спонування; постійна діяльність
agīto, āvi, ātum, āre — рухати, збуджувати
agnatio — див. **adgnatio**
agnātus, i *m* — агнат
ago, egi, actum, agēre — гнати, діяти, вести, пред'являти позов, судитися, ставати позивачем; жити

agrestis, e — сільський, неосвічений, неотесаний, некультурний
aiō, ait, -, - — стверджувати, говірити
album, i *n* — біла дошка для офіційних оголошень
albus, a, um — білий
alea, aef — гральна кістка; жереб
aleātor, ōris *m* — гравець
alias — інакше, по-іншому
alībi — в іншому місці
alicubi — де-небудь, десь
alienatio, ōnis *f* — відчуження, передача, продаж
aliēno, āvi, ātum, āre — відчужувати, поступатися, передавати
aliēnus, a, um — чужий, інший
alimonia, aef (alimonium, ii) *n* — їжа, продовольство, годування
alioquin — утім, крім того, інакше, в іншому разі
aliquando — колись; нарешті; іноді
aliquantum — скількись, якась кількість
alīqui, alīqua(e), alīquod — якийсь, якась, якість
alīquis, alīqua, alīquid — хтось, щось
alīter — інакше, по-іншому
alius, a, ud — інший, другий; **alius ... alius** — один, інший
allēgo, āvi, ātum, āre — посилати; посилатися на, приводити на доказ
allīgo, āvi, ātum, āre — зв'язувати, з'єднувати, скріплювати
alo, alui, alītum (altum), ěre — годувати, живити, підтримувати
alter, altēra, altērum — один з двох, інший; **alter ... alter** — один, другий
altērum — інакше
alterūter, utra, utrum (займ. прикм.) — і той, і інший

altitūdo, īnis *f* — глибина
altus, a, um — високий; глибокий
alumnus, i *m* — вихованець,
учень, послідовник
amabilis, e — милий, приємний,
привабливий
ambigo, -, -, ěre — вагатися, під-
даватися сумніву; **ambigitur** —
викликає сумнів
ambiguītas, ātis *f* — двозначність,
невизначеність, багатозначність
ambiguus, a, um — двозначний,
такий, що викликає розбіжності
ambio, īvi (ii), ĩtum, ĩre — обхо-
дити; домагатися
ambītus, us *m* — ходіння навколо,
вертіння; підкуп
ambo, ae, o — обидва, той та інший
ambūlo, āvi, ātum, āre — ходити,
проходити, гуляти
amens, amentis — божевільний
amīca, ae *f* — подруга
amicitia, ae *f* (**amicitiae, ārum** *f*)
— дружба
amicus, i *m* — друг
amissus, a, um — див. **amitto**
amīta, ae, f — тітка, сестра батька
amitto, mīsi, missum, ěre — випу-
скати, губити, втрачати
amo, āvi, ātum, āre — любити
amor, ōris *m* — любов
amoveo, mōvi, mōtum, ěre — від-
сувати, відносити; ховати
amphōra, ae *f* — амфора (велика
посудина з двома ручками)
ample — рясно, щедро
amplius (вищ. ступ. від **ample**) —
більше, сильніше; надалі
amplus, a, um — широкий, вели-
кий, важливий
an — невже, або, чи
ancilla, ae *f* — служанка, рабinya
ancillāris, e — властивий рабині
anfractus, us *m* — вигин, поворот
angēlus, i *m* — ангел
angiportum, i *n* — провулок, завулок
angustus, a, um — вузький, тісний

anīma, ae *f* — душа
animadverto, verti, versum,
зауважувати, звертати увагу
стерігати, стежити; наказува
anīmal, ālis *n* — жива істот;
рина
anīmus, i *m* — дух, душа;
свідомість
anne — чи
annōna, ae *f* — річний уї
провіант, постачання
annuntio, āvi, ātum, āre —
вати
annus, i *m* — рік
annuum, i *n* — річний зароб
ansa, ae *f* — ручка
ante (з *acc.*) — край, перед,
antea — раніше
antecēdo, cessi, cessum,
acc.) — передувати
antepōno, posui, positum,
надавати перевагу, висув;
перший план
antequam — перш ніж
antiquus, a, um — давній
anūlus, i *m* — перстень, каб.
anxius, a, um — той, що
житья, боїтья
aperio, perui, pertum, ĩre
кривати, робити доступним
aperte — відкрито, очевид
apiscor, aptus sum, api
отримувати, захоплювати,
ювати
app- = **adp-**
apparātus, us *m* — пригот
підготовка
appareo, parui, (paritum),
з'являтися, показуватися
ясним
appellatio, ōnis *f* — назв:
танья, апеляція
appellātor, ōris *m* — бля
про допомогу, подавач аї
ної скарги
appello, āvi, ātum, āre —
ти; волати, звертатися зі с

апелювати; повідомляти, залучати до відповідальності
appetenter (adpetenter) — жадібно
appēto, petivī (petii), petitum, ēre — хапати, захоплювати
applicō, āvi (ui), ātum (ītum), āre — присувати, спрямовувати, наближати
applicatio, ōnis f — застосування
apprehendo (adprehendo), prehendi, prehensum, ēre — хапати, схоплювати
apprōbo, āvi, ātum, āre — схвалювати, доводити, робити ясним, зрозумілим
apto, āvi, ātum, āre — прилаштовувати, пристосовувати
apud (з acc.) — у, при, у присутності
aqua, ae f — вода
aquaeductus, us m — водогін, проведення води
aquimināle, is n — таз для купання
arbiter, tri m — суддя (третейський суддя), знаток, цінитель
arbitrātus, us m — догляд, нагляд, розсуд; точка зору
arbitrium, ii n — рішення, воля, суд; **in arbitrio** — у ході судочинства; **sui arbitrii esse** — бути у своїй волі
arbitror, arbitrātus sum, āri — думати, вважати
arbor, ōris f — дерево
arca, ae f — скриня, шкатулка, скринька, казна, скарбниця, каса
arceo, cui, — ēre — стримувати, відхиляти, відводити
arcesso (accerso), Ivi, itum, ēre — звати, запрошувати, залучати
arduus, a, um — крутий, високий; важкий, скрутний
area, ae f — рівнина, площа, угіддя, ділянка, майдан(чик)
arēna, ae f — пісок, арена
argentaria, ae f — міняльна лавка; банківська справа

argentarius, ii m — банкір
argenteus, a, um — срібний
argentum, i n — срібло; **argentum infectum** — необроблене срібло; **signātum argentum** — гроші (срібло державного карбування)
argumentum, i n — доказ
arguo, ui, ūtum, ēre — доводити, визнавати, звинувачувати, викривати
aries, ētis m — баран
arma, ōrum n — зброя; війна
armarium, ii n — шафа
armatus, a, um — озброєний
aro, āvi, ātum, āre — орати
arra (arrha), ae f — завдаток
ars, artis f — мистецтво, наука, ремесло
articūlus, i m — частина, випадок; стаття
artifex, fīcis m — майстер, художник, творець
artificium, ii n — мистецтво, ремесло, наука
arx, arcis f — замок, фортеця, твердиня
as, assis m — ас
asc- = adsc-
asīnus, i m — віслюк
aspernābilis, e — вартий презирства, знехтуваний
asperor, ātus sum, āri — відхиляти, відкидати, зневажати
aspicio, spexi, spectrum, ēre — дивитися, знову побачити
ass- = ads-
assector (adsector), ātus sum, āri — слідувати, переслідувати
assentio, sensi, sensum, ire — погоджуватися, приєднуватися до думки
assessor — див. **adessor**
assimīlis (adsimīlis), e — подібний, уподібнений
assimūlo, āvi, ātum, āre — уподібнювати, робити схожим

ast- = **adst-**

astrum, i n — світило, зірка

at — але, з іншого боку; навпаки

ater, atra, atrum — темний, похмурий

athlēta, ae m — атлет

atque — і, а також

atqui — але, тоді, в такому разі

atrium, i n — вітальня, передпокій (перша кімната після входу до будинку)

atrociter — жорстоко, безжалісно

atrox, atrōcis — жорстокий, суворий, жадливий

att- = **adt-**

attineo, tenui, tentum, ēre — міцно тримати, утримувати; належати

attingo, tīgi, tactum, ēre — торкатися; доходити, досягати

auctio, ōnis f — продаж з публічних торгів

auctor, ōris m — дійова особа; представник; автор, письменник; відчужувач, гарант

auctoritas, tātis f — сила, судження, авторитетна думка, вплив;

auctoritas alicuius rei — право власності на будь-що

auctus, a, um — див. **augeo**

audacter — сміливо, зухвало

audax, ācis — сміливий, зухвалий

audeo, ausus sum, audēre — зважуватися, бажати

audio, īvi, ītum, īre — чути, слухати, вислуховувати

В

barba, ae f — борода

barbārus, a, um — чужоземний, варварський

barbātus, i m — бородач; римлянин старого часу

basilīca, ae f — торгові ряди

auditorium, ii n — зал судсідань, суд

aufēro, abstūli, ablātum, — відносити, віднімати, іти, позбавляти

augeo, auxi, auctum, ēre — шувати; множити, розширювати

aureus, a, um — золотий

aureus, i m — золотий (денарій, монета вартістю в стерціїв)

auriculāris, e — вушний

auricularius, a, um = auricu-

auricularius, i m — довірена

aurifex, ficis m — ювелір, справ майстер

auris, is f — вухо

aurum, i n — золото

ausculto, avi, atum, āre — ховувати, уважно слухати

aut — або

autem — же, однак

auxilium, ii n — допомога

тримка

averto (avorto), verti-

versum (vorsum), ēre — відводити, відкладати; чати, викрадати

avis, is f — птах

avitus, a, um — діда, дідівський

avōco, āvi, ātum, āre — відволікати, призивати

avorto = averto

avuncūlus, i m — дядько (бтері)

avus, i m — дід, предок

beātus, a, um — щасливий

женний, прекрасний

belle — прекрасно

bellicus, a, um — військовий

bellissime — прекрасно

bellum, i n — війна;

finitimum — війна із сусідами

bellus, a, um — милий, приємний; прекрасний; веселий; дружелюбний
bene — добре
benedīco, dixi, dictum, ěre — благословляти
benedictio, ōnis f — благословення
beneficentia, ae f — добротність, благодіяння
beneficium, ii n — благодіяння, перевага, послуга
benevolentia, ae f — прихильність, доброзичливість
benignitas, ātis f — доброзичливість, доброта, привітність, щедрість
benignus, a, um — сприятливий, м'який, поблажливий
bestia, ae f — звір
bibliothēca, ae f — книгосховище, бібліотека
bibo, bibi, -, ěre — пити
biennium, ii n — два роки, дворічний термін
bini, ae, a — двоє, по двоє
bis — двічі
blandus, a, um — чарівний, чудовий

С

С — **centum** (сто)
condemno — (засуджую) при подачі голосів суддями
caballus, i m — кінь, шкапа
cado, cecīdi, casūrum, ěre — падати, підпадати; загинути
cadūcus, a, um — близький до падіння, приречений на смерть, пагубний
caecitas, ātis f — сліпота
caecus, a, um — сліпий
caedes, is f — убивство
caedo, cecīdi, caesum, ěre — бити, сікти, різати, убивати
caelum, i n — небо
calamitas, ātis f — нещастя, біда

bombycina, ōrum n — шовковий одяг
bona, ōrum f — майно; **ad bona admittĕre** — допускати до розпорядження; **bonis interdicĕre** — забороняти розпоряджатися майном; **bonis interdictio** — заборона розпоряджатися майном
bonitas, ātis f — добротність, якість; доброта
bonum, i n — благо, добро
bonus, a, um — хороший, добрий, порядний
bonus, i m — порядна людина
bos, bovis m (f) — бик, корова
bracchium, ii n — рука
brevis, e — короткий; короткочасний; маленький, незначний
brevi — швидко
brevitas, ātis f — стислість, короткість
bucīna, ae f — сигнальний рiг, сигнальна труба полководця
bustum, i n — могила, місце поховання

calamitōsus, a, um — тяжкий, згубний, нещасливий
calo, āvi, ātum, āre — скликати
calāmus, i m — очерет; перо (для письма)
calcar, āris n — шпора
calco, āvi, ātum, āre — давити, зневажати, наступати (ногою)
calculātor, ōris m — учитель арифметики
caliga, ae f — чобіт
caligo, ĩnis f — туман, морок, мряка
calix, ĩcis m — кубок, келих, чаша
calliditas, ātis f — мистецтво; хитрість, підступ

callidus, a, um — митецький, хитрий, лукавий
calor, ōris m — запал, жар
calumnia, ae f — наклеп; мінливе тлумачення
calumnior, ātus sum, āri — обмовляти, наговорювати
calumniōsus, a, um — наклепницький, помилковий
calvus, i m — лисий, плішивий
calx, calcis f — вапно
candelabrum, i n — підсвічник, канделябр
candidus, a, um — білосніжний
cani, ōrum m — сивина
canis, is m (f) — собака
canticum, i n — пісня
canto, āvi, ātum, āre — співати
cantus, us m — спів
capax, ācis — чутливий, здібний
capio, cepi, captum, ěre — брати, захвачувати; перемагати
capitālis, e — смертельно небезпечний, загрозливий; карний; **causa capitālis** — кримінальна справа
capra, ae f — коза
captivus, a, um — захоплений у полон, військовополонений
capto, āvi, ātum, āre — хапати, ловити; наполегливо домагатися
captus, a, um — див. **capio**
captus, us m — оволодіння, сприйняття, розуміння
caput, capitīs n — голова, розділ; правоздатність; **dividēre in capita** — ділити за кількістю людей; **capite punīri** — піддаватися смертній карі
carcer, ěris m — тюрма, темниця
care — дорого, з жадністю, охоче
careo, ui, (itūrus), ěre (aliqua re) — не мати (чогось), потребувати (чогось); не містити (чогось), бути вільним (від чогось)
carina, ae f — кіл

caritas, ātis f — прихильність, любов, приязнь; милість
carmen, ĩnis n — пісня, ода; формула (магічна або юридична)
Carthaginiensis, e — карфагенський
Carthago, ĩnis f — Карфаген
carus, a, um — дорогий
casa, ae f — хатина
castellum, i n — форт, військове містечко, маленька фортеця
castigo, āvi, ātum, āre — карати
castigatio, ōnis f — очищення; покарання, осудження
castrensis, e — військовий, табірний
castrum, i (castra, ōrum) n — військовий табір, форт
casus, us m — падіння; випадок; відмінок
catēna, ae f — ланцюг, ланцюжок
cathedra, ae f — крісло; місце перебування
caurōna, ae f — шинок, трактир; трактирниця
cauronijs, a, um — трактирний, шинкарський
causa (z gen.) — заради, для, з метою, через
causa, ae f — справа, причина, стан; **causam reddere** — пояснити (викласти) причину; **ex causā** — на основі
caute — обачно
cautio, ōnis f — обережність, обачність; письмова гарантія
cautus, a, um — див. **caveo**
cautus, a, um — обережний, хитромудрий
caveo, cavi, cautum, ěre — передбачати, вживати заходів безпеки; створювати документи (**cautio**)
cavillatio, ōnis f — крутість, юридична софістика
cecīdi — див. **cado**
cecīdi — див. **caedo**

cedo, cessi, cessum, ěre — іти, слідувати, відходити, уступати, дозволяти

celebro, āvi, atum, āre — часто відвідувати, святкувати

celer, celĕris, celĕre — швидкий, жвавий

celĕritas, ātis f — швидкість, поспішність

cella, ae f — кімнатка, комора

celo, āvi, ātum, āre — ховати, приховувати

cementum, i n — бут, щєбінь

cena (coena), ae f — обід

ceno, āvi, ātum, āre — обідати

censeo, censui, censum, ěre — уважати, думати

census, us m — ценз (податний перепис майна або цензорський список платників податків)

centies — сторазово

centum — сто

centuria, ae f — центурія (загін із 60—100 солдат)

ceri — див. **capio**

cera, ae f — віск; навощена табличка

certatio, ōnis f — сварка, суперечка
certe — точно; звичайно; в усякому разі

certo, āvi, ātum, āre — сперечатися, боротися

certus, a, um — точний, правильний, відомий

cessio, ōnis f — поступка; **in iure cessio** — судова поступка

cesso, āvi, ātum, āre — зволікати, гаятися; припинятися; не з'являтися до суду

cetĕrum — в інших випадках, інакше

cetĕrus, a, um — інший

Chaldaeus, i m — халдей

chaos n — хаос

charta, ae f — листок папіруса, свиток

chirographarius, a, um — рукописний; оформлений розпискою
chirogrāphum, i n — рукопис, розписка (письмове боргове зобов'язання, яке служило доказом факту угоди, укладеної без свідків)

chronīca, orum n — літописи

cibaria, ōrum n — їстівні припаси, продовольство

cibus, i m — їжа

cicatrix, icis f — шрам, рубець, рана, яка зарубцювалася; **venire ad cicatricem** — зарубцюватися

cingo, cinxi, cinctum, ěre — пов'язувати, оперізувати

circa — див. **circum**

circiter — біля, навколо

circum (circa, з acc.) — біля, навколо; відносно

circumambūlo, āvi, ātum, āre — обходити, оглядати

circumdūco, duxi, ductum, ěre — обводити, обманювати; скасовувати

circumvenio, vēni, ventum, ire — обходити, обманювати

cito, avi, atum, āre — приводити в рух, викликати свідків

cito — швидко, поспішно

citus, a, um — швидкий

civīlis, e — громадянський, цивільний

civīlīter — по-громадянськи, згідно з цивільним правом

civis, is m (f) — громадянин

civitas, ātis f — суспільство, громада, держава

clam (прийменник) — таємно (від когось)

clam (прислівник) — таємно, крадькома

clamo, avi, atum, āre — кричати

clamor, ōris m — крик

clarus, a, um — знатний, благородний, славетний, знаменитий

claudus, a, um — кульгавий, по-калічений
claustrum, i n — засув, замок
clavis, is f — ключ
clementia, ae f — помірність, м'якосердя, лагідність, смиренність
clepo, clepsi, cleptum, ěre — красти; **clepĕre se** — ховатися
cliens, entis m — вільний громадянин у Римі, який віддав себе під опіку патрона
coactus, a, um — див. **cogo**
coalesco, coalui, coalitum, ěre — зростатися, прийматися, приживатися
codex, ĩcis m — стовбур, колода; книга
codicilli, ħrum m — навшені дощечки, таблички; приписка до заповіту
coegi — див. **cogo**
coelestis, e — небесний
coelum, i n — небо
coemptio, ħnis f — коемпція (шлюб, укладення якого відбувалося у вигляді символічної купівлі)
coeo, ii (ivi), ĩtum, ĩre — збиратися, укладати; входити, сходитися (**coepio**), **coepi, coeptum, coepisse** — почати; починати(ся)
coerceo, cui, citum, ěre — утримувати, карати, залучати до відповідальності
coercitio, ħnis f — утихомирення, стримування; покарання
coetus, us m — сходка, збори
cogitatio, ħnis f — намір, думка, план
cogito, avi, atum, are — думати, міркувати, мислити
cognatio, ħnis f — когнація, кровне споріднення; спорідненість; рідня
cognatus, i m — когнат
cognitio, ħnis f — пізнання, ознайомлення; розслідування; грома-

дянський процес, судочинство, судовий розгляд; слідство, слухання; судова компетенція, ведення; **cognitio extraordinaria** (= **extra ordinem**) — екстраординарне судочинство забезпечене повноваженнями принцепса і посадових осіб, які його представляють)
cognitorius, a, um — той, що стосується офіційного представника на суді
cognosco, novi, nitum, ěre — пізнавати, розбиратися, розслідувати, вести слідство
cogo, coegi, coactum, ěre — змушувати, примушувати
cohaereo, haesi, haesum, ěre — бути зв'язаним, перебувати у зв'язку
coheres, edis m (f) — співспадкоємець
cohors, hortis f — когорта (військове об'єднання, десята частина легіону, у різні епохи складалася із 300—600 піших воїнів); оточення
coicio (coniicio), ieci, iectum, ěre — скидати разом; укладати, містити
coitus, a, um — див. **coeo**
collat — див. **confero**
collatio, ħnis f — об'єднання, зіставлення, зведення
collĕga, ae m — колега, товариш за посадою
colligo, legi, lectum, ěre — збирати, накопичувати, складати
colloco, avi, atum, are — поміщати; пристроювати, видавати (заміж)
collum, i n — шия
collusio, onis f — таємна угода, змова
colluvies (conlucies), ei f — стік нечистот; покидьки

colo, colui, cultum, ěre — доглядати, обробляти, насаджувати; шанувати
colonarius, a, um — селянський
colonus, i m — колон, селянин, хлібороб-орендар, колоніст, переселенець
color, ěris m — колір
colōro, āvi, ātum, āre — фарбувати, повідомляти відтінок
columna, ae f — колона
comes, ětis m (f) — супутник (супутниця)
comissātor, ěris m — учасник розгулу, бенкетар, гуляка
comitium, ii n — коміцій (місце на форумі, де проходили народні збори); **comitia calāta** — скликані коміцією (народні збори, що відбувалися під керівництвом верховного жреця)
comitor, āvi, ātum, āre — проводити, супроводжувати
comm- = **conm-**
commeātus, us m — відпустка
commendo, āvi, ātum, āre — довіряти, доручати
commeo, āvi, ātum, āre — ходити туди і сюди, приходити
commercium, ii n — комерція (право торгівлі)
commis — див. **commito**
commisceo, cui, xtum, ěre — змішувати, з'єднувати; **commiscere [se] cum aliquo** — сходитися (з кимось)
committo, mīsi, missum, ěre — доручати; робити, учиняти
commodātum, i n — позичка
commōdo, āvi, ātum, āre — зробити послугу, позичити; надати
commōdum, i n — вигода, користь, інтерес
commōdus, a, um — належний, хороший, зручний; корисний
communicatio, ěnis f — єднання, єдність

communico, āvi, ātum, āre — робити спільним, усупільнювати
commūnis, e — спільний
communitas, ātis f — спільність,гуртожиток, зв'язок, громадське життя, спілкування
commūto, āvi, ātum, āre — змінювати, перетворювати
comp- = **conp-**
comparatio, ěnis f — порівняння, порівняльний розгляд
I compāro, āvi, ātum, āre — здобувати, готувати
II compāro, āvi, ātum, āre — порівнювати; з'єднувати
compello, pūlli, pulsum, ěre — зганяти, збирати; примушувати
compensatio, ěnis f — компенсація, відшкодування, сплата
compesco (conpesco), pescui, -, ěre — утихомирювати, утримувати
compētens, entis — придатний, належний, відповідний
compēto, ěvi (ii), ětum, ěre — сходитися, підходити, бути придатним, приєднуватися, вимагати за законом
compīlo, āvi, ātum, āre — викрадати
complector, plexus sum, plecti — обіймати, викладати
compleo, ěvi, ětum, ěre — наповнювати; заливати; формувати
complures, plūra — багато хто, багато чого
compōno, posui, positum, ěre — складати; приводити у відповідність, упорядковувати, погоджувати; складати
compos, pōtis — той, що володіє, що не втратив; **compōtem mentis esse** — бути при своєму розумі, не втратити розуму
compositus, a, um — складений, складний; урівноважений, гармонійний

comprehendo (prendo), prehendi (prendi), prehensum (prensum), ěre — брати, захоплювати; зв'язувати, скріплювати, урахувувати, виражати; установлювати, призначати

comprōbo, āvi, ātum, āre — схвалювати, затверджувати

compromissum, i n — компроміс (рішення сторін звернутися за допомогою до третейського судді)

compūto, āvi, ātum, āre — підраховувати, перелічувати, зараховувати

concēdo, cessi, cessum, ěre — поступатися (уступати), дозволяти, довіряти

conceptio, ōnis f — сукупність; формулювання

concha, ae f — раковина

conciliabulum, i n — ринкова площа, місце для збору народу

conciliatio, ōnis f — з'єднання, зближення; залучення на свій бік

concipio, cēpi, ceptum, ěre — зачати, народити; збирати; задумувати; утворювати, робити, здійснювати; одержувати

concitatio, ōnis f — швидкий рух; порушення, роздратування

concito, āvi, ātum, āre — скликати, запрошувати, підбурювати

conclāve, is n — закрите (зачинене) приміщення, кімната

conclūdo, clūsi, clūsum, ěre — укладати, завершувати

concoquo, coxi, coctum, ěre — переварювати, засвоювати, ретельно обмірковувати

concordia, ae f — згода, єдність

concordo, āvi, ātum, āre — узгоджуватися

concupina, ae f — наложниця, коханка

concupinatus, us m — конкубінат, співжиття, любовний зв'язок

concupisco, pivi (pii), pitum, ěre — жадати, палко бажати

concurro, curri, cursum, ěre — збігатися, сходитися, узгоджуватися

concursum, us m — скупчення, сприяння; сутичка

concutio, cussi, cussum, ěre — гойдати, розхитувати, коливати

condemno, āvi, ātum, āre — засуджувати, визнавати винним

condicio, ōnis f — умова, застереження в договорі; суспільне становище, статус

condicionālis, e — умовне, змовлене, утримувальне застереження

condictio, ōnis f — кондикція, особистий (зобов'язальний) позов

condo, didi, ditum, ěre — засновувати, улаштовувати, установлювати

condūco, duxi, ductum, ěre — збирати, знімати; орендувати

conductio, ōnis f — наймання, прийом в оренду

conductor, ōris m — наймач, орендар

condux — див. **conduco**

conexus, a, um — зв'язаний

confarreatio, ōnis f — конфареція

confēro, tūli, collatum, ferre — зносити, складати, зводити, збирати, покладати; вносити

confessio, ōnis f — визнання

confessus, a, um — див. **confiteor**

confestim — негайно

configo, fixi, fixum, ěre — виконувати

confirmo, āvi, ātum, āre — відновлювати, затверджувати, підтверджувати

confix — див. **configo**

confiteor, fessus sum, fitēri — усвідомлювати, визнавати

conflo, āvi, ātum, āre — роздувати; перепплавляти

confugio, fūgi, -, ěre — бігти
confundo, fūdi, fūsum, ěre — лити, вливати, розподіляти; змішувати
confūsus, a, um — безладний, заплутаний
congiarium, i n — підношення (видача продуктів або грошей бідним городянам або солдатам)
congrēgo, āvi, ātum, āre — збирати. з'єднувати
congrue — узгоджено; належним чином, належним способом
congruo, ui, -, ěre — відповідати, пасувати, погодитися; збігатися
congruus, a, um — відповідний, належний
coniunctio, ōnis f — зв'язок, споріднення, спілка, родинні стосунки, шлюб, сполучення
coniungo, iunxi, iunctum, ěre — з'єднувати, сполучати, поєднувати узами споріднення
collēga — див. **collēga**
conlucies — див. **collucies**
comm- = comm-
connumēro, āvi, ātum, āre — захищувати, залічувати
conor, conātus sum, āri — намагатися, пробувати
comp- = comp-
compello, pūli, pulsum, ěre — гнати, примушувати, вводити, направляти
conpesco (compesco), pescui, -, ěre — скокувати, стримувати, утихомирювати
conquiro, quisivi, quisitum, ěre — підшукувати, збирати звідусіль, набирати
consanguineus, i m — кровний родич (в основному брат або сестра)
conscientia, ae f — совість; **mala conscientia** — нечисте сумління
conscio, scīvi, scītum, ěre — приймає, заподіювати

conscrībo, scripsi, scriptum, ěre — писати, записувати, вносити в списки; складати; **patres conscripti** — батьки-сенатори (існує припущення, що давня форма **patres [et] conscripti** містила звертання до senatorів-патриційів і представників стану вершників, що значилися разом з патриціями в списках senatorів)
consecro, āvi, ātum, āre — освячувати, оголошувати священним
consecut — див. **consequor**
consensus, us m — угода;
consensus necessarius — законна угода
consentio, sensi, sensum, ěre (de aliqua re) — погоджуватися, виражати згоду; сходитися (у чомусь)
consequens est — отже
consequentia, ae f — слідство; **per consequentias** — опосередковано, через наслідки
consequor, secūtus sum, sequi — впливати, переслідувати; добувати, домагатися
consēro, serui, sertum, ěre — з'єднувати; вступати; зав'язувати
conservatio, ōnis f — заощадження, порядунок
conservo, āvi, ātum, āre — зберігати
conservus, i m — товариш по рабству
considēro, āvi, ātum, āre — оглядати; обмірковувати
consignatio, ōnis f — письмове повідомлення
consilium, ii n — рада; намір; **in consilio habēre** — мати на увазі
consisto, stīti, -, ěre — полягати, ставати, установлюватися, міститися, складатися, зосереджуватися; існувати
consonantia, ae f — співзвуччя, погодженість, збіг

consōno, sonui, -, āre — спільно звучати, узгоджуватися, збігатися

consortium, ii n — спільність

conspēct — див. **conspicio**

conspex — див. **conspicio**

conspēctus, us m — поле зору, огляд

conspicio, spexi, spectum, ēre — побачити, помітити

conspiratio, ōnis f — згода, змова

constans, antis — постійний, неухильний, наполегливий, стійкий, непохитний, твердий

constantia, ae f — сталість, міцність, незмінність

constatur — див. **consto**

constīti — див. **consto, consisto**

constituo, stitui, stitūtum, ēre — установлювати, призначати, визначати, засновувати, постановляти, затверджувати, визнавати

constitut — див. **constituo**

constitutio, ōnis f — постанова, наказ

consto, stīti, statūrus, āre — складатися; бути твердо встановленим, бути з'ясованим; існувати

constringo, strinxī, strictum, ēre — зв'язувати, стримувати, звужувати, скорочувати, зводити

consuetūdo, ĩnis f — звичка, звичай, звичай, побут

consul, is m — консул

consulāris, e — консульський

consulāris, is m — консуляр (колишній консул або легат у провінції, що мав ранг консула)

consulātus, us m — консульське звання, консульська посада, консульство

consūlo, sului, sultum, ēre — радити, обговорювати, запитувати; міркувати, обговорювати, піклуватися

consulto — навмисно

consultor, ōris m — той, який просить поради; той, що радить, консультант

consultum, i n — рада, постанова, визначення, установлення

consultus, a, um — навмисний, свідомий

consultus, i m — правознавець, юрист

consūmo, sumpsi, sumptum, ēre — уживати, витратити; знищувати

contemplatio, ōnis f — міркування, мета, намір

contemptio, ōnis f — презирство, неповага

contemptus, us m — презирство

contendo, tendi, tentum, ēre — натягувати; порівнювати

contentio, ōnis f — зусилля; порівняння

contentus, a, um — див. **contineo** або **contendo**

contentus, a, um — задоволений

conterreo, rui, rītum, ēre — налякати

contestatio, ōnis f — засвідчення; **litis contestatio** — засвідчення суперечки

contestor, ātus sum, āri — закликати у свідки, починати запрошенням свідків, засвідчити; **lis contestāta** — засвідчений позов

conticesco (conticisco), ticui, -, ēre — умовкати

contineo, tinui, tentum, ēre — містити, укладати; утримувати, скриплювати, обмежувати; у **passivum** — складатися; задовольнятися

contingo, tīgi, tactum, ēre — торкатися, зачіпати, захоплювати; відбуватися

continuatio, ōnis f — безперервність, тривалість; продовження

continuo — негайно

continuo, āvi, ātum, āre — з'єднувати, зв'язувати

contio, ōnis f — збори
contra (з *acc.*) — усупереч, проти;
contra dicere — заперечувати, су-
перечити
contractus, us m — контракт, угода
contradico, dixi, dictum, ere —
заперечувати, відкидати, не пого-
джуватись
contradictio, ōnis f — заперечення,
суперечність
contraho, traxi, tractum, trahere —
стягати, скріплювати, укладати (до-
говір або угоду), збирати, нагрома-
джувати; заподіювати, робити
contrarius, a, um — протилеж-
ний; **e contrario** — навпаки
contrectatio, ōnis f — викрадення,
розтрата, присвоєння
contrecto, āvi, ātum, āre — торка-
ти, спокушати, привласнювати,
розкрадати
conirtbutio, ōnis f — погашення,
розрахунок
conristo — засмучувати, зпеча-
лити
controversia, ae f — суперечка,
розбіжність
contubernium, ii n — співжиття,
спільне проживання
contul — див. **confēro**
conventus, a, um — див. **convenio**
contumacia, ae f — упертість, за-
взятість; завзята неявка в суд; не-
покора
contūmax, ācis — упертий, завзя-
тий; той, що не з'явився в суд (ви-
явив неповагу до суду)
contumelia, ae f — образа
conturbo, āvi, ātum, āre — зміни-
ти, бентежити
conubium, ii n — шлюб, одру-
ження; право укладати шлюб
convalesco, valui, -, ere — виду-
жувати; приживатися, зміцнюва-
тися, зміцніти; одержувати закон-
ну силу, ставати дійсним

convenio, vēni, ventum, ire —
сходитися, погоджуватися, при-
ходити до згоди, залагоджувати,
укладати, відповідати; **convēnit**
(безособ.) — те саме, що **i decet**;
залагоджено, розв'язано, виріше-
но, є домовленість; **conveniri** —
застосовуватися; бути визнаним;
наполягти на виконанні домовле-
ності
conventio, ōnis f — угода
conventionālis, e — договірний
conventum, i n — домовленість,
угода
conventus, us m — зібрання, збо-
ри, збіговисько; засідання
conversatio, ōnis f — звертання,
спілкування
**converto (vorto), verti (vorti), ver-
sum (vorsum), ere** — звертати,
повертати, перетворювати, пере-
водити; змінювати,
convicior, ātus sum, āri — ляяти,
паплюжити
convicium, ii n — лайка, сварка,
ганьблення
convinco, vīci, victum, ere — ви-
кривати, доводити, спростовувати
convivium, ii n — бенкет
convocium — «з'єднання голосів»
(слово, створене штучно, покли-
кане пояснити походження слова
«**convicium**»)
convōco, āvi, ātum, āre — склика-
ти, збирати
copia, ae f — багатство, добробут,
міць; копія
copiae, ārum f — військо
copūlo, āvi, ātum, āre — сполуча-
ти, зв'язувати, з'єднувати
coquo, coxi, coctum, ere — вари-
ти, куховарити, готувати, обпа-
лювати, гасити (вапно)
cor, cordis n — серце
coram (з *abl.*) — у присутності
(когось)

coram (прислівник) — особисто; на очах у всіх; за особистої присутності
cornix, cornīcis f — ворона
cornu, us n — ріг; ріжок; фланг
corollarium, ii n — вінок
corporālis, e — тілесний, матеріальний
corpus, ōris n — тіло, предмет
corrigo, rexi, rectum, ěre — випрямляти, виправляти
corripio, ripui, reptum, ěre — схоплювати, охоплювати; звинувачувати
corrumpo, rupi, ruptum, ěre — шкодити, псувати, ушкоджувати; зваблювати, спокушати
corruptus, a, um — див. **corrumpo**
cotidie (cottidie) — щодня, щоденно; безупинно
cras — завтра
crastīnus, a, um — завтрашній
creber, bra, brum — частий, часто повторюваний
crebro — часто
credidi — див. **credo**
creditor, ōris m (creditrix, trīcis f) — кредитор, позикодавець
credītum, i n — позичка, кредит
credo, credidi, credītum, ěre — вірити, довіряти; уважати, думати
credulitas, atis f — довірливість
crematio, ōnis f — страта через спалення
creo, āvi, ātum, āre — створювати, діяти, обирати, призначати; породжувати
crepida, ae f — сандалія, взуття
cresco, crevi, cretum, ěre — рости, зростати
cretio, ōnis f — креція (формальна заява про прийняття спадщини, яку потрібно було зробити протягом визначеного часу з дня оголошення спадкоємцеві заповіту або з дня смерті заповідача)

crimen, crimīnis n — злочин, обвинувачення в злочині; **edĕre crimen** — повідомляти про звинувачення; **crimen alicuius rei obicĕre** — звинувачувати в чому-небудь
crimīnālis, e — злочинний
crimīnor, ātus sum, āri — звинувачувати, притягати до відповідальності, оббрехати
crimīnōsus, a, um — обвинувальний, злочинний
crumĕna, ae f — гаманець
cruor, ōris m — кров, кровопролиття
crusta, ae f — накладна або мозаїчна робота, облицювання, панель
cruх, crucis m — хрест; розп'яття (страта, що застосовувалася головним чином до рабів)
cubile, is n — ложе, ліжко
cubiculum, i n — спальня
culcita, ae f — матрац
in culpā esse — входити в поняття провини; **culpa lata** — груба недбалість
cultellus, i m — ніжик, бритва
cultor, ōris m — хлібороб; вихователь; житель
cultūra, ae f — оброблення, обробка; догляд
cum (quum) — коли; тому що, оскільки, хоча, тимчасом як; **cum primum** — щойно, як тільки; **cum ... tum** — як ... так
cum (з *abl.*) — з (кимось)
cuncti, ae, a — усі разом, у цілому, у сукупності
cupido — жадібно, з жадібністю
cupiditas, ātis f — сильне бажання, пристрасть, жадібність
Cupido, īnis m — Купідон (бог кохання, син Венери)
cupīdus, a, um — той, що жадає, прагне; жадібний

cupio, īvi (ii), ĩtum, ěre — жадати, прагнути, (жагуче) бажати
cupresseus, a, um — зроблений з кипариса, кипарисовий
cupressus, īf — кипарис
cur — навіщо, чому
cura, ae f (з gen.) — турбота, піклування (про кого-небудь)
curatio, ōnis f — лікування; піклування
curator, ōris m — куратор, наставник
curia, ae f — курія (у Давньому Римі — одна з 30 громад, що розділялися на 3 триби; будинок ради, в якому збиралася курія, а надалі — сенат)
curo, āvi, ātum, āre — піклуватися, лікувати

D

D — п'ятсот
damnas = damnatus, a, um
damnatio, ōnis f — осуд, обвинувачення
damno, āvi, ātum, āre — засуджувати, присуджувати; зобов'язувати, примушувати
damnōsus, a, um — шкідливий, пагубний, той, що завдає збитку
damnum, ī n — збиток, шкода;
damnum infectum — ще не виниклий (але загрозовий) збиток; **damnum dare** — завдавати шкоди
datio, ōnis f — надання
dativus, a, um — даний, призначений
datus, a, um — див. **do**
de (з abl.) — з, на підставі, про
dea, ae f — богиня
debeo, bui, bĭtum, ěre — бути належним; **у passivum** — впливати, приєднуватися; **non debet** — не повинно
debilis, e — слабкий, немічний

curricŭlum, ī n — біг, шлях, поприще
curro, cucurri, cursum, ěre — бігти, поспішати, плисти
currus, us m — колісниця
cursum — швидко, на бігу
cursus, us m — біг, напрямок, курс
curŭlis, e — курульний
custodia, ae f — охорона, утримання, узяття під варту, утримання під арештом
custodio, īvi (ii), ĩtum, ĩre — охороняти, оберігати, дотримуватися
custos, ōdis m (f) — сторож, наглядач
cyclus, ī m — коло

debitor, ōris m — боржник
debitum, ī n — борг
debui — див. **debeo**
decēdo, cessi, cessum, ěre — іти, йхати; умирати
decem — десять
decemvir, ī m — децемвір
deceo, cui, -, ěre (з acc.) — личити (комусь), прикрашати; **decet** — личить
deceptus, a, um — див. **decipio**
decerno, crēvi, crētum, ěre — вирішувати, постановляти
decido, cĭdi, cĭsum, ěre — відрубувати; покінчити, припинити
decĭmus, a, um — десятий
decies — десятиразово
decipio, cēpi, cepium, ěre — обманювати
declāro, āvi, ātum, āre — повідомляти, виявляти, висловлювати, проголошувати
decollatio, ōnis f — обезглавлення
decrētum, ī n — декрет, рішення
decui — див. **deceo**

decurio, ōnis m — декуріон (командир декурії, кавалерійського підрозділу, що складався з десяти чоловік); член муніципального сенату
decursus, us m — течія, потік
decus, decōris n — краса, честь, слава
dedi — див. **do**
dedūco, duxi, ductum, ɛre — виводити, вести, виймати, виділити, відокремити, віднімати; **deducere in dubium** — ставити під сумнів, випробовувати
desse, deest — див. **desum**
defendo, fendi, fensum, ɛre — захищати, обороняти, давати відсіч; виправдувати
defensio, ōnis f — захист, відхилення обвинувачення, апологія, промова у власний захист
defensor, ōris m — захисник
defensus, a, um — див. **defendo**
defero, tūli, lātum, ferre — зносити, знімати; надавати, передавати
deficio, fēci, fectum, ɛre — бути недостатнім, не вистачати; утрачати силу, бути недійсним
definio, īvi (ii), ītum, īre — визначати, обмежувати, давати визначення
definitio, ōnis f — визначення
defluo, fluxi, fluctum, ɛre — падати, спадати, стікати, обпадати
defodio, fōdi, fossum, ɛre — закопувати, заривати
deformitas, ātis f — неподобство, каліцтво
defunctus, a, um — мертвий, померлий
defungor, defunctus sum, fungi — завершувати, закінчити; умерти, почити
degusto, āvi, ātum, āre — пробувати, куштувати, дегустувати
dehonesto, āvi, ātum, āre — ганьбити, безчестити, компрометувати, знеславити

deiectio, ōnis f — скидання, вигнання; зниження
deiectus, a, um — див. **deicio**
deicio (deicio), iēcī, iectum, ɛre — скидати, зганяти, прогнати
deinceps — потім, далі
deinde — потім
delator, ōris m — обвинувач
delectamentum, i n — задоволення, насолода
delecto, āvi, ātum, āre — тішити; прийтися до душі, подобатися
deleo, lēvi, lētum, ɛre — знищувати, руйнувати
delibero, āvi, ātum, āre — зважувати, обмірковувати, приймати рішення
delibuo, bui, būtum, ɛre — мазати, покривати, уможувати
delictum, i n — правопорушення, провина, злочин, делікт
delinquo, liqui, lictum, ɛre — бракувати, не вистачати; *юр.* порушувати (право, закон)
delitescō, delitui, -, ɛre — ховатися, таїтися
delphica, ae f — триніжок
dem — див. **do**
demergo, mersi, mertum, ɛre — скидати, занурювати, поглинати
deminuo, nui, nūtum, ɛre — зменшувати, уражати, обмежувати
deminutio, ōnis f — зменшення, применшення, обмеження
demitto, mīsi, missum, ɛre — опускати, відпускати, звільняти, виправдовувати; виганяти
demo, dempsi, demptum, ɛre — знімати
demolior, molītus sum, īri — ламати, валити
demonstro, āvi, ātum, āre — показувати, указувати
demp — див. **demo**
demum — саме; **ita demum** — тільки в тому разі, тільки за тієї умови

denarius, ii m — денарій (римська монета вартістю у 10 чи 16 асів)

denēgo, āvi, ātum, āre — відмовляти

denīque — нарешті

dens, dentis m — зуб

denuntio, āvi, ātum, āre — подавати звістку, повідомляти

denuo — заново, знову

deorsum — униз, унизу

depalmo, āvi, ātum, āre — давати ляпаса, бити

depello, pūli, pulsum, ěre — скидати, виганяти; відводити

depōno, posui, positum, ěre — складати, відкладати, здавати на зберігання

depopūlor, ātus sum, āri — розоряти, спустошувати, грабувати

deportatio, ōnis f — виселення (найсуворіше покарання серед подібних; передбачалися конфіскація майна, позбавлення громадянства і довічне виселення **in insūla**, тобто на острові біля Італії; іноді депортованого відправляли й у віддалені провінції)

deporto, āvi, ātum, āre — висилати, видворяти

depositio, ōnis f — внесок, відкладання

deposītum, i n — депозит, річ, віддана на зберігання

deposītus, a, um — див. **depono**

deposui — див. **depono**

deprāvo, āvi, ātum, āre — спотворювати, псувати; розуміти перекручено

deprēcor, ātus sum, āri — просити, благати, клопотати

deprehendo (deprendo), prehendi (prendi), prehensum (prensum), ěre — схопити, спіймати, захоплювати

deprehensio, ōnis f — піймання

deprehensus, a, um — див. **deprehendo**

depulsus, a, um — див. **depello**
derehinq̄uo, reliqui, relictum, ěre — залишати, зневажати, кидати;
pro derelicto habēre — вважати покинутим

derōgo, āvi, ātum, āre (з **dat.**) — скасовувати; обмежувати

descendo, scendi, scensum, ěre — виходити, відбуватися, виявлятися

describo, scripsi, scriptum, ěre — описувати

desēro, serui, sertum, ěre — залишати, кидати

desertio, ōnis f — залишення; зневага; втеча

desum, defui, -, deesse — не вистачати, бракувати

deverto, verti, versum, ěre — звертати, повертати вбік, ухилятися

devincio, vinxī, vinctum, ěre — зв'язувати, з'єднувати, скріплювати

dexter, tra, trum — правий; вмілий

di — див. **dii**

diabōlus, i m — диявол

dialectica, ōrum n — діалектичні міркування

dialōgus, i m — розмова, бесіда

dico, dixi, dictum, ěre — говорити, називати, призначати; **ius dicere** — вершити суд, розбирати справу, здійснювати юрисдикцію; наказувати

dicto, āvi, ātum, āre — диктувати

didici — див. **disco**

didūco, duxi, ductum, ěre — розсовувати, розподіляти

dies, ei m (f) — день; термін; **in dies singūlos** — на один день

differentia, ae f — розбіжність, різниця

diffēro, distūli, dilātum, differre — розносити, відкладати; відрізнятись

difficile — важко

difficilis, e — важкий, скрутний
difficultas, ātis f — труднощі, скрутне становище
dignitas, ātis f — гідність, достоїнство; суспільне становище, стан, статус
di(g)nosco, (g)nōvi, (g)nōtum, ěre — розпізнавати, відрізнати
dignus, a, um (з abl.) — гідний, той, хто заслуговує (чогось)
dii (di) — **nom. plur.** слова «**deus**»; **dii sup̄eri** — вищі (небесні) боги; **dii Manes** — підземні боги (а також душі померлих)
dilabor, lapsus sum, lābi — розпадатися, вислизати, пропадати, гинути
dilatio, ōnis f — відстрочення
dilectus, us m — вибір; **sine dilectu** — не перебираючи
diligens, entis — старанний, уважний, акуратний
diligenter — ретельно, уважно, сумлінно
diligentia, ae f — старанність, увага
diligo, lexi, lectum, ěre — високо цінувати, поважати, любити, шанувати
dimidium, ii n — половина, середина
dimidius, a, um — половинний, той, що становить половину
dimitto, mīsi, missum, ěre — розпускати, залишати, звільняти, прощати, упускати
dinosco, nōvi, nōtum, ěre — див.
diagnosco
directarius, ii m — злодій-зломщик
directo — прямо, безпосередньо
directus, a, um — прямий, відвертий
dirīmo, ēmi, emptum, ěre — рознімати, розривати, відривати, припиняти
diruo, rui, rūtum, ěre — руйнувати, зносити

discēdo, cessi, cessum, ěre — розходитися, відокремлюватися, їхати, їти, проходити; розводиться
discepto, āvi, ātum, āre — розбирати(ся), розглядати, вирішувати
discerno, crēvi, crētum, ěre — розрізнати
discessi — див. **discēdo**
disciplīna, ae f — навчання, виховання, порядок, організація, дисципліна
discipūlus, i m — учень
disco, didici, -, ěre — вивчати, учитися
discordia, ae f — сварка, розбрат
discriptio, ōnis f — поділ, розподіл
discurro, (cu)curri, cursum, ěre — бігати туди і сюди, роз'їжджати
discus, i m — (кругле) блюдо
discutio, cussi, cussum, ěre — руйнувати, розсіювати, спростувувати
disperdo, dīdi, dītum, ěre — марнувати, розоряти, промотувати
dispicio, spexi, spectrum, ěre — побачити, доглянути, уважно розглядати, розбирати, осягати
dispōno, posui, positum, ěre — розташовувати, розподіляти, упорядковувати, включати в (свої) плани
dispungo, punxi, punctum, ěre — розмічати, піддавати перевірці
disputatio, ōnis f — бесіда, суперечка, міркування, обговорення
disputo, avi, atum, āre — підраховувати; тлумачити, обговорювати
dissentio, sensi, sensum, ĩre — не погоджуватися, не узгоджуватися, не збігатися, розходитися в думці, виражати незгоду
dissēro, serui, sertum, ěre — міркувати
dissimilis, e — несхожий
dissimulatio, ōnis f — утаювання, удавання, лицемірство; зневага образою

dissimūlo, āvi, ātum, āre — ховати, приховувати
dissocio, āvi, ātum, āre — роз'єднувати, розривати узи; виходити з товариства
dissolvo, solvi, solūtum, ēre — розривати
dissuadeo, suāsi, suasum, ēre — відговорювати, переконувати
disto, distīti, -, āre — відстояти, відрізнятися, розрізнитися
distrāho, traxi, tractum, ēre — розривати; розпродувати
distribuo, tribui, būtum, ēre — розподіляти
distingo, strinxī, strictum, ēre — розтягувати, відволікати, розпо-рошувати сили (чи увагу)
diu — довго, надовго
diurnus, a, um — денний, той, що діє вдень
diurnus, a, um — тривалий, довгий
diversus, a, um — протилежний; супротивний; огидний
diverto (divorto), verti (vorti), versum (vorsum), ēre — розходитися, розривати шлюб
dives, divitis — багатий
divido, vīsi, vīsum, ēre — поділяти, розділяти
divine — божественно
divinus, a, um — божественний
divisio, ōnis f — розподіл, розділ
divitiae, ārum f — багатство
divortium, ii n — розлучення (за взаємною згодою)
divus, a, um — божественний
divus, i m — бог
dixi — див. dico
do, dedi, datum, dare — давати; робити; надавати
doceo, cui, ctum, ēre — учити, навчати, наставляти, викладати, пояснювати
doctus, a, um — учений, обізнаний, досвідчений

doleo, ui, (itūrus), ēre — хворіти, випробувати біль, страждати, горувати
dolor, ōris m — біль, страждання, скорбота
dolōsus, a, um — хитрий, лукавий, підступний
dolus, i m — намір, хитрість, обман; **doli capax** — злочинний, зло
domesticus, a, um — домашній; вітчизняний; приватний, власний
domīnus, i m — господар, хазяїн
domo, domui, domītum, āre — підкоряти
domus, us f — дім, будинок
dulcēdo, īnis f — насолода, принадність
dulcis, e — солодкий, приємний
dum — поки, поки не
dummōdo — якщо тільки
dumtaxat — тільки, саме, конкретно, принаймні, хоча б
duo, ae, o — два
duodēcim — дванадцять
duodēcimus, a, um — дванадцятий
duodeviginti — вісімнадцять
duplex, īcis — подвійний, дво-який, двоїстий
duritia, ae f — твердість, невразливість
durus, a, um — жорстокий, тяжкий, суворий, важкий
duumvir, i m — дуумвір (одна з двох посадових осіб, що обиралися для виконання різних обов'язків: **duumviri perduellionis** були слідчими в справах про державну зраду; **duumviri iuri dicundo** представляли вищу владу в муніципіях; були також дуумвіри, що стежили за спорудженням храмів; інші тлумачили Сивіліїні книги і наглядали за культовою діяльністю пeregринів і т. д.)
duumvirātus, us m — дуумвірат (звання або сан дуумвіра)
dux, ducis m — вождь, правитель, полководець

E

e (ex) (з *abl.*) — з, із, від
edo, dīdi, dītum, ěre — видавати, повідомляти, демонструвати
edo, edi, esum (essum), edĕre (esse) — їсти
educatio, ōnis f — виховання
edūco, āvi, ātum, āre — виховувати, вирощувати
edūco, dūxi, ductum, ěre — виводити
effectim — у вищій мірі, занадто, надто
effectus, us m — виконання, здійснення, реалізація; результат
effĕro, extuli, elatum, efferre — виносити
efficio, fĕci, fectum, ěre — робити, установлювати, виготовляти; здійснювати, виконувати
effractor, ōris m — зломщик
effractūra, ae f — злом, крадіжка зі зломом
effringo, frĕgi, fractum, ěre — виламувати, зламувати
effugio, fūgi, fugitūrus, ěre — уникати
effundo (ecfundo), effūdi, fūsum, ěre — проливати, обрушувати
egens, entis — бідний, незаможний
egeo, ui, -, ěre — бідувати, бути позбавленим
egestas, ātis f — нестаток, убогість, бідність, нестача коштів
egi — див. *ago*
ego — я
egredior, gressus sum, grĕdi — висуватися, виходити за межі, виступати, перевершувати
egregie — дуже, надзвичайно
egui — див. *egeo*
eius — див. *is*
eiusmōdi — у цьому роді; точно так само

electus, a, um — див. *elĭgo*
elegantĕr — добірно, вишукано; дотепно
elĭgo, lĕgi, lectum, ěre — обирати, вибирати, робити обранцем
eloquentia, ae f — красномовство
elugeo, luxi, -, ěre — носити жалобу; перестати оплакувати
emancipatio, ōnis f — еманципація (вихід з-під влади батька сім'ї)
emancĭpo, āvi, ātum, āre — звільняти з-під батьківської влади, емансипувати
emaneo, mansi, mansum, ěre — залишатися осторонь, віддалятися, не повернутися
emansor, ōris m — солдат, що залишив свій підрозділ (з наміром повернутися)
embamma, ae f — оцтова підлива, що виготовлялася з винного чи фруктового оцту
emendo, āvi, ātum, āre — виправляти, лікувати
emerĭtum, i n — солдатська пенсія за вислугу років
emĭtto, mĭsi, missum, ěre — посилати, висилати, випускати; викидати
emo, emi, emptum, emĕre — купувати
emptio, ōnis f — купівля, покупка
emptor, ōris m — покупець;
familiae emptor — бук.: одержувач майна (виконувач духівниці, довірена особа, якій заповідач доручає розподіл спадщини відповідно до його останньої волі)
enascor, nātus sum, nasci — виростати, виникати
enim — адже, тому що, справді
enimvĕro — адже справді
enĭtor, nĭsus (nixus) sum, nĭti — вибиратися, добиратися, народжувати

enumĕro, āvi, ātum, āre — пере-
лічувати
enuntio, āvi, ātum, āre — спові-
щати, відкривати, робити загаль-
ним надбанням
eo, ii (ivi), itum, ĩre — іти
ephippium, ii n — попона, сідло,
кульбака
epistŭla (epistōla), ae f — лист
epitonion, ii n — кран (труби)
equa, ae f — кобила
eques, ĩtis m — вершник
equus, i m — кінь
erādo, rāsi, rāsum, ěre — зіскрі-
бати, стирати, знищувати
eram, eras... — див. **sum**
ercisco — див. **hercisco**
ereptorius, a, um — той, що під-
лягає вилученню
ergo — так, отже, значить
erōdo, rōsi, rōsum, ěre — згризти
erro, āvi, ātum, āre — помилятися
error, ōris m — відхилення від
правильного шляху, промах, по-
милка, омана; **error nominis** —
помилка (неточність) у назві
erubesco, rubui, -, ěre — червоні-
ти, соромитися
erumpo, rūpi, ruptum, ěre — ви-
риватися
eruo, rui, rūtum, ěre — викопува-
ти, відшукувати, з'ясовувати
et — і
etĕnim — тому що, адже
ethnicus, i m — язичник
etiam — також, навіть
etiamsi — навіть якщо, хоча б і
etsi — навіть якщо, нехай, хоча
evādo, vāsi, vāsum, ěre — вислиз-
нути, уникнути, утекти, врятува-
тися
evenio, vēni, ventum, ĩre — відбу-
ватися, траплятися
eventualis, e — випадковий (при-
кметн.)
eventus, us m — результат

evertō, verti, versum, ěre — пере-
кидати, перевертати, скидати
evĭdens, entis — помітний, очеви-
дний
evidenter — очевидно, явно
evĭto, āvi, ātum, āre — уникати
evōco, āvi, ātum, āre — виклика-
ти, запрошувати
evolvo, volvi (volui), volūtum, ěre
— розгортати
ex = e
exactus, a, um — див. **exĭgo**; на-
лежний
exaequo, āvi, ātum, āre — дорів-
нювати, зрівнювати з чим-небудь
examino, āvi, ātum, āre — зважу-
вати, випробувати
exauctōro, āvi, ātum, āre — по-
збавляти життя
exauctoro, āvi, ātum, āre — звіль-
няти з військової служби
exaudio, ĩvi (ii), ĩtum, ĩre — роз-
чути
excandescō, dui, ěre — гніватися,
дратуватися
excēdo, cessi, cessum, ěre — піти,
виїхати, залишити
excelsus, a, um — високий, видат-
ний, високопоставлений
excellens, entis — високий; чудовий
exceptio, ōnis f — виключення, за-
перечення, ексцепція: процесуа-
льне застереження, за допомогою
якого відповідач домагається ви-
знання вимог позивача неправомі-
рними або підтвердження свого
права не відповідати за деяким
зобов'язанням
excerpo, cerpsi, cerptum, ěre —
вибирати
excerptum, i n — уривок
excĭdo, cĭdi, -, ěre — упустити
excipio, cĕpi, ceptum, ěre — вий-
мати, виключати
excubatio, ōnis f — несення варти,
охорона

excubiae, ārum f — охорона
excusatio, ōnis f — вибачення, виправдання
excūso, āvi, ātum, āre — вибачати; звільнювати
excutio, cussi, cussum, ěre — відкидати; перебирати, досліджувати, розбирати
exĕgi — див.: **exigo**
exemplar, āris n — зразок
exemplum, i n — зразок, приклад, прецедент, застереження; зразкове покарання
exeo, ii (īvi), ĩtum, ĩre — виходити
exerceo, cui, cĭtum, ěre — рухати; не давати спокою, вправляти; віддаватися (чомусь); упокорювати, стримувати, приборкувати; робити; тримати, містити
exercĭto, āvi, ātum, āre — вправляти, навчати, займати
exercĭtor, ōris m — приватник, власник
exercĭtus, us m — військо
exherĕdo, āvi, ātum, āre — позбавляти спадщини; виключати з числа спадкоємців
exhibeo, bui, bĭtum, ěre — показувати, демонструвати, виявляти; допроваджувати в суд, пред'являти в суді
exhibitio, ōnis f — показ, демонстрація, пред'явлення в суді
exhortatio, ōnis f — заохочення
exigo, ěgi, actum, ěre — вимагати, стягувати; виганяти; установлювати; провадити; установлювати, робити; приймати; **exacta diligentia** — належна увага
exiguus, a, um — малий, незначний
exilium, ii n — вигнання
exĭmo, ěmi, emptum, ěre — видаляти, усувати
existimatio, ōnis f — оцінка, репутація; судження, думка

existimātor, ōris m — суддя, знавець, цінитель
existĭmo, āvi, ātum, āre — думати, вважати, судити, розцінювати
existo — див. **existo**
exōdus, i f — результат
exolĕtus, a, um — той, що вийшов з ужитку; розпусний
exorcizo, -, -, āre — виганяти духів (бісів, демонів)
expediō, ĩvi (ii), ĩtum, ĩre, — розплутувати, допомагати, налагоджувати; **expĕdit** — корисно, вигідно, добре
expello, pŭli, pulsum, ěre — гнати, виганяти
expendo, pendi, pensum, ěre — зважувати; виплачувати; обговорювати
expensa, ae f — витрата, витрати
experientia, ae f — досвід, досвідченість
expergiscor, perrectus sum, pergisci — прокидатися, пробуджуватися, підноситися духом
experior, pertus sum, ĩri — пробувати, досліджувати, з'ясовувати, позивати
expilātor, ōris m — грабіжник, розкрадач
expleo, ěvi, ětum, ěre — наповнювати, займати, доповнювати; досягати
explĭco, āvi, ātum, āre — розгортати, пояснювати, здійснювати
exploratio, ōnis f — розвідка
explōro, āvi, ātum, āre — досліджувати, вивчати
expŏno, posui, positum, ěre — викаладати; виставляти напоказ, хизуватися
expressi — див. **exprĭmo**
expressim — явно, з усією очевидністю
exprĭmo, pressi, pressum, ěre — вичавлювати, видавлювати; виражати, виказувати, обмовляти

exquiro, quisivi, quisitum, ěre — вишукувати, досліджувати
exsecutor, ěris m — виконавець
exsilium, ii n — вигнання, місце висилки, посилення
exsisto (existo), exstiti (extiti), - ěre — ставати, виявлятися, виникати, виступати, показуватися
exsolvo, solvi, solutum, ěre — звільняти; виплачувати, сплатити, розраховуватися (з ким-небудь)
exspectatio, ěnis f — чекання
exspecto, avi, atum, are — чекати, очікувати; припускати
extinguo, stinxi, stinctum, ěre — випускати, видавати, припиняти, позбавляти дійсної сили
extiti — див. **exsisto**
exsto, -, -, are — видаватися, бути, існувати
exsul, exsulis m — засланий, вигнанець
exsurgo, surrexi, surrectum, ěre — повставати
exsuscito, avi, atum, are — підняти, будити

Ф

faber, fabri m — майстер, ремісник, художник
fabrica, ae f — ремесло, майстерність, мистецтво
fabrico, avi, atum, are — робити, ліпити, кувати, споруджувати, формувати
facetia, ae f — жарт, гострота
facetus, a, um — тонкий, дотепний, забавний
facies, ei f — вигляд, обличчя
facile — легко, з легкістю
facilis, e — легкий; доступний
facinorosus, a, um — злочинний, що має злочинні схильності

extendo, tendi, tentum (tensum), ěre — розповсюджувати, підносити, направляти, спрямовувати
externus, a, um — зовнішній; іноземний, чужоземний
extinguo (extinguo), stinxi, stinctum, ěre — придушити, знешкодити, угамувати, убити
extollo, extuli, - ěre — підняти
extorqueo, torsi, tortum, ěre — виривати, вимагати, випитувати
extra (з acc.) — поза, крім; **extra ordinem** — у порядку екстраординарного судочинства
extrahō, traxi, tractum, ěre — виймати, витягати, насильно виводити
extraneus, a, um — сторонній, прихожий з боку, чужий
extraordinarius, a, um — особливий, надзвичайний
extrēmus, a, um — крайній, кінцевий; надзвичайний
exuo, ni, utum, ěre — виймати, знімати; **exuere se (з abl.)** — знімати із себе; викриватися

facinus, ěris n — діяння, справа, учинок; **publicum facinus** — суспільний злочин
facio, feci, factum, ěre — робити, здійснювати, надходити
factio, ěnis f — дія; правомочність
factum, i n — дія, вчинок; подія
factus, a, um — див. **facio**
factus, a, um — зроблений, оброблений
facultas, atis f — можливість; здатність, дарунок; запас, багатство
facultates — кошти, майно
facundia, ae f — красномовство

facundus, a, um — красномовний
faenebris (fenebris), e — процентний; **pecunia faenebris** — гроші, дані в борг під відсотки
faenus (fenus), ōris n — бариш, відсоток на позичку, позичковий капітал; **faenus exercere** — займатися лихварством
fallacia, ae f — обман, підступ
fallaciter — брехливо, за допомогою обману
fallo, fefelli, falsum, ěre — уводити в оману, обманювати, збивати зі сліду
falsarius, i m — фальсифікатор
falso — брехливо
falsum, i n — неправда, обман
falsus, a, um — помилковий
fama, ae f — погослос; репутація, слава
fames, is f — голод
familia, ae f — сім'я; майно;
familias — архаїчна форма *gen. sing.*
familiāris, e — домашній, сімейний; дружній; **res familiāris** — стан, маєток, майно
familiaritas, ātis f — близькість, споріднення
familiariter — близько, ґрунтовно
famōsus, a, um — відомий, ганебний
farreus, a, um — полб'яний
fastidio, tvi (ii), itum, ire — відчувати неприязність, із презирством відкидати; бути незадоволеним, вередувати
fass — див. **fateor**
fastus, a, um — відкритий для судових засідань
fata, ōrum n = fatum, i n — доля
fateor, fassus sum, fatēri — визнавати
faveo, favi, fautum, ěre — сприяти, прагнути

favorabilis, e — той, що знаходитися у вигідному становищі
febris, is f — лихоманка
feci — див. **facio**
felicitas, ātis f — щастя
felix, felicitis — щасливий
femina, ae f — жінка
femininus, a, um — жіночий
fenēro, āvi, ātum, āre — позичати під відсотки, віддавати в ріст
fenestra, ae f — вікно
ferē — майже, приблизно, умовно
ferens, ferentis — той, що несе
fero, tuli, latum, ferre — нести, вносити; видавати; переносити, терпіти; повідомляти, розповідати
ferrum, i n — залізо, зброя, меч
ferus, a, um — дикий, грубий, лютий, жорстокий
festino, āvi, ātum, āre — квапитися, поспішати
fetus, us m — породження, урочай, потомство, плоди
ficte — удавано
fideicommissarius, ii m — фідейкомісарій (особа, якій заповідач передає деяку суму або річ за допомогою неформального доручення спадкоємцю — фідейкоміса)
fideicommissum, i n — фідейкоміс (неформальна заповідальна відмова, що містить доручення спадкоємцю виконати деяке побажання заповідача щодо третьої особи)
fideicommitto, -, -, ěre — заповідати у вигляді фідейкоміса
fideiubeo, iussi, iussum, ěre — виступати як поручитель, ручатися
fideiussor, ōris m — поручитель, гарант
fidēliter — напевно, надійно, міцно
fides, ei f — віра, вірність, вірогідність, сумлінність, репутація, довіра; **bona fides** — сумлінність;

fidem dicere — доручатися; **fidem habere** — довіряти
fido, fesus sum, ere — довіряти
fiducia, ae f — вірність, надійність, упевненість у собі
fiēri — див. **fio**
figūra, ae f — зовнішність, фігура, вигляд
figūro, āvi, ātum, āre — утворювати, формувати; діяти, зображувати
filia, ae f — дочка
filiōla, ae f — дочка, доня
filius, ii m — син
finālis, e — граничний, кінцевий; цільовий
tingo, finxi, fictum, ere — доторкатися, гладити; уявляти, видумувати, вигадувати
finio, iui (ii), itum, ire — завершувати; визначати
finis, is m — кінець, межа, завершення
finitus, a, um — див. **finio**
fio, factus sum, fiēri — робитися, ставати; виникати, відбуватися, застосовуватися
firmo, āvi, ātum, āre — затверджувати, зміцнювати, закріплювати
firmus, a, um — міцний, твердий, надійний, вірний, той що має дійсну силу
fiscālis, e — фіскальний, скарбничий, пов'язаний з інтересами скарбниці
fistūla, ae f — труба; свищ
flamen, inis m — фламін, жрець
fleo, flevi, fletum, ere — плакати
fletus, us m — плач
flexus, us m — вигин, поворот, річ
flos, flōris m — квітка, цвітіння
flumen, inis n — ріка, потік
fluo, fluxi, fluctum, ere — текти, литися, протікати, проходити
focus, i m — вогнище, домашнє вогнище; вогонь

fodio, fodi, fossum, ere — копати, рити, добувати
foedus, ēris n — союз, договір; завіт
folium, ii n — лист
foras — зовні, на сторону
fore — **infinitivus futuri** від **esse**
forem = essem
forensis, e — суспільний; судовий; ринковий
foris — поза будинком
foris, is f — двері, ворота
forma, ae f — форма, норма, правило, зовнішність, вид, форма, образ; **forma publicā** — державне карбування
formīdo, inis f — страх, жах
formo, āvi, ātum, āre — додавати форму, утворювати, формувати
formōsus, a, um — стрункий, красивий
formūla, ae f — формула (розпорядження, що направляєтсья посадовою особою, наприклад, претором, судді; формула містила вказівку на обставини й умови, за яких суддя міг винести те чи інше рішення)
fors, forte f — (зустрічаються тільки форми **nominativus** і **ablativus singularis**) — випадок
forsitan = fortassis
fortasse — можливо, може бути
fortassis (forsitan) — мабуть, можливо
forte — випадково, можливо, мабуть; лише один раз; тільки
fortis, e — міцний, твердий, могутній, мужній
fortuito — випадково
fortuitus, a, um — випадковий
fortūna, ae f — доля, удача
fortūnae, ārum f — майно, стан
forum, i n — форум, ринковий майдан; суд
fossātum, i n — рів
foveo, fovi, fotum, ere — гріти, зберігати, сприяти, підтримувати

fragilis, e — тендітний, ламкий; хибкий, неміцний
frango, fregi, fractum, ěre — ламати, руйнувати, розбивати, трощити
frater, fratris m — брат
fraudo, āvi, ātum, āre — обманювати, брехати
fraudulōsus, a, um — облудний, шахрайський
fraus, fraudis f — обман, неправда; **in fraudem** — для обману, в обхід
frenum, i n — вузда, узи
frequens, entis — частий, часто відвідуваний, багатолюдний; широко розповсюджений
frequenter — часто, багаторазово
frequentia, ae f — численність, юрба; супровід, присутність, невідступне проходження
frequento, āvi, ātum, āre — відвідувати, бути в багатолюдних місцях
frons, frontis f — чоло, обличчя, зовнішність; **fronte** — з видом
fructuarius, ii m — фруктуарій (той, хто має право узуфрукта)
fructuōsus, a, um — плодоносний, прибутковий
fructus, us f — плід, дохід, твір, приріст; право використання доходу (неспоживаної речі); **usus fructus** — узуфрукт, стійке поняття, що позначає речове право на особисте користування чужою річчю та її природним приростом за умови збереження її в незмінному вигляді
frumentum, i n — хліб (зерно)
fruo, fruītus (fructus) sum, fruī — користатися, мати прибутки, експлуатувати
frustra — задарма, даремно, безуспішно; помилково
fucō, āvi, ātum, āre — фарбувати, замальовувати

fuga, ae f — втеча
fugio, fugi, fugitūrus, ěre — бігти, тікати, уникати; **vinum fugiens** — вино, що забродило
fugitīvus, a, um — утікач
fugo, āvi, ātum, āre — проганяти, висилати
fui — див. **sum**
fulcrum, i n — ніжка (у ліжка)
functio, ōnis f — виконання, здійснення, обов'язок, функція; замінність за вартістю
fundamentum, i n — основа, підстава, фундамент
fundo, āvi, ātum, āre — засновувати
fundus, i m — земля, ділянка; дно
fungor, functus sum, fungi — здійснювати, виконувати; **fungi suae parti** — здійснювати вибране покликання, керуватися вибраним шляхом
funus, ěris n — могила, поховання, гробниця, похорон
fur, furis m — злодій
furax, ācis — схильний до злодійства, шахрайства, злодійкуватий
furca, ae f — вила; виллоподібний хрест (знаряддя катування і страти)
furiōsus, a, um — божевільний, душевнохворий
furo, -, -, ěre — шаленіти, божеволіти, біснутися
furor, ātus sum, āri — красти, крастися
furor, ōris m — божевілля, лють, гнів
furtim — нишком, тайкома
furtīvus, a, um — крадений
furtum, i n — крадіжка, украдене; **furtum conceptum** — крадіжка, засвідчена виявленням захованих речей; **furtum oblātum** — крадіжка, засвідчена виявленням підкинутих речей; **furtum manifestum** — крадіжка, коли злодій пійманий на гарячому

furvus, a, um — похмурий, зовсім чорний
fustis, is m — ціпок, кийок

G

gallus, i m — півень
garrulitas, ātis f — балаканина
gaudeo, gavīsus sum, gaudēre — радіти, веселитися
gaudium, ii n — радість, веселощі
gehenna, ae f — геєна
gelu, us n — мороз, лід
gemma, ae f — гема, самоцвіт
gener, ěri m — зять
generālis, e — загальний; родовий
generaliter — узагалі, узагальнено
generatio, ōnis f — покоління, коліно
genēro, āvi, ātum, āre — породжувати, плекати нащадків
generōsus, a, um — шляхетний, знатний, родовитий
gens, gentis f — рід, плем'я, громада, народ
gentilis, is m — родич
genu, us n — коліно
genus, ěris n — рід, категорія; походження, потомство, нащадки
geometra, ae m — землемір, геометр, математик
germānus, a, um — рідний, близький; щирий, справжній
gero, gessi, gestum, ěre — нести, вести, носити, робити, відати, розпоряджатися, діяти
gestus, a, um — див. **gero**
gigas, gigantis m — гігант, велетень
gigno, genui, genitum, ěre — народжувати
gladiatorius, a, um — гладіаторський

futūrus, a, um — майбутній; див. **sum**

gladius, ii m — меч
gleba, ae f — грудка землі
gloria, ae f — слава
gloriōsus, a, um — славний, покритий славою
gracilis, e — тонкий, витончений
gradus, us m — ступінь, чин, звання
Graece — по-грецьки
Graecus, i m — грек
grammatica, ae f — граматика, вчення про слово
grammaticus, i m — граматик, філолог
gratiā (з **gen.**) — заради, через, для
gratia, ae f — привабливість, прихильність, дружній зв'язок
gratuītus, a, um — даровий, безоплатний; безпричинний
gratulatio, ōnis f — поздоровлення, урочисте приношення подяки
gratus, a, um — милий, люб'язний, бажаний
gravis, e — важкий, вагомий, шановний, гідний; стійкий, серйозний
gravitas, ātis f — солідність, вага в суспільстві, значущість
graviter — важко
gregatim — стадно, юрбою
grex, gregis m — череда, юрба
gula, ae f — горло, глотка
gustus, us m — проба, дегустація
gyrus, i m — коло

Н

habeo, habui, habĭtum, habĕre — мати, володіти; знати, уважати; містити; у **passivum** — уважатися
habĭlis, e — зручний, легкий
habĭlĭter — зручно, легко
habitatio, ōnis f — (букв.: проживання) оренда будинку або його частини
habitātor, ōris m — наймач будинку (чи частини будинку), букв.: мешканець
habĭto, āvi, ātum, āre — проживати, жити, мешкати
habĭtus, us m — вигляд, зовнішність; стан
haereo, haesi, haesum, ĕre — повиснути, висіти, вагатися, перебувати в нерішучості
harĕna, ae f — пісок
hariŏlus, i m — відун, знахар
haruspex, ĭcis m — провісник за нутрощами тварин, ворожбит
haud — не, не цілком, зовсім не
haustus, us m — черпання
herba, ae f — трава
hercisco (ercisco), -, herctum (erctuum), ĕre — ділити спадщину
hercŭle — клянуся Геркулесом
Hercŭles, is m — Геркулес
hereditarius, a, um — спадкоємний, що міститься в спадщині
hereditas, ātis f — спадщина
heres, herĕdis m (f) — спадкоємець
hermaphrodĭtus, i m — гермафродит
hic — тут
hic, haec, hoc — цей, той, він
hilarĭtas, ātis f — веселощі, радість
hinc — звідси
hodie — сьогодні, у даний час

hodiernus, a, um — сьогоднішній, нинішній
homicĭda, ae m — убивця
homicidium, ii n — убивство
homo, ĭnis m — людина
honestas, ātis f — повага, честь, пошана, пристойність, чесність
honeste — гідно, чесно, пристойно
honestus, a, um — чесний, знатний, гідний
honor, ōris m — честь, почесність, пошана, почесна посада; заслуги; нагорода; **honŏrem sustinĕre** — займати посаду
honorarium, ii n — (добровільна) винагорода за послуги
honorarius, a, um — почесний
honŏro, āvi, ātum, āre — шанувати, поважати
hora, ae f — час
horreum, i n — комора, житниця
hortor, ātus sum, āri — підбадьорювати, спонукувати
hortus, i m — сад
hospes, pĭtis m (f) — гість, чужоземець
hospitium, ii n — гостинність, привітний прийом, знаки гостинності
hostis, is m — ворог
humāne — по-людськи, гуманно, м'яко
humanĭtas, ātis f — людяність, гуманність
humanus, a, um — людський
humĭlis, e — низький, покірний
humilio, āvi, ātum, āre — применшувати, принижувати
humo, āvi, ātum, āre — віддавати землі, чинити похоронний обряд
humus, i f — земля, ґрунт

iaceo, cui, (cĭtum), ěre — лежати
iacio, ieci, iactum, ěre — кидати;
 насипати; класти; будувати
iactatio, ōnis f — вагання, бунтів-
 ливість, занепокоєння
iacto, āvi, ātum, āre — кидати,
 метати; хвастати, виставляти на-
 показ
iactus, us m — метання, кидок,
 падіння
iam — уже
ianua, ae f — двері, вхід
ibi — там
ibidem — там же; у той же час,
 негайно, разом
ico(icio), ici, ictum, ěre — ударяти,
 ранити
ictus, us m — удар, забите місце,
 рана
idcirco — через те, заради того, з
 тієї причини, тому
idem, eadem, idem — той самий,
 саме він
ideo — тому, з тієї причини; **ideo**
... quia — тому ... що
idōneus, a, um — зручний, прида-
 тний
iens, euntis — той, що йде
igĭtur — отже, у такий спосіб
ignārus, a, um (z gen.) — недосві-
 дчений, необізнаний
ignāvus, a, um — млявий, бездія-
 льний, ледачий
ignis, is m — вогонь
ignominia, ae f — безчестя, позба-
 влення чесного імені
ignominōsus, a, um — той, що су-
 проваджується ганьбою
ignorantia, ae f — незнання
ignōro, āvi, ātum, āre — не знати,
 не мати поняття, бути необізна-
 ним
ignosco, nōvi, nōtum, ěre — про-
 щати, вибачати

ignotus, a, um — невідомий, без-
 вісний
ilico — негайно ж
ill- = **inl-**
illacrĭmor, ātus, āri — зворуши-
 тися, дати себе розжалобити
illaesus (inlaesus), a, um — не-
 ушкоджений
illatio, ōnis f — завдання, заподі-
 яння (шкоди, збитків)
ille, illa, illud — цей, той, він
illic — там, у цьому разі
illicitus, a, um — недозволений
imaginarius, a, um — уявлюва-
 ний, фіктивний, символічний
imāgo, ĩnis f — образ, зображення
imb- = **inb-**
imbecillitas, ātis f — слабкість
imbecillus (inbecillus), a, um —
 слабкий, уразливий
imĭtor, ātus sum, āri — наслідувати
imm- = **inm-**
immānis, e — величезний, диво-
 вижний, неприборканий
immensus, a, um — невимірний
 безмірний, величезний
immerĭto — незаслужено, дарма
 даремно
immineo (inmineo), -, -, ěre — ви-
 даватися, підніматися, гнатися з;
 (ким-н. або чим-н.), домагатися
**immisceo, miscui, mixtum (mis-
 tum), ěre** — змішувати, домішу-
 вати; **immiscĕre se (z dat.)** —
 втручатися (у щось)
immitto, mĭsi, missum, ěre — від-
 пускати, вбудовувати, пускати
immixtus, a, um — див. **immisceo**
immo — анітрошки, навпроти
 звичайно ж; більше того
immōror, ātus sum, āri — затри-
 муватися
immobilis, e — нерухомий
immortalis, e — безсмертний

immortalitas, atis *f* — безсмертя
imp- = **inp-**
impar, imparis — нерівний, незгідний, невідповідний
impatientia, ae *f* — нетерпіння; неможливість (нездатність) терпіти
impedimentum, i *n* — перешкода
impedio, i *vi* (ii), **Itum, Ire** — заважати, перешкоджати
impedium, ii *n* — витрата
impendo, pendi, pensum, ere — витрачати
impensa, ae *f* — витрата
imperative — в обов'язковому порядку, імперативно, у вигляді наказу
imperator, oris *m* — воєначальник, головнокомандувач, полководець; імператор, принцепс
imperfectus, a, um — недосконалий
imperitia, ae *f* — недосвідченість
imperium, ii *n* — наказ; влада (вища цивільна і військова)
impéro, avi, atum, are — правити, панувати, віддавати наказ, нав'язувати свою волю
impertio, i *vi* (ii), **Itum, Ire** — приділяти, робити, надавати
impetro, avi, atum, are — домагатися, одержати, досягти
impetus, us *m* — напад, натиск, напір, тиск
impius, a, um — нечестивий
impleo, e *vi*, **etum, ere** — наповнювати, поповнювати
imploro, avi, atum, are — просити, благати, просити зі сльозами
impluvium, i *n* — водостік (для дощової води)
impugno, posui, positum, ere — вкладати, класти, поміщати; давати; зводити
impositus, a, um — див. **impugno**
impossibilis, e — неможливий, нездійснений

impostor, oris *m* — ошуканець
impostura, ae *f* — обман
impostus = impositus
impotens (inpotens), entis — той, що не вміє справитись із собою, не владний над собою; неспроможний
imprecor, atus sum, ari — бажати; молити
improbo, avi, atum, are — не схвалювати, відкидати
improbus, a, um — нечестивий, дурний, несправедливий
improvisus, a, um — непередбачений; **ex improviso** — ненавмисно
imprudens, entis — нерозумний, той, що не знає, не відає; недосвідчений
imprudenter — нерозумно, нерозважливо
imprudencia, ae *f* — нерозсудливість
impubes, eris (чи **impubis, e**) — неповнолітній
impudicus (inpudicus), a, um — безсоромний
impugno, avi, atum, are — нападати; критикувати, заперечувати
impune — безкарно, безперешкодно
impunitas, atis *f* — безкарність
impunitus, a, um — безкарний
impurus, a, um — нечистий, брудний, низький
imputo, avi, atum, are — ставити, ставити за провину, приписувати
in (з *acc.* або *abl.*) — у, на, стосовно до, із приводу, у числі
inanis, e — порожній, марний, даремний
inb- = **imb-**
incalesco, calui, -, ere — розпалюватися; узяти гору
incanto, avi, atum, are — пекти; ворожити, заговорювати
incendiarius, ii *m* — палій

incendium, ii n — пожежа
incendo, cendi, censum, ěre — запалювати, розпикати, дратувати
incertus, a, um — невизначений, неконкретний, невідомий, невпевнений
incestus, a, um — гріховний, пов'язаний із кровозмішенням
inchoātus, a, um — незакінчений, незавершений
inchoo, āvi, ātum, āre (з acc.) — починатися, братися (до чогось)
incido, cīdi, -, ěre — падати, попадати
incipio, cēpi, ceptum, ěre — наставати, розпочинати, починатися
incito, āvi, ātum, āre — спонукувати
inclāmo, āvi, ātum, āre — голосно кликати, закликати; проголошувати
inclūdo, clūsi, clūsum, ěre — замикати, укладати
inclūsus, a, um — включений
incognītus, a, um — незрозумілий, непояснений
incōla, ae m — житель, мешканець
incommōdum, i n — незручність, тягота
incorporālis, e — нетілесний, нематеріальний
incrēpo, pui (āvi), ĩtum (ātum), āre — зашуміти, виявитися
inculpātus, a, um — бездоганний
incumbo, cubui, cubitum, ěre (з dat.) — лягати, покладатися (на когось)
incursus, us m — напад
incurvo, āvi, ātum, āre — згинати, придушувати, надломити
inde — звідси, відтіля
indemnitas, ātis f — запобігання збиткам; відшкодування збитків
indicium, ii n — показання, свідчення, повідомлення, виявлення
indico, āvi, ātum, āre — заявити, повідомити, показувати, оцінювати

indictio, ōnis f — проголошення, обкладання, вирок, присудження
indigeo, gui, -, ěre — не мати, бути позбавленим
indigne — недостойно, негідно
indignus, a, um (з abl.) — невартий, той, що не заслуговує
indubitātus, a, um — безсумнівний, той, що не підлягає сумніву
indūco, duxi, ductum, ěre — вводити, наводити, допускати, спричиняти, викликати; скасовувати
indulgeo, dulsi, dultum, ěre — бути поблажливим, давати волю, сприяти
induo, dui, dūtum, ěre — надягати
industria, ae f — ретельність, працьовитість
indutiae, ārum f — перемир'я
indutorius, a, um — призначений для одягання
ineo, ii (ivi), ĩum, ĩre — входити, починати, обмірковувати
inepta, ōrum — нісенітниця
ineptus, a, um — безглуздий
iners, inertis — недотепний, бездарний
inertia, ae f — бездіяльність, лінь; нездатність, бездарність
inest — див. **inum**
infamia, ae f — ганьба, безчестя
infamis, e — той, що має кепську репутацію, позбавлений доброго імені
infans, antis — той, що не говорить, німий
infans, fantis m (f) — дитина, дитя
infantia, ae f — німота, безмовність, дитинство
infectus, a, um — невиконаний, недосконалий; неопрацьований
infēri, ōrum m — мешканці підземного царства; мертві
inferior, inferius — нижній; нижчий
infēro, intūli, illatum, ferre — вносити, приносити; улаштовувати, заподіювати

infigo, fixi, fixum, ěre — встромляти, вбивати, впроваджувати, вкорінювати, запам'ятовувати
infirmus, a, um — нижчий
infinite — нескінченно, до нескінченності
infinitus, a, um — нескінченний;
in infinito — до нескінченності, нескінченно
infirmitas, ātis f — слабкість, безпорадність, боязкість, малодушність; нестійкість; **infirmitas consilii** — нерозумність
infirmo, āvi, ātum, āre — скасовувати, позбавляти сили
infligo, flixi, flictum, ěre — ударяти, завдавати удару; покривати
infra (прийм., з *acc.*) — під, нижче, **ingeniōsus, a, um** — здатний, обдарований
ingenium, ii n — дарунок, здібності, талант; природна якість, уроджена властивість; розум
ingenuitas, ātis f — шляхетність, прямотушність; звання вільного громадянина
ingenuus, a, um — вільнонароджений
ingĕro, gessi, gestum, ěre — вносити, вкладати; нав'язувати
ingredior, ingressus sum, ingrĕdi — входити, вступати; **portam ingrĕdi** — увійти у ворота
ingressus, a, um — див. **ingredior**;
in ingressu — на початку
inhoneste — нечесно, негідно, непристойно
inhumānus, a, um — нелюдський
inicio (iniicius), iĕci, iectum, ěre — вкидати, накидати; вселяти
inimicitia, ae f (inimicitiae, ārum f) — ворожнеча, ворожість, недружелюбність, неприязні взаємини
inimicus, i m — ворог
inīque — несправедливо, нечесно

iniquitas, ātis f — несправедливість
iniquus, a, um — несправедливий, нерівний
initium, ii n — початок
iniungo, iunxi, iunctum, ěre — вставляти, присднувати, покладати
iniuria, ae f — образа, несправедливість; **adficĕre iniuriis** — ображати
iniuste — без наказу
iniuste — неправедно, неправомірно
iniustitia, ae f — несправедливість
iniustus, a, um — неправий, несправедливий
inl- = ill-
inlaesus (illaesus), a, um — неушкоджений, бездоганний
inm- = imm-
inmōror (immōror), ātus sum, āri — затримуватися, зупинятися
innocens, centis — нешкідливий; безневинний, чесний
innocentia, ae f — нешкідливість, безпека, необразливість; невинність, безвинність, чесність
innoxius, a, um — безневинний
innumerabilis, e — незліченний
innutrio, iivi, itum, ire — вирощуватися, виховувати
inofficiōsus, a, um — неповинний;
inofficiōsum testamentum — заповіт, що не відає належного законним, «своїм», спадкоємцям
inopia, ae f — відсутність коштів, неспроможність; бідність
inops, ōpis — бідний, незаможний
inp- = imp-
inplico (implico), ui (āvi), itum (ātum), āre — вплітати, зв'язувати; замішувати
inprĕcor (= imprĕcor), ātus sum, āri — молитися
inpudentia, ae f — безсоромність
inpudicus — див. **impudicus**

inquam, inquit — говорити
inquiēto, āvi, ātum, āre — турбувати, тривожити
inquiētus, a, um — неспокійний
inquilīnus, i m — житель, прибулець, квартиронаймач
inquino, āvi, ātum, āre — фарбувати, бруднити, псувати; засмічувати
inquiro, sīvi, sītum, ěre — шукати, відшукувати; шукати приводів до звинувачення; вникати, досліджувати
inr- = irr-
insania, ae f — божевільня
insanio, īvi (ii), itum, ĩre — бути божевільним, божеволіти
insānus, a, um — нездоровий, хворий, божевільний
inscribo, scripsi, scriptum, ěre — написати, накреслити
inscriptio, ōnis f — запис обвинувачення (те саме, що й **libellus inscriptiōnis**)
insector, ātus sum, āri — переслідувати, нападати, осміювати
insidiae, ārum f — засідка, пастка; інтриги; підступ
insidior, ātus sum, āri (alicui) — перебувати в засідці, підстерігати, інтригувати
insigne, is n — знак, сигнал; ознака; предмет розкоші
insignis, e — помітний
insisto, stīti, -, ěre — ставати, наставати, тиснути, переслідувати
insons, sontis — безневинний
inspicio, spexi, spectrum, ěre — заглядати, переглядати
instabilis, e — хитливий, нестійний
instar — начебто, на зразок
instīgo, āvi, ātum, āre — підбурювати, спонукувати, підштовхувати
instītuō, tui, tūtum, ěre — установлювати, призначати

institutio, ōnis f — установлення, устрій, учення, указівка, наставлення, призначення
instītūtum, i n — установлення, устрій, звичай, основоположення
insto, stīti, -, ěre (z dat.) — стояти, перебувати в безпосередній близькості; гнатися (за кимось), переслідувати (когось)
instrumentum, i n — знаряддя; документ
instruo, struxi, structum, ěre — вводити; зводити, побудувати; направляти, доставляти; у *passivum* — бути доведеним
insūla, ae f — острів
inum, infui, -, inesse — бути властивим (чомусь), уходити (у щось); полягати
intēger, gra, grum — незачеплений, незмінний, недоторканий, непорушний, що перебуває в первісному вигляді
intellectus, us m — відчуття, розуміння
intellēgo, lexi (legi), lectum, ěre — розуміти, сприймати, думати, брати до уваги
intelligo = intellēgo
intendo, tendi, tentum, ěre — висувати, наполягати
intentio, ōnis f — напруга, зусилля, намір; інтенція (та частина судової форми, в якій викладається вимога)
inter (z acc.) — між, серед
interea — тим часом
interēmi — див. **interīmo**
intercēdo, cessi, cessum, ěre — входити, брати участь, мати місце, відбуватися; брати на себе зобов'язання; приєднуватися, виникати; виступати у вигляді засобу, бути предметом, бути в центрі уваги
intercessio, ōnis f — інтерцесія (прийняття на себе третьою осо-

бою зобов'язань боржника перед кредитором і ролі його нового кредитора)

intercīdo, cīdī, -, ěre — гинути, пропадати

intercipio, cēpi, ceptum, ěre — захоплювати, привласнювати

interdīco, dixi, dictum, ěre — забороняти; відмовляти

interdictum, i n — інтердикт (наказ судового магістрату, що розв'язує якнайшвидшим чином якусь суперечку на прохання однієї зі сторін)

interdiu — вдень

interdum — іноді, часом, зрідка; тим часом

intereo, ii (īvi), itum, ire — гинути, зникати, застарівати, порушувати

interfactor, ōris m — убивця

interficio, fēcī, fectum, ěre — убивати, знищувати

interfui — див. **intersum**

intērim — тим часом, однак, іноді

interīmo, ēmi, emptum, ěre — віднімати, позбавляти; убивати

interior, interius — розташований ближче до середини, значно глибший

intermitto, mīsi, missum, ěre — ставити між, перетинати, переривати, припиняти

interpellātor, ōris m — той, хто розбудовує

interpōno, posui, positum, ěre — ставити, вводити, висувати

interpres, ětis m (f) — тлумач (тлумачка), інтерпретатор, улаштувач, перекладач

interpretatio, ōnis f — тлумачення, інтерпретація; **interpretatio libertātis** — вирішення питання про статус волі

interprētor, ātus sum, āri — тлумачити, пояснювати, вирішувати,

приймати рішення; розуміти, уважати

interpunctio, ōnis f — розміщення крапок між словами (крапками вказувався поділ слів)

interrogatio, ōnis f — питання

interrogātor, ōris m — запитувач; позивач

interrogatorius, a, um — питальний; заснований на матеріалах допиту

interrōgo, āvi, ātum, āre — запитувати, допитувати

interrumpo, rūpi, ruptum, ěre — розривати, порушувати, переривати

interruptio, ōnis f — переривання, припинення

intersum, interfui, -, interesse — бути серед, брати участь, мати значення, відрізнитися; **intērest** — є розходження; **multum intērest** — є істотне розходження; **nihil intērest** — не має значення, байдуже; **plurimum intērest** — головне розходження полягає в

intervallum, i n — проміжок, відстань

intervenio, vēni, ventum, ire — приходити, вступати, виступати, втручатися, брати участь, брати на себе

intestātus, a, um — той, що не склав заповіту (без заповіту); **ab intestāto** — без заповіту

intīmus, a, um — найглибший, найбільш

intolerabilis, e — нестерпний

intra (z acc.) — усередині, у межах

intro, āvi, ātum, āre — уходити, вступати

introdūco, duxi, ductum, ěre — вводити

introěo, ii (īvi), itum, ire — входити, вступати

introitus, us m — вхід, входження, проникнення
intueor, tuitus sum, tuēri — пильно вдивлятися, мати на увазі, враховувати, брати до уваги
intūli — див. **infēro**
inutilis, e — марний, безрезультатний, негідний, нездатний **inutiliter** — даремно, дарма, безрезультатно
invenio, vēni, ventum, ire — знаходити, винаходити
inventus, a, um — див. **invenio**
inverecundus, a, um — безсоромний, нескромний
inveterātus, a, um — укорінений, той, що закріпився
invetēro, āvi, ātum, āre — робити старим, укорінювати, прищеплювати
invicem — взаємно, один з одним; з другого боку, у свою чергу
invictus, a, um — непереможний
invidia, ae f — заздрість, ненависть
invidiōsus, a, um — заздрісний, ненависний
invīsus, a, um — ненависний
invīto, āvi, ātum, āre — запрошувати, залучати, заохочувати, збуджувати
invītus, a, um — той, що не бажає, той, що не виявляє волі
iocus, i m — жарт, дотеп; **per iocum** — жартома
lovis, lovi — див. **Iuppīter**
ipse, ipsa, ipsum — сам
ira, ae f — гнів
iracundia, ae f — запальність, лють, гнів, вибух гніву
irascor, -, irasci — гніватися, злитися, дратуватися
irātus, a, um — гнівний, той, що перебуває в гніві
ire — див. **eo**
irr- = inr-

irrēpo (inrēpo), repsi, reptum, ēre — украдатися, просочуватися
irrisor, ōris m — насмішник
irrito, āvi, ātum, āre — дратувати, підбурювати; нацьковувати
irritus, a, um — недійсний, марний, даремний
irrōgo, āvi, ātum, āre — завдавати, заподіювати; присуджувати, викликати
irrumpo, rūpi, ruptum, ēre — уламуватися, вриватися, проникати
is = eis
is, ea, id — цей, той, він
iste, ista, istud — цей, той, він
ita — так, у такий спосіб
Italia, ae f — Італія
itāque — отже, таким чином
item — також, а також
iter, itinēris n — шлях, прохід, право проходу
iterāto — повторно
itērum — назад, знову
iubeo, iussi, iussum, ēre — наказувати, веліти
iucundus, a, um — приємний
iudex, iudicis m — суддя
iudiciālis, e — судовий
iudicium, ii n — суд, судове засідання; судове рішення, вирок;
iudicium dare — надавати позовний захист
iudicium directum — див. **actio**
iudīco, āvi, ātum, āre — судити, бути суддею, засуджувати; у **passivum** — програвати справу;
res iudicāta — вирішена справа, справа, за якою винесене рішення
iumentum, i n — запряжений кінь, в'ючна тварина
iungo, iunxi, iunctum, ēre — з'єднувати, зв'язувати, сполучати
iunior, ius — молодший
Iuppīter, lovis m — Юпітер

iurisdiction, ōnis f — юрисдикція (судова влада вищих посадових осіб)

iurisprudentia, ae f — правознавство

iuro, āvi, ātum, āre — клястися, присягати

ius, iuris n — право; **in iure** — у претора; **iuris studiōsus** — юрист-практик; **iuris consultus** — юрист; **ius dicere** — вершити суд, установлювати право, судити; **ius reddere** — судити, вершити правосуддя; **ius honorarium** — почесне (посадове або преторське) право, що міститься в едиктах судових магістратів: преторів, намі-

сників провінцій, курульних едилів

iusiurandum (ius iurandum) — клятва

iussum, i n — наказ, веління, постановова

iussus, a, um — див. **iubeo**

iussus, us m — наказ, веління

iustitia, ae f — справедливість, правосуддя

iustus, a, um — справедливий, законний, правильний, праведний

iuvenis, is m — юнак

iuventus, ūtis f — молодість, юність

iuxta (z acc.) — біля

К

Kalendae, ārum f — Календи (перший день кожного місяця у римлян)

L

L — quinquaginta (п'ятдесят)

labor, lapsus sum, lābi — сковзати, падати

lābor, ōris m — праця

laboriōsus, a, um — працьовитий

labōro, āvi, ātum, āre — трудитися; піклуватися; готувати

lac, lactis n — молоко

lacesso, īvi (ii), ītum, ěre — дражнити, турбувати, нападати, піддавати, докучати, кидати виклик, дратувати

lacuna, ae f — ніша; западина, яма

laedo, laesi, laesum, ěre — шкодити, завдавати шкоди, ображати, псувати

laesus, a, um — див. **laedo**

laetor, ātus sum, āri — веселитися, радіти

laetus, a, um — радісний, веселий; квітучий

lamentor, ātus sum, āri — ремствувати, гірко скаржитися

lana, ae f — вовна

laneus, a, um — зроблений з вовни, вовняний

lanx, lancis f — чашка, миска

lapīdo, āvi, ātum, āre — закидати камінням, побивати камінням

lapillus, i m — дорогоцінний камінь

lapis, īdis m — камінь

lapsus, us m — падіння, помилка

large (largiter) — щедро

largus, a, um — широкий, щедрий

late — широко

lateo, ui, -, ěre — ховатися

Latīne — по-латинськи

Latīnus, a, um — латинський

latīto, āvi, -, āre — ховатися, укриватися

latitūdo, īnis f — ширина

Latium, ii n — Латій (образно — Рим, римська держава)
lator, ōris m — той, що приносить, що вносить; **legis lator** — автор законопроекту
latro, ōnis m — розбійник
latus, a, um — див. **fero**
latus, a, um — широкий, великий
latus, latēris n — бік
laudo, āvi, ātum, āre — хвалити, прославляти
laus, laudis, f — слава, похвала;
laus est — похвально
lautus, a, um — пристойний, порядний
laxe — широко, не соромлячись, вільно
lectio, ōnis f — читання; урок
lectus, i m — ліжко, ложе
legalis, e — законний
legatarius, ii m — легатарій (особа, якій заповідач через доручення спадкоємцю має намір виплатити деяку суму або передати деяку річ)
legatio, ōnis f — посольство
legātum, i n — легат, заповідальне відмовлення
legātus, i m — легат (помічник намісника провінції або головнокомандувача)
legio, ōnis f — легіон (військове об'єднання, яке в різні епохи мало в собі від 3000 до 6000 солдатів піхоти і 300 вершників)
legitīme — за законом, законно
legitīmus, a, um — законний
lego, āvi, ātum, āre — доручати, заповідати, відмовляти (за заповітом)
lego, lexi, lectum, ēre — читати; вибирати, обирати
lena, ae f — звідниця
lenitas, ātis f — лагідність, спокій
lenocinium, ii n — звідництво
leo, ōnis m — лев

leoninus, a, um — левовий
levis, e — легкий, легковажний, вітряний, непостійний, примхливий; розпусний
levitas, ātis f — легкість, необгрунтованість, легкодумство, легковажність, порожнеча
leviter — легко
lex, legis f — закон
libellus, i m — доповідна записка, прохання, клопотання; книжка: (невеликий) твір, памфлет; скарга, прохання
liber, bri m — книга
liber, ēra, ērum — вільний; **liberum est = licet**
liberalis, e — той, що стосується волі; гідний вільної людини; шляхетний; щедрий
liberalitas, ātis f — шляхетність, великодушність, щедрість
libēri, ōrum m — діти
libēro, āvi, ātum, āre — звільняти; повертати
liberta, ae f — вільновідпущениця
libertas, ātis f — воля; незалежність
libertinitas, ātis f — статус вільновідпущеника
libertinus, a, um — вільновідпущений
libertinus, i m — вільновідпущеник
libertus, i m — вільновідпущеник
libet, libuit (libitum est), ēre — хочеться, завгодно, бажано
libidinōsus, a, um — сластолюбний, похитливий, викликаний любовним потягом
libido, libidinis f — бажання, потяг, пристрасть, похоть; **commercium libidinis** — любовний зв'язок
libra, ae f — ваги
librarius, ii m — переписувач; учитель грамоти
libripens, pendis m — вагар

licentia, ae f — можливість, право; воля

licet — хоча б, нехай і

licet, licuit (licitum est), ěre — дозволено, дозволяється, можна

licitus, a, um — див. **licet**

licitor, ěris m — ліктор (ліктори супроводжували вищі посадові особи; їхня кількість вказувала на становище магістрату; вони розчищали шлях у юрбі і виконували вироки магістратів)

lignum, i n — дерево

ligo, āvi, ātum, āre — зв'язувати, скріплювати

lilium, ii n — лілія

linea, ae f — риса, границя, межа

lingua, ae f — мова

linum, i n — льон

liqueo, liqui (licui), -, ěre — бути ясным, бути очевидним

lis, litis f — суперечка, позов;

damnum litis — збиток у позові;

litem deserere — не з'явитися після засвідчення позову (а отже, програти справу);

litem facere — бути предметом суперечки

litigiōsus, a, um — люблячий сперечатися, сутяжний, сварливий; спірний

litigo, āvi, ātum, āre — сперечатися, вести позов, позивати

littera, ae f — буква

litterae, ārum f — лист; література, писемність; наука

litus, ěris n — морський берег, узбережжя

locatio, ěnis f — здача в оренду (речей або послуг)

locātor, ěris m — той, хто здає в оренду

loco, āvi, ātum, āre — віддавати, додавати; здавати в оренду;

opēras locare — виконувати роботу за найманням, найматися

locuples, plētis — багатий, заможний

locus, i m (nom. pl. — loci або loca)

— місце; **loco** — замість, на зразок; **summus locus** — вершина

locutus, a, um — див. **loquor**

longaevus, a, um — багаторічний, довговічний, довголітній; старий

longe — далеко, удалині, набагато

longus, a, um — довгий; тривалий

loquacitas, ātis f — балакучість

loquaciter — багатослівно, балакуче

loquor, locutus sum, loqui — говорити, вести мову

luceo, luxi, -, ěre — бути світлим, світити

lucerna, ae f — світильник, свіча, лампада

lucrifacio, fēci, factum, ěre — діставати прибуток, бути у виграші

lucror, ātus sum, āri — одержувати у вигляді прибутку; знаходити, діставати, одержувати в дарунок

lucrōsus, a, um — прибутковий, вигідний

lucrum, i n — вигода, прибуток, нажива

luctuōsus, a, um — сумний

ludicer, cra, crum — розважальний, видовищний

ludo, lusi, lusum, ěre — грати;

ludere alea — грати в кості (кидати жереб)

ludus, i m — гра; присудження до гладіаторських ігор;

ludus litterarius — початкова школа

lugeo, luxi, luctum, ěre — оплакувати, носити жалобу, уболівати

lumen, ěnis n — світло, світило, висвітлення, око

lupanarium, ii n — дім розпусти

lupus, i m — вовк; **lupus germanus** — морський вовк (риба)

lustro, āvi, ātum, āre — святити, освячувати; оглядати; освітлювати
lusus, us m — гра

lux, lucis f — світло
luxuriōse — у розкоші, марнотратно
lyra, ae f — ліра

М

М — mille (тисяча)
machinatio, ōnis f — вигадництво, хитрування, винахід, хитрість
machinatrix, icis f — винахідниця, винаватниця
machinor, ātus sum, āri — придумувати, замишляти, винаходити
macūla, ae f — пляма, ганьба
maeror, ōris m — смуток
magīcus, a, um — чаклунський, чарівний, магічний
magis — більш, скоріше
magister, tri m — учитель, наставник
magistrātus, us m — магістрат, посадова особа
magnificus, a, um — розкішний, пишний; славний, знаменитий
magnopere — дуже, найвищою мірою; настійно
magnus, a, um — великий; значний, важливий
magus, i m — маг, чаклун
maiestas, ātis f — велич
maior, maius (див. **magnus**) — більший, найважливіший, старший;
maiōres — предки
mala, ae f — щелепа; щока
mala, ōrum n — біди, нещастя
male — погано; **male dictum** — лайка
maledīco, dixi, dīctum, ēre — злословити, проклинати
maledictio, ōnis f — лихослів'я
maleficium, ii n — злочин, правопорушення, злодіяння, провина
malignus, a, um — злий, дурний, злісний, заздрий

malītas, atis f — зло
malitia, ae f — дурна якість, підступництво, спритність
malliosus, a, um — зловмисний
malle — див. **malo**
malo, malui, -, malle — надавати перевагу
maluisse — див. **malo**
malum, i n — зло
malus, a, um — поганий, злий, дурний
malus, i f — яблуня
mancipatio, ōnis f — манципація
mancipium, ii (арх. форма **gen. sing.** — **mancipi**) **n** — манципій; право власності, необмежена влада, купча; **mancipia = servi et ancillae**
mancipo, āvi, ātum, āre — передавати у власність
mandasset = mandavisset
mandator, ōris m — поручник, замовник, організатор
mandātum, i n — доручення; те саме, що **constitutio principis**
mandātus, us m — доручення
mando, āvi, ātum, āre — доручати
mane — ранком, уранці
maneo, mansi, mansum, ēre — залишатися, зупинятися
manifestus, a, um — явний, очевидний; виявлений, захоплений на гарячому
manipūlus, i m — маніпул (загін кількістю від 60 до 120 солдатів)
mansīto, āvi, ātum, āre — проживати, залишатися, перебувати
manumissio, ōnis f — манумісія, надання волі

manumitto, mīsi, missum, ēre — здійснювати манумісію. відпустити раба на волю
manus, us f — рука, сила, влада, насильство
mare, is n — море
margarīta, ae f — перлина
marītus, i m — чоловік
marmoreus, a, um — мармуровий
Mars, Martis m — Марс
Martiālis, e — марсів. присвячений Марсові
Martius, a, um — марсів. присвячений Марсові; березневий
mas, maris m — чоловік
masculus, i m — чоловік
massa, ae f — злиток
mater, matris f — мати
materia, ae f — матеріал, речовина, матерія
maternus, a, um — материнський
matertēra, ae f — тітка, сестра матері
mathematicus, i m — математик; астролог
matrimonium, ii n — шлюб
matrōna, ae f — матрона, заміжня жінка; дружина
matronālis, e — властивий матроні, що відрізняє поважну заміжню жінку
matūre — вчасно, рано, незабаром
matūro, āvi, ātum, āre — доводити до дозрівання; прискорювати; дозрівати
matūrus, a, um — зрілий, спілий
maxīme — найбільше, вищою мірою, особливо, цілком; найважливіше, найголовніше
maxīmus, a, um — найбільший
me — див. ego
medicamentum, i n — ліки
medicīna, ae f — лікарське мистецтво, медицина; засіб, ліки
medīcus, i m — лікар
mediocris, e — середній, помірний

mediocritas, ātis f — помірність
medītor, ātus sum, āri — обміркувати, мати намір, замишляти; міркувати, готуватися
medius, a, um — середній, посередній, проміжний; **a mediā nocte** — з напівночі; **in medium adferre** — ставити в основу
mei — див. ego
mel, mellis n — мед
melior, ius — кращий
membra, ae f — учасниця
membrāna, ae f — шкірочка, оболонка; пергамент
membrum, i n — член; учасник
memīni, meminisse — пам'ятати
memoria, ae f — спогад, пам'ять про; **memoria opēris facti** — пам'ять про виконану роботу
memorīter — на пам'ять, напам'ять
mendacium, ii n — неправда
mendax, ācis — брехливий
mens, mentis f — думка, розум, дух; рішення, настрої
mensa, ae f — стіл; **argentaria mensa (taberna)** — міньяльна крамниця
mensis, is m — місяць
mensūra, ae f — вимір
mentio, ōnis f — згадування; бесіда, змова
mentior, itus sum, iri — брехати
mercator, ōris m — купець
mercennarius, a, um — платний, наданий за винагороду
mercennarius, ii m — найманець, поденник
merces, ēdis f — плата, винагорода, вартість, гонорар; орендна плата, прибуток
mereo, rui, ritum, ēre — заслужувати
mereor, itus sum, ēri (de) — робити послуги, послужити службу
meretricius, a, um — властивий продажним жінкам; розбещений

meretrix, trīcis f — розпусна жінка, повія
meridies, ei m — полудень
merito — справедливо, заслужено, по заслугах
meritus, a, um — див. **mereo**
merus, a, um — чистий
merx, mercis f — товар
messis, is f — жнива, збирання врожаю
-met — частка, що акцентує особові займенники, котру іноді можна перекласти словом «саме»
metallum, i n — метал; рудник; присудження до довічної роботи на рудниках; **in metallum dare** — присуджувати до довічної роботи на рудниках
metior, mensus sum, īri — міряти, вимірювати
metuo, uī, ūtum, ěre — боятися, побоюватися
metus, us m — страх, побоювання, погроза; предмет побоювання, небезпека
meus, mea, meum — мій
mī — див. **meus**
migro, āvi, ātum, āre — переїжджати, мінятися, порушувати
mihī — див. **ego**
miles, ītis m — солдат, воїн
milia — див. **mille**
milies — тисяча разів
militāris, e — військовий, воєнний
militia, ae f — армія, військова служба
milito, āvi, ātum, āre — перебувати на військовій службі, бути солдатом; вести воєнні дії, боротися
mille — тисяча
minīme — найменш
minīmus, a, um — найменший
minister, tri m — слуга, помічник
ministerium, īi n — служба, посада, заняття, пост

minitor, ātus sum, āri — загрожувати
minor, minus — менший, молодший
minuo, uī, ūtum, ěre — зменшувати, применшувати, знижувати
minus — менш
minutio, ōnis f — зменшення, обмеження
mirabiliter — дивно
mirabilis, e — дивний
miror, ātus sum, āri — дивуватися
mirus, a, um — дивний
miser, sēra, sērum — жалюгідний, нещасливий
misereor, miser(ī)tus sum, ēri — пошкодувати, змилюватися
misericordia, ae f — жалість, милосердя, милість, співчуття
misi — див. **mitto**
missio, ōnis f — посилка, відправлення; звільнення
missus, a, um — див. **mitto**
mitto, misi, missum, ěre — посилати; кидати; **in possessionem mittere** — вводити у володіння, дозволяти розпорядження
mixtio, ōnis f — змішування, суміш
mixtus, a, um — змішаний
mobilis, e — спонукуваний
modernus, a, um — сучасний, новий
modo — лише, тільки; тільки-но
modus, i m — спосіб, міра; **pro modo** — у міру
moechia, ae f — розпуста, перелюбство
moechor, ātus sum, āri — віддаватися розпусті, перелюбствувати
moenia, ium n — стіни фортеці
mola, ae f — млин, жорна; **mola asinaria** — млин, що приводиться в рух віслюками, мірошницькі жорна

molestus, a, um — сумний, смутний; важкий, обтяжний, гнітючий, неприємний
mollis, e — м'який, плавний, легкий, приємний
momentum, i n — рушійна сила, поштовх, важливість, значення;
nullius momenti esse — не заслуговувати на увагу, не мати сили, бути недійсним
moneo, ui, itum, ēre — переко­нувати, вселяти віру, попереджати
mons, montis m — гора
monstrōsus (monstruōsus), a, um — потворний, жахливий
monstrum, i n — знамення, озна­ка; чудо, диво
monumentum, i n — пам'ятник
mora, ae f — зволікання, затрим­ка, повільність; **inter moras** — тим часом, у цей час; **moram facere** — прострочувати
morālis, e — моральний
morbōsus, a, um — хворий
morbus, i m — хвороба
mordeo, momordi, morsum, ēre — кусати, гризти
morigērus, a, um — слухняний
morior, mortuus sum, mori — помирати
moror, ātus sum, āri — відклада­ти, баритися, сповільнювати; пе­ребувати
mors, mortis f — смерть
mortalis, e — смертний, смертель­ний
mortalitas, ātis f — смертність; смерть
mortifer, a, um — смертельний, смертоносний
mortuus, a, um — мертвий
mos, moris m — звичай, вдача; провина; **converso more** — про­типриродно; **moris est** — призна­чено за звичаєм

motus, a, um — див. **moveo**; спо­нукуваний
motus, us m — рух, порив, хвилю­вання; **terrae motus** — землетрус
moveo, movi, motum, ēre — руха­ти, затівати, хвилювати; виганяти
mox — незабаром
muliebris, e — жіночий
mulier, ēris f — жінка
mulsum, i n — медяний напій
multa, ae f — штраф
multitudo, īnis f — безліч, надли­шок, величина, велич; більшість; юрба; достаток
multo — набагато, значно, над­звичайно
multum — багато в чому, дуже
multus, a, um — численний, зна­чний
mulus, i m — мул
mundus, a, um — чистий, охай­ний
mundus, i m — порядок, оздоб­лення, наряд; світ, космос
municeps, cipis m (f) — громадя­нин муніципального міста
municipium, ii n — муніципій, вільне місто
munio, Ivi, itum, ire — зміцнюва­ти, обороняти
munitus, a, um — захищений, укріплений
munitus, a, um — див. **munio**
munus, ēris n — дарунок, обов'язок; повинність; **munerum indictio** — призначення повинностей
murus, i m — стіна
mutatio, ōnis f — зміна, перемі­щення, зміна; **mutatio officiōrum** — взаємні обов'язки
muto, āvi, ātum, āre — змінювати
mutus, a, um — німий
mutuum, i n — позичка, позика
mutuus, a, um — взаємний, позич­ковий, даний (узятий) у борг
mysterium, ii n — таємниця

N

nactus, a, um — див. **nanciscor**
nam — тому що, адже, бо
namque — тому що, адже, тому що насправді
nanciscor, nactus (nactus) sum, nancisci — випадково здобувати, натрапляти
narro, āvi, ātum, āre — говорити, оповідати
nascor, natus sum, nasci — народжуватися, виникати, відбуватися, з'являтися
natalicius, a, um — присвячений дню народження
natio, ōnis f — нація, народ;
natiōnes — представники іншої національності
natūra, ae f — природа, ество
naturālis, e — природний; **naturalis ratio** — природний порядок, природний зміст
natus, a, um — див. **nascor**
nafragium, ii n — аварія корабля
nauta, ae m — моряк
navae, is n — гавань
navis, is f — корабель; **navis longa** — військовий корабель
ne (сполучник) — щоб не, що не -**ne** (питальна частка) — чи, хіба
nec — не, і не; **nec ne** — чи ні; **nec quaquam** — і ніяким чином
necessario — за потреби
necessarius, a, um — необхідний, неминучий, законний
necessarius, i m — близька людина; родич
necessitas, tātis f — крайня потреба
necessitudo, īnis f — споріднення, близькість
nesse — необхідно
neque — чи ні
neco, āvi, ātum, āre — позбавляти життя, губити, вбивати

nefarius, a, um — нечестивий, заборонений, злочинний
nefas [est] — недозволено, нечесливо, не можна
nefastus, a, um — заборонний
neglegentia, ae f — недбайливість, безтурботність
nego, āvi, ātum, āre — заперечувати, відмовляти
negotiatio, ōnis f — торгівля, банківські операції
negotior, ātus sum, āri — торгувати, займатися фінансовими операціями
negotium, ii n — справа, угода, ділова операція
nemo — ніхто
nepos, pōtis m — онук
neptis, is f — онука
nequam (невідм. прикм.) — негідний
nequaquam — жодним чином, аж ніяк
neque — і не
nequitia, ae f — легковажність, недбалість, легкодумство, недбайливість
Nero, ōnis m — Нерон
nescio, scīvi (scii), scītum, īre — не знати, не відати; не вміти
nescius, a, um — той, хто не знає
neuter, neutra, neutrum — ні той, ні інший
nex, necis f — насильницька смерть, убивство
niger, gra, grum — чорний
nihil (запер. займ.) — ніщо, нічого; **nihilō minus** — проте, усе-таки
nihil (присл.) — зовсім не, аж ніяк, анітрішки, нітрохи
nil = nihil
nimirum — безперечно, ясна річ, зрозуміло
nimis — дуже; занадто

nimium — занадто, надто, надмірно
nimius, a, um — надмірний
nisi — якщо не, крім, за винятком тих випадків, коли; хіба тільки;
nisi cum — однак, не тоді, коли;
nisi si = nisi
nobilis, e — шляхетний, високошляхетний, знатний
nobis — див. **nos**
noceo, cui, cūm, ēre — шкодити, завдавати шкоди
noctu — уночі
nocturnus, a, um — нічний
nolens, nolentis — той, хто не бажає
noli, nolite — *imperativus praesentis* від дієслова **nolo**
nolle — див. **nolo**
nolo, nolui, -, nolle — не хотіти
nomen, nomīnis n — ім'я; особа, особистість; **aliēno nomīne** — під чужим ім'ям, у позові іншого, за чужим позовом; **nomen actiōnis** — позначення позову; **suo nomīne** — власною персоною, за прямим обвинуваченням
nominātīm — поіменно, із зазначенням конкретних імен
nomīno, āvi, ātum, āre — називати, іменувати
non — не
nonaginta — дев'яносто
pondum — ще не
nongenti — дев'ятсот
nonne — невже
nonnullus, a, um — деякий
nonnumquam — іноді
ponus, a, um — дев'ятий
pos — ми
posco, novi, notum, ēre — пізнавати
noster, nostra, nostrum — наш
nostrī, nostrum — див. **nos** чи **noster**
nota, ae f — знак, мітка, буква

notarius, ii m — переписувач, стенограф, секретар
notātus, a, um — видимий, помітний; той, що має кепську репутацію
notitia, ae f — знайомство, поінформованість, знання
noto, āvi, ātum, āre — відзначати, зазначати, таврувати
notus, a, um — див. **nosco**
notus, a, um — відомий; **notum facēre** — доводити до відома
novem — дев'ять
novi — див. **nosco**
novies — дев'ятьма (по дев'ять разів)
novo, āvi, ātum, āre — обновляти, змінювати
novus, a, um — новий; **novissimus, a, um** — останній, крайній
nox, noctis f — ніч
noxa, ae f — шкода, збитки
noxius — шкідливий, той, що завдає збитків
nubo, nupsi, nuptum, ēre (z dat.) — виходити заміж
nudo, āvi, ātum, āre — оголювати
nudus, a, um — голий, простий, незахищений, незабезпечений
nugae, ārum f — дрібниці
nugātor, ōris m — базіка, пустобрех
nullus, a, um — ніякий, незначний;
nulus momenti esse — не мати жодного значення
num — невже, хіба
numen, inīs n — кивок, знак згоди
numēro, āvi, ātum, āre — рахувати, виплачувати
numērus, i m — число, кількість
nummarius, a, um — грошовий
nummus, i m — монета
numquam = nunquam
nunc — зараз, нині, тепер, у даний час

nuncupatio, ōnis f — нункупація (урочиста процедура, що полягала в оголошенні заповідачем своєї останньої волі в присутності свідків)

nunquam — ніколи; **non nunquam** — іноді, найчастіше

nuntio, āvi, ātum, āre — сповіщати, повідомляти

nuntius, ii m — вісник, повідомлення

nupta, ae f — дружина
nuptalicius, a, um — весільний
nuptiae, ārum f — шлюб

nuptus, a, um — див. **nubo**

nurus, us f — невістка, дружина сина

nusquam — ніде

nutus, us m — кивок, нахил голови; знак згоди; воля, веління

nux, nucis f — горіх; **nux pinea** — соснова шишка

O

ob (з *acc.*) — перед, унаслідок, в обмін на; врешті, зрештою

obesse — див. **obsum**

obfui — див. **obsum**

obicio (obiicio), iēci, iectum, ěre — виставляти вперед, висувати, пред'являти, накидати, заподіювати, кидати

oblātus — див. **offĕro**

obligatio, ōnis f — зобов'язання

obligo, āvi, ātum, āre — зобов'язувати, накладати зобов'язання

oblitĕro (oblittĕro), āvi, ātum, āre — віддавати забуттю, забувати; згладжувати (напр., сліди напису на воску)

oblivio, ōnis f — забуття

obliviscor, litus sum, livisci — забути, не пам'ятати

oboedio, ivi, itum, ire — слухати, слухатися, коритися

obrogō, āvi, ātum, āre — видозмінювати

obscaenus (obscenus), a, um — непристойний

obsĕure — неясно, мрячно, темно

obscuritas, ātis f — пільма, морок, туманність, неясність, незрозумілість

obsĕurum, i n — пільма, морок

obsĕurus, a, um — темний, неясний, схований

obsequens, entis — поступливий, лагідний, слухняний

obsequor, quātus (cūtus) sum, sequi — поступатися, підкорятися, слухатися, впливати, коритися

obseruo, āvi, ātum, āre — уважно стежити, спостерігати, дотримуватися, оберігати, виконувати

obses, idis m — гарант, поручник
obsigno, āvi, ātum, āre — скріплювати печаткою

obsisto, stīti, stītum, ěre — ставати поперек шляху, протидіяти

obstetrix, trīcis f — повитуха

obsto, stīti, stātum, āre — заважати, перешкоджати

obstringo, strinxī, strictum, ěre — стягувати, зв'язувати, зобов'язувати

obsum, obfui, -, obesse — перешкоджати, заважати, шкодити

obtempĕro, āvi, ātum, āre — підкорятися, коритися, бути слухняним

obtentus, us m — прикриття, привід, виправдання

obtineo (optineo), tinui, tentum, ěre — займати, володіти, керувати, одержувати, зберігати, підтримувати, триматися; наполягати, домагатися; утримувати за собою

obtingo (optingo), tīgi, — ěre — доторкатися, діставатися

obtūli — див. **offēro**
obvius, a, um — зустрічний, зручний
occasio, ōnis f — випадок, привід; удача
occīdo, cīdi, cīsum, ěre — убивати
occīsus, a, um — див. **occīdo**
occūlo, cului, cultum, ěre — прикривати, покривати, ховати
occulte — тайкома, таємно
occulto, āvi, ātum, āre — приховувати, ховати
occultus, a, um — таємний, схований
occupatio, ōnis f — заняття, захоплення, зайнятість
occūpo, āvi, ātum, āre — займати, захоплювати, опановувати
octāvus, a, um — восьмий
octies — восьмиразово
octingenti — вісімсот
octo — вісім
octoginta — вісімдесят
ocūlo, āvi, ātum, āre — відкривати для очей, робити видимим
ocūlus, i m — око
odi, -, odisse — ненавидіти
odium, i n — ненависть
offendo, fendi, fensum, ěre — бити, шкодити, кривдити, вражати; дратувати
offensa, ae f — образа
offēro, obtūli (optūli), oblātum, offerre — надавати, давати, пропонувати; підкидати
officio, fēci, fectum, ěre — перепиняти дорогу, перешкоджати, загороджувати, заважати; **luminibus officēre** — перешкоджати огляду (чи висвітленню)
officium, ii n — обов'язок, борг (службовий), посада; **inducēre officium** — уходити в обов'язки, ставати на посаду
offui — див. **obsum**
oleum, i n — олія

olim — колись, ніколи
olivētum, i n — олійний гай
omen, ominis n — знак, прикмета, ознака
omitto, mīsi, missum, ěre — впускати, замовчувати, відмовлятися
omnimōdo — так чи інакше, у будь-якому разі
omīno — загалом, у цілому
omnis, e — увесь, усякий
onēro, āvi, ātum, āre — навантажувати, обтяжувати, обтяжуватися
onus, onēris n — тягар, вага, тяжкий обов'язок
opēra, ae f — праця, послуга; старання, діяльна участь; **opēram dare** — присвятити себе, докласти зусиль до чого-небудь; **opēram suscipēre** — докласти зусиль
opercūlum, i n — кришка
operio, perui, pertum, ěre — покривати, ховати
opēro, āvi, ātum, āre — трудитися
opēror, ātus sum, āri — працювати, трудитися, бути зайнятим, діяти
opīfex, ficis m — майстер
opinio, ōnis f — думка
opīnor, ātus sum, āri — думати, вважати, висловлювати думку
oportet, uit, -, ěre (безособ. дієсл.) — впливає, слід, повинно
opperio, pertus sum, ěri — чекати
oppīdo — дуже, цілком
oppīdum, i n — місто; укріплення
opprīmo, pressi, pressum, ěre — топтати, давити, розтоптувати
ops, opis f — сила, можливість, захист, кошт; **opem ferre** — надавати допомогу, допомагати
optīmus, a, um — найкращий, оптимальний
optineo — див. **obtineo**
optio, ōnis f — вільний вибір, воля
optīvus, a, um — обраний, обраний за бажанням

opto, āvi, ātum, āre — вибирати, обирати; жагуче бажати, прагнути
optūli — див. **offēro**
opulentus, a, um — заможний, багатий
opus, ēris n — праця, робота; **opus est** — потрібно, необхідно; **opus factum** — виконана робота; **opus metalli** — рудникові роботи
oratio, ōnis f — промова, мова
orator, ōris m — оратор
orbis, is m — коло
orbis, a, um — позбавлений (батьків або дітей)
ordīno, avi, aturn, are — складати, влаштовувати, впорядковувати, розподіляти; правильно виконувати
ordo, īnis m — ряд, стан, звання, порядок; **extra ordinem** — поза звичайним порядком судочинства, екстраординарно

Р

pacātus, a, um — див. **paco**
paciscor, pactus sum, pacisci — домовлятися, миритися
pacisci [de crimīne] — іти на змову (зі злочинцем) з метою звільнення останнього від обвинувачення
paco, āvi, ātum, āre — робити мирним, заспокоювати, налаштовувати на мирний лад, приборкувати
pactio, ōnis f — угода
pactum, i n — договір
pactus, a, um — див. **paciscor**
paedagōgus, i m — педагог, слуга, приставлений до дитини для супроводу і нагляду; учитель, наставник, вихователь
paene — майже, практично
paenitentia, ae f — каяття;
paenitentia — через зміну намірів

orīgo, īnis f — походження, початок, рід
ornamentum, i n — прикраси
orno, āvi, ātum, āre — прикрашати
oro, āvi, ātum, āre — говорити, захищати, просити, благодіяти
ortus, us m — поява, виникнення
os, oris n — обличчя; рот; **in ore** — на очах
oscūlor, ātus sum, āri — цілувати, ніжно любити
osor, osōris m — ненависник
ostendo, tendi, tentum (tensum), ēre — протягати, виставляти, показувати; виявляти
ostiarius, ii m — воротар, ключник
ostium, ii n — двері, ворота, ухід
otiōsus, a, um — вільний від справ, не зайнятий
otium, ii n — відпочинок, дозвілля
ovis, is f — вівця

paeniteo (poeniteo), tui, -, ēre — каятися, шкодувати, зазнати сорому
pagānus, i m — селянин; цивільна особа
palam — відкрито, на очах у всіх, прилюдно; **palam est** — очевидно, ясно
palma, ae f — долоня, кисть руки; пальма
palus, ūdis f — болото
pango, pepīgi, pactum (pactum), ēre — убивати, забивати; визначати, призначати, установлювати, обіцяти
panis, is m — хліб; **panis farreus** — полб'яний хліб
par, paris — рівний, відповідний, належний; **par est** — покладено, слід, личить
parco, pepercī, -, ēre — берегти, додержувати; шкодувати, щадити, виявляти поблажливість

parens, parentis *m (f)* — батько (мати); родич
pareo, uī, ītum, ēre — з'являтися; бути очевидним; підкорятися, коритися
paries, ētis *m* — стіна
pario, pepēri, partum, ēre — народжувати; наживати
parīter — рівною мірою
paro, āvi, ātum, āre — діставати, добувати, готувати, заготовлювати
parricidium, ii *n* — убивство
pars, partis *f* — частина, частка; край, область, сторона
particeps, participis — той, що бере участь
particīpo, āvi, ātum, āre — брати участь, одержувати частку
partim — частково, почасти
partior, partītus sum, partīri — розділяти
partus, a, um — див. **pario**
partus, us *m* — народження, немовля, дитина; приплід
parui — див. **pario**
parum — мало, недостатньо
parvulus, i *m* — дитя
parvus, a, um — маленький, малий, незначний; **parvi refert** — не має великого значення
pasco, pavi, pastum, ēre — пасти, годувати, підтримувати, збільшувати, збагачувати
passim — усюди
passus, a, um — див. **patior**
passus, us *m* — крок
patens, entis — відкритий
patenter — відкрито
pateo, uī, -, ēre — бути відкритим, помітним, виявлятися; простягатися, поширюватися
pater, patris *m* — батько; **patres** — те саме, що й **patricii**; **patres conscripti** — батьки-сенатори
patēra, ae *f* — чаша; жертвна посудина
paternus, a, um — батьківський

patiens, entis — терплячий
patientia, ae *f* — терпіння; полегкість, потурання; дозвіл
patior, passus sum, pati — терпіти, переносити, допускати, нести
patria, ae *f* — батьківщина
patricia, ae *f* — патриціанка
patricius, a, um — патриціанський, належний до родової римської знаті
patricius, ii *m* — патрицій
patrimonium, ii *n* — майно (те, що дісталось у спадщину, батьківщина); спадщина, багатство
patrius, a, um — батьківський
patro, āvi, ātum, āre — зробити
patrōna, ae *f* — пані (вільновідпущениця)
patrōnus, i *m* — патрон (заступник, яким був патрицій для свого клієнта, або хазяїн для свого вільновідпущеника); захисник, адвокат
patruus, i *m* — дядько, брат батька
paucus, a, um — деякий, нечисленний
pauper, paupēris — бідний, незможний, жебрак
paupertas, ātis *f* — бідність
paux, pacis *f* — мир, спокій
peccātor, oris *m* — грішник
peccātum, i *n* — гріх, провина, злочин; **peccātum subīre** — підпадати під обвинувачення
pecco, āvi, ātum, āre — грішити
peculātus, us *m* — казнокрадство, розкрадання державного майна
peculium, ii *n* — власність (у тому числі особиста); **castrensis peculium** — майно, придбане на військовій службі (як жалування, так і трофеї)
pecunia, ae *f* — гроші; майно; **pecunia numerāta** — наявні (чи справді виплачені) гроші
pecuniarius, a, um — грошовий, пов'язаний із грошми (грошима);

causa pecuniaria — позов, що веде до грошового стягнення
pecus, pecōris *n* — худоба
pedis — див. **pes**
pecus, ūdis *f* — свійська худобина
peior, peius — гірший
peīōro, -, -, āre — погіршувати
pellis, is *f* — шкіра, хутро
pello, pepūli, pulsum, ěre — бити, потрясати, виганяти, позбавляти
pelvis, is *f* — таз
pendeo, pendēdi, -, ěre — висіти, залежати; **in pendenti** — у стані невизначеності
penes — у, в
penitus — усередині, глибоко; цілком, абсолютно
penus, us (i) *m (f)* — припаси, продовольчі запаси
perpēri — див. **pario**
per (з *acc.*) — через, за допомогою
peraeque — так само, точно так само, однаково
perāgo, ěgi, actum, ěre — робити, виконувати, довести до кінця
percipio, cēpi, ceptum, ěre — збирати, знімати
percontor, ātus sum, āri — розпитувати, довідуватися, дізнаватися
percurro, cucurri (curri), cursum, ěre — пробігати, швидко проходити
percussor, ōris *m* — розбійник, убивця
percutio, cussi, cussum, ěre — бити, ударяти, стукати
percussus, a, um — викарбуваний
perdo, dīdi, dītum, ěre — губити, розбудовувати, утрачати
perduco, duxi, ductum, ěre — доводити, приводити, переводити
perduellio, ōnis *f* — державна зрада
pereat — див. **pereo**
peregrinatio, ōnis *f* — мандрівка, роз'їзди, подорож

peregrīnor, ātus sum, āri — жити на чужині, мандрувати, подорожувати; бути чужим
peregrīnus, a, um — іноземний, властивий перегринам (іноземцям)
peremptorius, a, um — згубний; остаточний, той, що припиняє всі суперечки
perendīnus, a, um — післязавтрашний
pereo, ii (ivi), ĩtum, ĩre — гинути, зникати, умирати, пропадати; губити
perfectus, a, um — зроблений
perfěro, tūli, lātum, ferre — приносити, переносити
perficio, fěci, fectum, ěre — готувати, виготовляти, завершувати
perfōro, āvi, ātum, āre — просвердлювати, пробивати
perfugio, fūgi, fugītum, ěre — перебігати
pergo, perrexī, perrectum, pergěre — йти далі; починати
perhibeo, bui, bītum, ěre — пропонувати, надавати, висловлювати, вимовляти; виявляти
periculum — див. **pericūlum**
periculōsus, a, um — небезпечний, сполучений з ризиком
pericūlum (periculum), i *n* — небезпека, ризик
perinde — так само, точно так само
periuiniurius, a, um — украй несправедливий
peritia, ae *f* — досвідченість, знання
perītus, a, um — досвідчений;
iuris perītus — букв.: досвідчений у праві, тобто правознавець
permaneo, mansi, mansum, ěre — перебувати
permīsi — див. **permitto**
permissum, i *n* — дозвіл
permissus, us *m* — дозвіл
permitto, mīsi, missum, ěre — дозволяти

permultum — багато, надзвичайно, дуже; **permultum interesse** — бути надзвичайно важливим
permultus, a, um — дуже численний (у мн. — багато хто)
permutatio, ōnis f — обмін, заміна
permūto, āvi, ātum, āre — змінювати, обмінювати, підмінювати
perniciēs, ei f — загибель
perniciōse — згубно
perpetro, āvi, ātum, āre — робити
perpetuus, a, um — вічний, постійний, незмінний, що не припиняється
perquam — дуже, найвищою мірою
perrāro — дуже рідко, у виняткових випадках
persecutio, ōnis f — переслідування, стягнення
persequor, secūtus sum, sequi — переслідувати, прагнути придбати, додержувати, вимагати, домогатися
perseverantia, ae f — наполегливість, твердість, затяжний характер, тривалість
persevēro, āvi, ātum, āre — бути наполегливим, продовжувати, перебувати
persōna, ae f — особа, особистість, персона; маска, вигляд
personālis, e — особистий
perspicuus, a, um — ясний, очевидний
persuadeo, suāsī, suāsum, ēre — переконувати, уселяти, підмовляти, схилити
pertinaciter — завзято
pertineo, tinui, -, ēre — простиратися, тягтися; належати; сприяти
pertūli — див. **perfēro**
perturbatio, ōnis f — замішання, хвилювання
perturbātus, a, um — бентежний, неспокійний

pervenio, vēni, ventum, īre сягати, приходити, добитися
pervulgo, āvi, ātum, āre — загальним, повідомляти, до до загального відома
pes, pedis m — нога; рифут (= 29,57 див, чи 1/5 по го кроку, **passus**)
pessimus, a, um — найгірший
pestifer, fēra, fērum — з пагубний
pestilentia, ae f — чума, повальна хвороба
pestis, is f — чума, зараза, бель, катастрофа
petitio, ōnis f — претензія про вимогу, бажання
peto, īvi (ii), ītum, ēre — ти, домогатися, прагнути
petūlans, antis — зурозв'язний, нахабний
petulantia, ae f — зухваліхабність; свавілля, розбеще
phantasia, ae f — уявлення, думка
philosophia, ae f — філософія
philosōphus, i m — філософ
philyra, ae f — луб'яна дощечка
pictor, ōris m — художник
pictura, ae f — малювання, картина
pictus, a, um — див. **pingo**
pietas, ātis f — благочестя, справедливість; милосердя
piger, gra, grum — ледачий, млявий
pignus, ōris (ēris) n — застава
pignōri accipere — брати
pila, ae f — м'яч
pileus (pileum), i m (n) — на кругла шапка (її вдяга під час продажу або звільнення)
pilleo (pileo), -, -, āre — і **pileus** (повстану круглу

що раби надягали при звільненні);
звільняти
pingo, pinxi, pictum, ěre — малювати, зображувати, писати (фарбами)
pinguis, e — жирний
pinus, i (us) f — сосна
pirāta, ae m — пірат
piscis, is m — риба
piscor, ātus sum, āri — ловити рибу
pistor, ōris m — пекар
pius, a, um — благочестивий; благий, добрий
placeo, cui, cĭtum, ěre — подобатися, бути бажаним; вирішити, погодитися; цінуватися; **placet** (безособ.) — є думка, визнається, уявляється правильним; ясно, очевидно
placĭtum, i n — рішення, думка
plane — явно, мабуть
planta, ae f — саджанець, рослина
planto, āvi, ātum, āre — саджати
Plato, ōnis m — Платон
plaudo (plodo), plausi (plosi), plausum (plosum), ěre — аплодувати, плескати
plebeius, i m — плебей
plebes (plebs), plebis f — плебс, плебеї
plebiscĭtum (plebis scĭtum), i n — плебісцит, ухвала зборів плебеїв
plebs — див. **plebes**
plecto, -, -, ěre — карати
plenus, a, um — повний
plerĭque — більшість
plerumque — здебільшого, більшою мірою
plerusque, pleraque, plerumque — велика частина, багато хто, більшість
plumbum, i n — свинець
plures, plura — див. **multus**
plurĭmus, a, um — найчисленніший
plus, pluris — більш численний

plus — більше
pluvia, ae f — дощ, дощова вода
pluvius, a, um — дощовий
poēma, ae f — поема
poena, ae f — покарання, штраф, пеня; **poena capĭtis** — страта; **dare poenam** — нести покарання
poeniteo — див. **paeniteo**
poēta, ae m — поет
polio, ūvi, ūtum, ěre — робити гладким, полірувати, шліфувати
polliceor, pollicĭtus sum, ěri — обіцяти, давати обіцянку
pollicitatio, ōnis f — обіцянка; однорічне зобов'язання особи здійснити певний вид робіт у суспільних інтересах (наприклад, установити монумент або прокласти дорогу в ознаменування свого вступу на посаду)
pomum, i n — плід (на дереві)
pondus, pondĕris n — вага
pono, posui, positum, ěre — класти, розташовувати, улаштовувати, складати
pons, pontis m — міст
pontifex, ficis m — понтифік, жрець
populāris, e — народний, популярний, загальнодоступний; вульгарний
populo, āvi, ātum, āre — спустошувати, розоряти
popŭlus, i m — народ, юрба; багато людей; **popŭlum facĕre** — робити загальним надбанням
porro — далі, уперед; у свою чергу; більше того
porta, ae f — ворота, брама
portio, ōnis f — частина, частка; пропорція
porto, āvi, ātum, āre — нести, везти
posco, poposci, -, ěre — вимагати
positio, ōnis f — становище; позиція; область

positus, a, um — див. **pono**
possessio, ōnis f — володіння, роз-
порядження; **bonōrum possessio** —
розпорядження власністю (дозво-
лялося претором у суперечці двох
потенційних спадкоємців)
possessor, ōris m — власник
possibīlis, e — можливий, здійс-
нений
possideo, sēdi, sessum, ēre — во-
лодіти
possum, potui, -, posse — могли,
бути здатним
post (z acc.) — після, за
postea — після цього, пізніше
posteaquam — після того як
posterī, ōrum m — нащадки
posterior, posterius — більш піз-
ній
postliminium, ii n — право повер-
нутися на батьківщину і віднов-
лення в правах після полону
postquam — відтоді як, після того
як, з тих пір як
postrēmus, a, um — останній
postrēmo — нарешті, зрештою
postulatio, ōnis f — вимога
postūlo, āvi, ātum, āre — вимага-
ти, висувати вимоги (у тому числі
— у судовому порядку), обвину-
вачувати; просити; **reum postulāre**
de aliquā re — залучати до суду в
справі про що-небудь
posui — див. **pono**
potens, entis — *partic. praesentis*
activ. від **posse**; могутній; впливо-
вий; здатний
potentia, ae f — могутність,
вплив, сила
potēram, potēro, potuēras,
potuēro ... — див. **possum**
potest — див. **possum**
potestas, ātis f — влада (зокрема
батьківська влада); **potestas gladii**
— букв.: влада меча (тобто право
застосовувати силу)

potior, potītus sum, iri — заволо-
дівати, захоплювати
potis, e — могутній, сильний, зда-
тний; важливий
potius — ліпше, скоріше, краще
poto, āvi, ātum (potum), āre —
випити, напиться
potui — див. **possum**
prae (z abl.) — перед, на чолі
praebeo, bui, bītum, ēre — про-
стягати, давати, надавати, викли-
кати, робити; **se praebēre** — три-
мати себе, триматися
praecēdo, cessi, cessum, ēre — пе-
редувати, вести вперед; мати пере-
вагу
praeseptio, ōnis f — прецепція
(одержання частки спадщини до її
розподілу); розпорядження
praceptor, ōris m — наставник,
учитель
praecceptum, i n — правило, роз-
порядження, принцип
praecīdo, cīdi, cīsum, ēre — пере-
різати
praecipio, cēpi, ceptum, ēre —
брати вперед, одержувати зазда-
легідь, наказувати, указувати; ре-
комендувати
praecipito, āvi, ātum, āre — праг-
нути, перекидати, руйнувати, на-
ближати до загибелі
praecipue — переважно, у першу
чергу
praecīlare — прекрасно
praecīlārus, a, um — прекрасний,
славний, прославлений
praeda, ae f — здобич, бариш,
прибуток
praedicatio, ōnis f — проголошен-
ня, похвала, прославлення
praedium, ii n — маєток, воло-
діння
praedor, ātus sum, āri — грабува-
ти, збагачуватися
praeeest — див. **praesum**

praefectūra, ae f — посада наглядача, начальника; префектура
praefectus, i m — префект; **praefectus urbi** — міський префект (посадова особа з колишніх консулів, що відає поліцією і володіє судовими повноваженнями)
praefēro, tūli, lātum, ferre — надавати перевагу, висувати на перший план
praefinio, īvi (ii), ītum, īre — наперед устанавлювати, обмовляти, визначати
praefōco, āvi, ātum, āre — душити, задушити
praegnas, ātis — вагітна
praegnans, antis — вагітна
praepiudiciālis, e — стосовний до попереднього судового рішення; шкідливий
praepiudicium, ii n — попереднє рішення; втрата
praemium, ii n — нагорода, знак відмінності, перевага, відмінність, доблесть
praepāro, āvi, ātum, āre — готувати, бути готовим
praepōno, posui, positum, ēre — висувати на перший план
praepositum, i n — перевага, благо
praepositus, i m — вищий, командир, начальник
praescriptio, ōnis f — розпорядження; заперечення
praescriptum, i n — устанавлені межі; розпорядження
praesens, praesentis — присутній, дійсний
praeses, īdis m — намісник, голова
praesidium, ii n — захист
praestitus, a, um — див. **praesto**
praesto — відразу, під рукою, наготові
praesto, stīti, stītum, āre — представити, виявити; відповідати (за когось, за щось), нести відповіда-

льність; перевершувати, посідати значно вище становище; пояснити; заподіювати, ставати причиною; у *passivum* — висувати як пояснення, виявлятися
praesum, praefui, -, praesse — бути попереду, очолювати, керувати
praetendo, tendi, tentum, ēre — витягати, протягати; наводити у виправдання
praeter (z acc.) — крім
praeterea — крім того
praetereo, ii (īvi), ītum, īre — проходити, минати; обходити, не згадувати
praeterii — див. **praetereo**
praeterīta, orum n — минуле, те, що минуло
praeterītus, a, um — минулий
praetermitto, mīsi, missum, ēre — випускати, пропускати, обходити мовчанням
praetquam — крім, за винятком випадків
praetextus, a, um — закритий
praetextus, us m — прикраса, ремонт; **sub praetextu** — під прикриттям, під захистом, під приводом
praetor, ōris m — претор
praetorius, a, um — преторський
praetūra, ae f — претура, посада претора
praevalentia, ae f — перевага, верховенство
praevaleo, valui, -, ēre — одержувати перевагу, переважати, узяти гору
praevanicatio, ōnis f — дворушництво, неширість
praevanicātor, ōris m — дворушник
praevanicor, ātus sum, āri — діяти посередньо, кривити душею, дворушничати; ухилиятися від прямо-

го шляху, потай сприяти супротивній стороні

praeyenio, vēni, ventum, ire — випереджати, попереджати, передувати, відбуватися раніш

prandium, ii n — сніданок

precarium, ii n — прекарій (стосунки, що пов'язують тимчасового користувача речі з її власником, коли річ повертається фактичному власникові на першу його вимогу)

preces, um f — прохання, благання

precor, ātus sum, āri — благоді, молити

prehendo (prendo), prehendi (prendi), prehensum (presum), ěre — брати, захоплювати, охоплювати; сприймати

premo, pressi, pressum, ěre — давити, зневажати, топтати

pretiōsus, a, um — коштовний

pretium, ii n — ціна, вартість

primum — спочатку, споконвічно, у першу чергу, по-перше

primus, a, um — перший

princeps, cīpis m — принцепс; глава держави, «перша особа»; голова

princeps, princīpis — перший, головний

principālis, e — головний, основний; імператорський

principium, ii n — початок

prior, prius — перший (із двох), більш ранній, колишній, древній; значніший; кращий

pristinus, a, um — колишній

priusquam — перш ніж

privātim — у приватному порядку; приватно, з погляду приватної особи

privātus, a, um — приватний

privātus, i m — приватна особа

privilegium, ii n — закон, виданий на користь чи проти однієї особи; особливе право, привілей

privo, āvi, ātum, āre — відбирати, віднімати; позбавляти

pro (z abl.) — за, у захист, для, заради, замість

probatio, ōnis f — схвалення; доказ

probātus, a, um — той, що заслугове на похвалу

probe — правильно, добре, належним чином

probo, āvi, ātum, āre — доводити, схвалювати; випробувати

probrum, i n — ганьба, ганебний учинок

procidō, cīdi, -, ěre — падати, простиратися

procinctus, us m — готовність; **in procinctu** — перед боем

proclāmo, āvi, ātum, āre — проголошувати, наполегливо вимагати

proconsul, is m — проконсул

procreo, āvi, ātum, āre — народжувати

procurator, ōris m — довірена особа, уповноважений

procūro, āvi, ātum, āre — піклуватися, опікувати, обслуговувати, робити послуги

prodeo, ii (ivi), ĩtum, ire — виходити; виступати; **prodītum est** — з'явилося, виникло

prodest — див. **prosum**

proditor, ōris m — зрадник, відступник

prodigiōsus, a, um — дивний, незвичайний, неприродний

prodigus, i m — марнотрат

prodītus, a, um — див. **prodo, prodeo**

prodo, dīdi, dītum, ěre — вести далі, продовжувати; віддавати, приносити в жертву; повідомляти, видавати

prodūco, duxi, ductum, ěre — виводити, приводити

proelium, ii n — битва, бій

profānus, a, um — позбавлений святості, неосвячений
profēro, tūli, lātum, ferre — виносити, опубліковувати, повідомляти, відкривати; представляти, показувати, доводити до відома
professio, ōnis f — визнання, твердження
professor, ōris m — викладач
professus, a, um — див. **profiteor**
proficio, fēci, fectum, ēre — рухатися, іти, домагатися, допомагати
proficiscor, fectus sum, ficisci — спрямовуватися, відправлятися
profiteor, fessus sum, ēri — повідомляти, відкрито заявляти, прямо говорити, визнавати; викладати
profui — див. **prosum**
profundum, i n — безодня
prognāta, ae f — нащадок (жіночої статі)
prognātus, i m — нащадок
progredior, gressus sum, grēdi — рухатися вперед
prohibeo, bui, bītum, ēre — забороняти, перешкоджати; **prohibēre aliquā re** — відмовляти в чому-небудь, перешкоджати у використанні чого-небудь
prohibītus, a, um — див. **prohibeo**
prolicio (proicio), iēci, iectum, ēre — відкидати, звалювати, виганяти
proinde — тому; у такий самий спосіб
prolixus, a, um — тривалий
proloquor, locūtus sum, loqui — обмовитися, помилитися
promiscue — разом, спільно
promissum, i n — обіцянка, порука; **promissis stare** — виконувати обіцяне
promitto, mīsi, missum, ēre — обіцяти
pronēpos, pōtis m — правнук

pronēptis, is f — правнучка
pronuntiatio, ōnis f — оголошення рішення
pronuntio, āvi, ātum, āre — повідомляти, виносити рішення; декламувати, займатися декламацією
propāgo, āvi, ātum, āre — розширювати, розсовувати
prope (з acc.) — поблизу
prope (присл.) — майже, приблизно; мабуть
propēro, āvi, ātum, āre — поспішати, іти
propinquus, a, um — близький; **consilium propinquorum** — домашня рада
propior, ius — більш близький, ближчий
propitius, a, um — прихильний
propōno, posui, positum, ēre — пропонувати, припускати; розповідати, повідомляти
propositus, a, um — див. **propōno**
proprie — власне, у власному змісті
proprietas, ātis f — власність, особлива властивість, спеціальне значення; наявність
proprius, a, um — власний, властивий
propter (з acc.) — унаслідок
propterea — з цієї причини, тому
propulso, āvi, ātum, āre — відображати, усувати; відвертати, відбивати
prospēre — сприятливо, щасливо, благополучно
prospēro, āvi, ātum, āre — сприяти, осіняти щастям, дарувати успіх
prospicio, spexi, spectrum, ēre — дивитися вперед, вдивлятися в далечінь, піклуватися
prostītuō, stītui, stītūtum, ēre — виставляти для розпусти

prosum, profui, -, prodesse — приносити користь, бути вигідним, допомагати
protēgo, texi, tectum, ěre — покривати, укривати, брати під захист, допомагати
protinus — негайно, разом, зараз
proverbium, ii n — прислів'я
provideo, vīdi, vīsum, ěre — раніш побачити, заздалегідь піклуватися, передбачати
provincia, ae f — провінція
provinciālis, e — провінційний, що перебуває в (чи належить до) провінції
provinciālis, is m — житель провінції, провінціал
provōco, āvi, ātum, āre — звертатися (наприклад з апеляцією), оскаржити; викликати, волати; запрошувати, допускати
proxīme — дуже близько; зовсім недавно
proxīmus, a, um — найближчий; ближній
prudens, entis — розумний, той, що знає; юрист
prudenter — розумно
prudentia, ae f — наука; **iuris prudentia** — правознавство
pubertas, ātis f — повноліття
pubes, ěris — повнолітній, зрілий
pubesco, pubui, -, ěre — досягати зрілості, мужніти, ставати повнолітнім
publicānus, i m — митар
publice — суспільно, привселюдно, із суспільної точки зору

Q

qua — туди, де
quadraginta — сорок
quadrīga, ae f — квадрига (четверна запряжка)
quadrīngenti — чотириста

publico, āvi, ātum, āre — робити загальним надбанням, відкривати для усіх, конфісковувати
publicus, a, um — суспільний, публічний
pucliticia, ae f — сором'язливість, скромність, цнотливість
puclor, ěris m — сором, честь
pucler, ěri m — хлопчик, дитина; **pl.** — діти
puclnus, i m — кулак; удар кулака
puclher, chra, chrum — красивий
puclatio, ōnis f — удари, побиття; насильство
puclso, āvi, ātum, āre — бити
puclsus, a, um — див. **pello**
puclsus, us m — удар
puclvīnus, i m — подушка
puclvis, ěris m — пил, порох
puclnio, īvi, ītum, īre — карати
puclillus, i m — підопічний
puclpis, is f — корму
puclre — чисто, у чистому вигляді
puclgo, āvi, ātum, āre — очищати, розчищати; звільнити від обвинувачення, обілити, очистити від підозр
puclpureus, a, um — пурпуровий
puclrus, a, um — чистий
puclillus, a, um — крихітний, дуже маленький, слабкий
puclta — наприклад
puclteum, i n — колодязь
puclto, āvi, ātum, āre — думати, вважати; зважувати; розраховуватися
puclxis, īdis f — коробочка, баночка

quadrūpes, ědis — чотириногий
quadrūpes, ědis m (f) — чотиринога тварина
quadruplum, i n — чотири рази, чотириразова сума

quaero, quaesīvi (quaesii), quaesītum, ěre — запитувати, шукати, розслідувати; **volgo (volgo) quaesītus** — народжений поза шлюбом
quaesītus, a, um — див. **quaero**
quaestio, ōnis f — питання; наслідок, допит
quaestor, ōris m — квестор (магістрат нижчого рангу, на який покладалися різні адміністративні та фінансові функції; квестори були помічниками консулів, едилів, заступали преторів у Римі або намісників у провінції)
quaestuaris, a, um — продажний, що приносить прибуток; у ролі наживки
quaestus, us m — прибуток, дохід, заробіток, професія; **volgo (vulgo) quaestum facĕre** — букв.: заробляти привселюдно, тобто торгувати собою; **quaestum exercĕre** — діставати прибуток, заробляти
qualis, e — який, якийсь
qualitas, atis f — якість
quam — як; чим
quamdiu — як довго, скільки, поки; протягом того часу, поки
quamvis — хоча, незважаючи на те що; нехай і
quamquam — хоча, незважаючи на те що; нехай і
quando — коли; оскільки
quandoque — коли б не, усякий раз як
quandoquidem — тому що, оскільки
quantitas, ātis f — кількість
quanto — наскільки, до якого ступеня; тією мірою, якою, настільки ж, наскільки
quantum — скільки, наскільки
quantus, a, um — який (за величиною)
quare — тому
quarta, ae f — чверть

quartus, a, um — четвертий
quasi — начебто, як би, немов, нібито, майже
quatĕnus — оскільки
quater — по-чотири
quaterni, ae, a — по чотири
quattuor — чотири
quattuordĕcim — чотирнадцять
-que — і
quemadmōdum — яким чином; точно так само; як наприклад
queror, questus sum, queri — скаржитися, нарікати (**de ...** — на кого-небудь)
qui(s), quae, quod — який; хто, що; той, котрий; він
qui, qua (quae), quod — деякий
quia — тому що, оскільки
quicumque, quaecumque, quidcumque — хто б не був
quicumque, quaecumque, quodcumque — який би не був
quid — що, чому, навіщо
quidam, quaedam, quiddam — хтось
quidam, quaedam, quoddam — якийсь
quidem — хоча і, з одного боку;
quidem ... vero — хоча ... однак;
ne quidem — навіть не
quies, ētis f — спокій
quiesco, quiĕvi, quiĕtum, ěre — вшухати, заспокоюватися, залишатися спокійним, жити в мирі; мовчати, утримуватися від слова
quilibet, quaelibet, quidlibet — хто-небудь, хто завгодно
quilibet, quaelibet, quodlibet — який-небудь, який завгодно
quin — що; чому ж не; **quin immo** — аж ніяк не
quindĕcim — п'ятнадцять
quingenti — п'ятсот
quini, ae, a — по п'ять
quinquagies — п'ятидесятикратно
quinquaginta — п'ятдесят

quinque — п'ять
quinquennium, ii n — п'ять років, п'ятиліття
quinqies — п'ятьма (п'ятикратно)
quintus, a, um — п'ятий
quippe — звичайно; **quippe cum** — тому що, адже, тому що, безсумнівно
quique, quaeque, quodque — кожен
Quirites, ium m — квірити, римляни: **ius Quiritium** — право римського громадянства
quis, qua (quae), quid — хтось, щось
quis, quid — хто, що
quispiam, quidpiam — хто-небудь
quispiam, quaepiam, quodpiam — який-небудь
quisquam, quidquam (quicquam) — хто-небудь
quisque, quidque — кожен
quisquis, quidquid — хто б не, що б не

R

radix, icis f — корінь
rado, rasi, rasum, ěre — скоблити, скребти, чистити
rapīna, ae f — пограбування
rapio, rapui, raptum, ěre — вистачати, захоплювати, викрадати
raro — рідко, зрідка
rarus, a, um — рідкий
rasus, a, um — див. **rado**
ratio, ōnis f — розум, розумність, причина, довід, розуміння, порядок, рахунок, прибутково-видаткова книга; система; **quā ratiōne** — яким чином, яким способом; **rationem reddĕre** — давати звіт, визначати підставу, з'ясовувати зміст
ratus, a, um — див. **reor**
rea, ae f — обвинувачувана, підсудна

quivis, quaevis, quidvis — хто завгодно
quivis, quaevis, quodvis — який завгодно
quo — куди
quod — що; те, що; оскільки, чому
quodammōdo — певним чином, у якомусь сенсі
quodcirca — тому
quomīnus — що не, щоб не
quomōdo — як, яким чином;
quondam — ніколи, колись
quoniam — оскільки, тому що, тому що
quoque — також
quot — скільки
quotannis — щорічно, щороку
quotiens (quoties) — оскільки, усякий раз як, скільки разів
quum (cum) — коли, тому що, хоча, в той час як

recēdo, cessi, cessum, ěre — відступати, бігти; розходитися, відірватися; віддалятися, ухилятися
recenseo, censui, censum (censitum), ěre — перераховувати, оглядати
recepti — див. **recipio**
receptor, ōris m — здобувач, той, що відвоював; приховувач
receptus, a, um — див. **recipio**
recīdo, cīdi, cāsus, ěre — падати назад; знову переходити, повертатися; знову надходити, повертатися
recipio, cēpi, ceptum, ěre — знову знаходити; приймати, допускати, сприймати; поміщати; **recipĕre se** — повернутися
recīto, āvi, ātum, āre — читати (уголос), оголошувати

reclāmo, āvi, ātum, āre — голосно заперечувати, галасливо протестувати, голосно викрикувати
reclūdo, clūsi, clūsum, ěre — відмикати, відімкнути
recōlo, colui, cultum, ěre — знову обробляти; знову згадувати
reconciliatio, ōnis f — примирення
reconcilio, āvi, ātum, āre — знову з'єднувати, возз'єднувати, мирити
recondo, dīdi, dītum, ěre — ховати, складати, закладати
recorrīgo, rexi, rectum, ěre — виправляти, поліпшувати
recte — прямо, правильно, справедливо, правомірно
rectus, a, um — прямий, правильний; справедливий
recuperātor, ōnis m — черговий здобувач; рекуператор, член суду в спішних майнових питаннях
recurro, (cu)curri, cursum, ěre — поспішати назад, спішно повертатися
recūso, āvi, ātum, āre — відхиляти, відмовляти(ся)
reddītus, a, um — див. **reddo**
reddo, dīdi, dītum, ěre — повертати, віддавати; **ius reddere** — відплачувати право, вершити суд, судити
redeo, ii (īvi), ĩtum, ěre — іти назад, повертатися
redhibeo, bui, bītum, ěre — повертати
redīgo, ěgi, actum, ěre — гнати назад, наводити, змушувати; звертати, передавати
redintegro, āvi, ātum, āre — відновлювати, заповнювати, відновляти
refěro, tūli, lātum, ferre — нести назад, відносити, зв'язувати; зіставляти, повертати; відновлювати, звертати; повідомляти; включати

refert, retūlit, relātum est — важливо, має значення
reficio, fěci, fectum, ěre — відновлювати, лагодити
reformo, āvi, ātum, āre — перетворювати, реформувати
refrico, fricui, fricātum, āre — відновлювати, знову збуджувати
regālis, e — царственный, царський
regio, ōnis f — область
regno, āvi, ātum, āre — царювати, бути царем, панувати
regnum, regni n — царство, царювання, держава; **regnum coelōrum** — царство небесе
rego, rexi, rectum, ěre — керувати, правити, панувати; виправляти; уточнювати, регулювати
regredior, gressus sum, grēdi — повертатися назад
regūla, ae f — правило, установлення, норма
reicio (reiicio), iěci, iectum, ěre — відкидати, відганяти
reicūlus (reiicūlus), a, um — негідний, загублений, марний
relābor, lapsus sum, lābi — скачуватися, помалу повертатися, плисти назад
relatio, ōnis f — повідомлення; відношення; **relatio crimīnis** — зустрічне обвинувачення
relātus, a, um — див. **refěro**
relegatio, ōnis f — посилення
relěgo, āvi, ātum, āre — виганяти, засилати, відправляти на виселення
relěvo, āvi, ātum, āre — піднімати; звільняти від відповідальності
relictus, a, um — див. **relinquō**
religio, ōnis f — сумлінність; обряди, святині; обов'язок, ведення
religiōsus, a, um — присвячений (предкам і підземним богам; такими, головним чином, були місця поховання і гробниці); той, що вселяє побоювання

relinquo, līqui, lictum, ěre — залишати, кидати
reliquus, a, um — інший
remaneo, mansi, mansum, ěre — залишатися, зберігати
remedium, ii n (з gen. чн з dat.) — засіб, ліки (від чогось)
remitto, mīsi, missum, ěre — залишати, поступатися, прощати; відсилати, посилати назад, направляти
remōtus, a, um — див. **removeo**
removeo, mōvi, mōtum, ěre — відсувати, видаляти, вилучати
renuntiatio, ōnis f — розірвання
renuntio, āvi, ātum, āre — повідомляти, сповіщати; порнвати, відмовлятися, розривати
reor, ratus sum, reri — думати, вважати, визнавати; **ratum habēre** — затвердити, схвалити, ратифікувати
repello, reppūli, repulsum, ěre — відштовхувати, відкидати, відганяти, відхиляти, відмовляти; відображати
rependo, pendi, pensum, ěre — відважувати, платити; **repēditur** — відшкодовується, окупається
repentīnus, a, um — раптовий, непередбачений
reperio, reppēri (repēri), reperitum, ĩre — знаходити, відшукувати
repetitio, ōnis f — повторення; повернення; повторний розгляд
repēto, ĩvi (ii), ĩtum, ěre — знову добувати; вимагати; повторювати
repētundae, ārum f — вимагання, хабар
repleo, plēvi, plētum, ěre — знову наповнювати, заповнювати, щедро постачати
replīco, āvi, ātum, āre — розгортати, звертати назад; висувати (зустрічне) заперечення

repōno, posui, positum, ěre — відкладати, зберігати, класти на збереження
reposco, -, -, ěre — вимагати назад
repraesento, āvi, ātum, āre — начочно представляти; негайно платити
reprehendo (prendo), prehendi (prendi), prehensum (prensium), ěre — затримувати, гудити, засуджувати
reprehensibilis, e — гідний осудження, осуду
repromissio, ōnis f — взаємна обіцянка, обопільне зобов'язання
repudio, āvi, ātum, āre — відкидати, відхиляти
repudium, ii n — розірвання, розлад (шлюб чи заручин); **repudium mittēre** — повідомляти про розірвання шлюб
repugno, āvi, ātum, āre — протидіяти, суперечити
requiesco, ēvi, ētum, ěre — відпочивати, спочивати
requīro, quisīvi, quisītum, ěre — шукати, відшукувати, з'ясовувати, вимагати, бідувати, очікувати
res, rei f — річ, справа; **res afflictiae** — нещастя; **res castrenses** — трофейне майно, військовий видобуток; **res forenses** — судові (грошові, суспільні) справи; **res publica (respublica)** — держава, республіка; **res Romāna** — римська держава; **res rustica** — сільське господарство; **res gesta** — діяння, дія, подія
rescio, scīvi (scii), scītum, ĩre — дізнаватися
rescribo, scipsi, scriptum, ěre — письмово відповідати, писати у відповідь
rescriptum, i n — рескрипт, імператорський указ

resideo, sēdi, sessum, ēre — залишатися
resigno, āvi, ātum, āre — розкрити
resisto, stīti, -, ēre — зупинятися, протистояти, пручатися
respicio, spexi, spectrum, ēre — дивитися назад, брати до уваги, враховувати, бачити, ставитися
respondeo, spondi, sponsum, ēre — відповідати, давати відповіді
responsio, ōnis f — відповідь, показання, висновок
responsum, i n — відповідь
responsus, a, um — див. **respondeo**
responsus, us m — відповідь
respublica — див. **res**
restituo, tui, tūtum, ēre — повернути, відновлювати
restitutio, ōnis f — відновлення;
restitutio integri — відновлення первісного становища
resurgo, surrexi, surrectum, ēre — вставати, повставати
reticūlus, i m — сіточка (наприклад, для збереження форми зачіски)
retineo, tinui, tentum, ēre — утримувати, затримувати; зберігати, залишати за собою
retribuo, bui, būtum, ēre — відплачувати
reus, rei m — підсудний, обвинувачуваний, відповідач
revēlo, āvi, ātum, āre — відкривати, оголювати, викривати
reverentia, ae f — повага, шанобливість
reversus, a, um — див. **revertor**
revertor, versus sum (reverti), verti — повертатися, приходити назад

revinco, vīci, victum, ēre — перемогати, долати; викривати
revivisco, vixi, -, ēre — знову оживати, воскресати
revōco, āvi, ātum, āre — кликати назад, утримувати; відкликати, скасовувати, поновлювати, повертати
rex, regis m — цар; **rex sacrōrum** — верховний жрець
rhetor, ōris m — ритор, учитель красномовства
rhetorica, ae f — риторика
ridicūlus, a, um — смішний
rigor, ōris m — твердість, непохитність, суворість
risus, us m — сміх, усмішка
ritus, us m — обряд, ритуал, звичай
rivus, i m — струмок; канал
rodo, rosi, rosum, ēre — гризти
rogo, āvi, ātum, āre — просити, запитувати; пропонувати, виносити на розгляд
Roma, ae f — Рим
Romānus, a, um — римський
Romānus, i m — римлянин
ros, rōris m — роса
rudēra, um n — руїни
rudis, is f — ціпок для фехтувальних вправ; відмітний знак звільненого гладіатора
ruga, ae f — зморшка
ruīna, ae f — обвал
ruinōsus, a, um — зруйнований
rumor, ōris m — шум, гул, слух, чулка; **honestus rumor** — добре ім'я
rumpo, rupi, ruptum, ēre — рвати, валити, знищувати
rursus — знову
rus, ruris n — село
rusticus, a, um — сільський

S

sabbātum, i n — субота
saccularius, ii m — кишеньковий злодій
saccūlus, i m — мішечок, гаманець
sacer, cra, crum — священний, освячений, присвячений (богам, наприклад, храм, гай, статуя і т. д.)
sacerdos, dōtis m — жрець, священнослужитель
sacerdotium, ii n — жрецький сан
sacra, ōrum n — священнодійства
sacramentum, i n — присяга; грошова застава (яку сторони вносили для того, щоб внесені гроші утримувалися в тиї сторони, що програв процес)
sacrificium, ii n — жертва, жертвопринесення
sacrifico, āvi, ātum, āre — приносити в жертву, жертвувати
sacrilegium, ii n — святотатство
saepe — часто; **saepe numēro** — багато разів, неодноразово
saepio, saepsi, saeptum, ire — огорожувати, оточувати; захищати, охороняти
saevitia, ae f — лютість, жорстокість, безжалісність
salubriter — благодібно
salus, salutis f — благополуччя, порятунк, безпека; вітання
saluto, āvi, ātum, āre — вітати, бажати здоров'я, поздоровляти
salvo, āvi, ātum, āre — рятувати
salvus, a, um — цілий, непошкоджений, незмінний; неушкоджений, вільний від замахів
sanctifico, -, -, āre — освячувати, робити святим
sanctus, a, um — святий, священний (те, що перебуває під заступництвом богів: наприклад, стіни, ворота, межі)
sane — розумно; дійсно

sanguis, sanginis m — кров, кровне споріднення; **causa in sanguine** — справа, пов'язана з кровопролиттям
sanitas, ātis f — здоров'я, видужання, тверезість, здоровий спосіб життя
sano, āvi, ātum, āre — лікувати, виліковувати
sanus, a, um — здоровий, той, хто перебуває в здоровому розумі
sapiens, entis — розумний, обізнаний, свідомий
sapienter — мудро, розумно
sapientia, ae f — мудрість, розважливість; розум; **civīlis sapientia** — (букв.: цивільна мудрість) правознавство, наука права
sapio, ii (ivi, ui), -, ěre — мати смак, бути мудрим
sarcio, sarsi, sartum, ire — лагодити, виправляти, відшкодовувати
sat — досить
satis — досить
satisdo, dēdi, dātum, dāre — надавати забезпечення, гарантувати, вносити заставу в забезпечення сплати
satisfacio, fēci, factum, ěre — задовольняти; платити
scaena, ae f — сцена
scandalizo, āvi, ātum, āre — вводити в спокусу
scandalum, i n — спокуса; предмет жаху або обурення
scelus, ěris n — злочин
schola, ae f — школа
scientia, ae f — знання, поінформованість
scilicet — зрозуміло, треба думати; тобто; мається на увазі
scio, ivi(ii), itum, ire — знати, уміти
scitum, i n — визначення, рішення, постанова

scortum, i n — шкіра; розпусник
scriba, ae m — переписувач
scribo, scripsi, scriptum, ěre — писати, записувати (наприклад, у заповіді)
scriptūra, ae f — письмове свідчення, документ, лист
scriptus, a, um — див. **scribo**
sculptīle, is n — скульптурне зображення; ідол, кумир
scyphus, i m — келих, кубок
se (sese) — див. **sui**
secum — див. **sui**
secēdo, cessi, cessum, ěre — іти, віддалятися
secor = sequor
secūris, is f — сокира
secundum (з *acc.*) — уздовж по, відповідно до, згідно з
secundus, a, um — другий; наступний; побіжний, сприятливий
secūre — безстрашно, безтурботно
secūrītas, ātis f — безпека; безтурботність
secūrus, a, um — безпечний, той, що перебуває в безпеці, безтурботний
secus (з *acc.*) — у
secūtus, a, um — див. **sequor**
sed — але, однак
sedēcim — шістнадцять
sedeo, sedi, sessum, ěre — сидіти, засідати; затримуватися, залишатися, застрягати
sedes, is f — сидіння, крісло; місце, місце розташування
seditio, ōnis f — смута, заколот
segnitia, ae f — нерозторопність, повільність; несвоєчасне виконання розпоряджень
sella, ae f — крісло, стілець, сидіння
semel — один раз
semen, seminis n — насіння
semper — завжди
senātor, ōris m — сенатор

senātus, us m — сенат; **ius senātus habendi** — право брати участь у засіданні сенату
senatusconsultum, i n — сенатус-консулт (рада або постанова сенату)
senectus, ūtis f — старість
senex, senis m — старий
seni, ae, a — по шість
senior, ius (вищ. ступ. від **senex**) — старший
sensus, us m — почуття, зміст, розуміння; **sensus communis** — букв.: загальне розуміння, здоровий глузд
sententia, ae f — рішення, судження
sentio, sensi, sensum, ěre — думати, почувати; випробувати, одержувати; висловлюватися
seorsum — окремо, зокрема; на збоку
separātim — роздільно, по одному
sepāro, āvi, ātum, āre — відокремлювати, відрізняти; видаляти
sepelio, pelivi, pultum, ěre — ховатися
septem — сім
septendēcim — сімнадцять
septīmus, a, um — сьомий
septies — сім разів (семикратно)
septingenti — сімсот
septuaginta — сімдесят
sepulchrum (sepulcrum), i n — могила, поховання
sequens — див. **sequor**
sequester, tris m — посередник
sequor, secūtus sum, sequi — випливати, піти, іти слідом; приєднуватися, приходитися на долю
sera, ae f — засув
serīca, ōrum n — шовкові тканини
series, ei f — ряд
sermo, ōnis m — мова
sero — пізно

sero, serui, sertum, ěre — сплітати, з'єднувати(ся), поєднувати
serus, a, um — пізній; **serum** est — пізно

serva, ae f — служниця, рабіння
servilis, e — рабський, стосовний до раба

servio, ūvi, ūtum, ěre — служити, бути рабом, поставити на службу
servitus, ūtis f — рабство; сервітут
servo, āvi, ātum, āre — зберігати, дотримувати

servus, i m — раб, слуга
sescenti — шістсот
sestertius (um), ii m (n) — сестерцій
seu — або, чи, чи те
severitas, ātis f — суворість, жорстокість

sevērus, a, um — строгий, суворий
sex — шість

sexaginta — шістдесят
sexies — шістьма (шестикратно)

sextus, a, um — шостий

sexus, us m — підлога

si — якщо

sibi — див. **sui**

sic — так, так і

sicarius, ii m — убивця

sicūbi — якщо де-небудь, коли б ні

sicut (sicūti) — як, наприклад, у той час як; **sicut... ita** — як ... так і

sidus, ěris n — сузір'я, зірка, зоряне небо

sigillum, i n — статуетка, фігурка; печатка

significo, āvi, ātum, āre — позначати

signo, āvi, ātum, āre — позначати, запечатувати; **signāta materia** — матерія, позначена печаткою (наприклад гроші)

signum, i n — знак, значок (наприклад, бойовий знак у вигляді орла, аналог прапора); сигнал

silentium, ii n — мовчання

silvester, tris, tre — лісовий

similis, e — схожий, подібний

similiter — схоже, подібно

similitudo, inis f — подібність, подоба; рівність

simplicitas, ātis f — простота, чесність, невігадливість

simulacrum, i n — образ, зображення, статуя

simulatio, ōnis f — зображення, симуляція, удавання, лицедійство

simul — одночасно

simulacque (simul atque) — як тільки, лише тільки

simulātus, a, um — удаваний

simūlo, āvi, ātum, āre — зображувати, прикидатися

sin — якщо ж

sine (z abl.) — без

singūli, ae, a — по одному

singūlus, a, um — окремий, одиничний

singūli, orum m — окремі особи

sinister, tra, trum — лівий; неправильний

I sino, -, situm, ěre — ставити, класти

II sino, sivi (sii), situm, ěre — допускати, дозволяти

sinus, us m — груди; пазуха; бухта

siquidem — тому що, якщо тільки, оскільки, тому що

sisto, stiti (steti), statum, sistere — ставити, з'являтися, приводити

sitis, is f — спрага

situs, a, um (p.p.p. від sino, -, situm, ěre — ставити, класти) — збудований, розташований

sive — чи; дорівнює, якщо

sobrīna, ae f — двоюрідна сестра

sobrīnus, i m — двоюрідний брат

sobrius, a, um — тверезий

societas, ātis f — товариство; суспільство, співтовариство

socius, ii m — товариш, спільник, партнер, компаньйон, учасник то-

вариства; співгромадянин

sol, solis *m* — сонце
soleo, solūtus sum, solēre — мати звичай
solūtus — див. **soleo**
sollemne, is *n* — урочистий обряд
формальність
sollemnīter — урочисто
sollertē — уміло; майстерно
sollers, ertis — митецький; умілий; майстерний
sollertia, ae *f* — майстерність, винахідливість, спритність; хитрість, хитрування
sollicitātor, ōris *m* — руйнівник, порушник
sollicitō, āvi, ātum, āre — трясти, збуджувати, спонукувати, закликати
solum — тільки; **non solum ... verum et** — не тільки, але і
solum, i *n* — ґрунт, земля
solus, a, um — єдиний, лише один, самотній
solutio, ōnis *f* — сплата, платіж
solūtus, a, um — див. **solvo**
solvo, solvi, solūtum, ēre — звільняти, виплачувати, розв'язувати, розплачуватися; розпускати, припиняти діяльність, розривати; дозволяти
somnus, i *m* — сон; **inter somnos movēri** — перевертатись увісні
soror, ōris *f* — сестра
sors, sortis *f* — жереб, жеребкування, частка; основна (капітальна) частина боргу, позичковий капітал
sortior, itus sum, iri — кидати жереб, вирішувати жеребкуванням
spado, ōnis *m* — скопєць, євнух
spatium, ii *n* — проміжок
speciālis, e — особливий, спеціальний
specialiter — особливо, спеціально, зокрема
species, ei *f* — вигляд, зовнішність, образ; ознака, вияв; **sub**

specie — з погляду; **species militiae** — рід військ
specificatio, ōnis *f* — обробка, видозміна
spectaculum, i *n* — видовище, спектакль
specto, āvi, ātum, āre — дивитися, розглядати, звертатися, ставитися, брати до уваги
speculum, i *n* — дзеркало
sperno, sprevi, spretum, ěre — нехтувати, відкидати, зневажати
spero, āvi, ātum, āre — сподіватися
spes, ei *f* — надія
spiritus, us *m* — дух, подих, особистість, настрій, характер
spiro, āvi, ātum, āre — дихати
splendor, ōris *m* — блиск, краса, велич
spolio, āvi, ātum, āre — скидати одяг, роздягати; викрадати, віднімати силу, позбавляти
spondeo, sponodi, sponsum, ěre — урочисто зобов'язатися, клятвенно обіцяти
sponsa, ae *f* — наречена, заручена
sponsalia, ium *n* — заручення, заручини
sponsio, ōnis *f* — урочиста обіцянка, клятва, гарантія
sponte — навмисно; **suā sponte** — за власною ініціативою, від своєї особи
stadium, ii *n* — арена, стадіон
stagnum (stannum), i *n* — свинцевий блиск, суміш свинцю і срібла
statim — негайно, відразу
statio, ōnis *f* — становище, місце перебування, стоянка, поштова станція, посада
statua, ae *f* — скульптура, статуя
statuo, tui, tūtum, ěre — установлювати; віддавати накази
status, us *m* — стан, становище, обставини, статус

stellionātus, us *m* — шахрайство
sterno, stravi, stratum, ěre — роз-
стеляти
stillicidium, ii *n* — крапання, по-
крівельний жолоб, ринва
stipendiarius, a, um — обкладе-
ний даниною
stipendium, ii *n* — виплата солда-
там
stipo, āvi, ātum, āre — зганяти,
збирати, оточувати
stipulatio, ōnis *f* — стипуляція
(формальне словесне зобов'язан-
ня, що складалося з питання і від-
повіді, чия форма була жорстко
регламентована); **stipulatio**
praetoria — преторська стипуля-
ція (стипуляція, чи зобов'язання,
на якому наполягає претор за ви-
могою однієї сторони)
stipulātor, oris *m* — стипулятор;
той, хто вимовляє собі деякі умо-
ви, ініціатор стипуляції
stipulātus, us *m* — формальна обі-
цянка, умова договору
stipūlor, ātus sum, āri — вимов-
ляти собі, вимагати формальної
обіцянки
stirps, stirpis *f* — стовбур; коре-
невище; дерево, кущ
sto, steti, statum, āre — стояти
Stoicus, i *m* — стоїк
stomāchus, i *m* — шлунок
strenuus, a, um — діяльний, шви-
дкий, метушливий, клопітливий;
міцний, відважний
studeo, ui, -, ěre — старанно за-
йматися, намагатися, учитися
studiōse — наполегливо, ретель-
но, самозабутньо
studiōsus, a, um — старанний, на-
полегливий, діяльний
studiōsus, i *m* — студент
studium, ii *n* — заняття, наука; по-
слуга, зусилля, діяльна участь;
studia liberalia — вільні, чи шля-

хетні, мистецтва (інтелектуальні
професії, що вважалися шляхет-
ними, тобто притаманні вільним
людям, наприклад, риторика, ме-
дицина, юриспруденція і т. д.)
stultitia, ae *f* — дурість
stultus, a, um — дурний
stupor, ōris *m* — заціпеніння, не-
зграбність; дурість, тупість, недо-
умкуватість
stuprātor, ōris (*m*) — розбещувач,
розпусник
stupro, āvi, ātum, āre — опога-
нювати, розтлівати, псувати, спо-
кушати
stuprum, i *n* — безчестя, ганьба,
сором
suadeo, suasi, suasum, ěre — дава-
ти пораду; переконувати, уселяти
sub (з *acc.* і з *abl.*) — під
subeo, ii (*īvi*), **ītum, īre** — підхо-
дити, підпадати; піддаватися
subiicio (**subicio**), **iēcī, iectum, ěre**
— підкладати; приєднувати, су-
проводжувати, додавати; **subīci**
sorti — коритися долі
subinde — незабаром після, слі-
дом за цим, час від часу, багато-
разово
subīto — раптом
subiungo, iunxi, iunctum, ěre —
підкоряти
sublātus, a, um — див. **tollo**
sublēvo, āvi, ātum, āre — підніма-
ти, підносити
submitto (**summitto**), **mīsi, mis-**
sum, ěre — підставляти, опускати,
підкоряти, робити, посилати, під-
силати, піднімати
submoveo, mōvi, mōtum, ěre —
виганяти
subornātus, a, um — найнятий,
підкуплений
subripio, ripui, reptum, ěre —
красти, викрадати, захоплювати
хитрістю

subrōgo, āvi, ātum, āre — доповнювати
subruptus = subreptus, a, um — див. **subripio**
subscribo, scripsi, scriptum, ěre — підписувати
subsellium, i n — лава
substantia, ae f — сутність
substituo, stitui, stitutum, ěre — ставити за, замінювати, підставляти
subsum, subfui, -, subesse — перебувати під, лежати в основі
subtrāho, traxi, tractum, ěre — таємно нести, вести, віднімати; обходити мовчанням
subvenio, vēni, ventum, ěre (z dat.) — допомагати, приходити на допомогу, сприяти
subverto, verti, versum, ěre — перекидати, скидати, псувати
succēdo, cessi, cessum, ěre — входити, впливати, успадковувати; давати спадкоємця, надсилати на зміну
successio, ōnis f — спадкування, спадкоємство, право спадкоємства
successor, ōris m — спадкоємець
sufficio, fēcī, fectum, ěre — давати, доставляти, бути достатнім
suffōco, āvi, ātum, āre — душити
suffragium, ii n — виборчий голос, голосування
suggĕro, gessi, gestum, ěre — споруджувати, уселяти; підтасовувати
sui — себе
sum, fui, -, esse — бути, існувати, перебувати, значити
summa, ae f — підсумок, сума; суть, сутність; **summa rei publicae** — вищі інтереси держави
summātim — загалом, узагалі, поверхово
summitto — див. **submitto**
summoveo (submoveo), mōvi, motum, ěre — видаляти, зганяти,

відсторонювати, усувати, відсівати
summus, a, um — вищий, головний
sumo, sumpsi, sumptum, ěre — брати, приймати; призначати, визначати, застосовувати
supellex, supellectilis f — начиння, обстановка
super (z acc. i z abl.) — над, понад
superbia, ae f — гордість, гордіня, гордовитість
superficies, ei f — поверхня; те, що виростає або будується на землі
supĕri, ōrum m — боги; живі люди (на відміну від мешканців підземного царства мертвих)
superior, superius — вищий
superstes, stitis — присутній, свідок
supersubstantiālis, e — насущний
supersum, superfui, — superesse — залишатися живим, пережити, перевершувати; розпоряджатися; бути в надлишку
supervivo, vixi, -, ěre — переживати, залишатися в живих
suppĕto, petivi (petii), petitum, ěre — мати в достатній кількості, вистачати
suppleo, plēvi, plētum, ěre — поповнювати, заповнювати, замінювати, компенсувати
supplicium, ii n — кара, покарання, страта
suppōno, posui, positum, ěre — підставляти, підмінювати
supprīmo, pressi, pressum, ěre — занурювати, ховати, приховувати; затримувати, стримувати, зупиняти
supra (z acc.) — зверху, вгорі; вище, над, поверх, понад
suprĕmus, a, um — останній; вищий
surdus, a, um — глухий

surgo (subrigo, surrigo), **rexi**, **rectum**, **ēre** — піднімати, підніматися
surrupio, **ripui**, **reptum**, **ēre** — викрадати
sus, **suis** *f* (*m*) — свиня
suscepi — див. **suspicio**
susceptio, **ōnis** *f* — прийняття
suscipio, **suscēpi**, **susceptum**, **ēre** — приймати, брати на себе
suspectus, **a**, **um** (див. **suspicio**) — підозрілий, недовірливий
suspendiōsus, **a**, **um** — той, що повісився
suspendo, **pendi**, **pensum**, **ēre** — підвішувати, вішати

Т

taberna, **ae** *f* — крамниця; **taberna cauponia** — шинок, трактир; **taberna argentaria** — міньяльна крамниця
tabūla, **ae** *f* — дошка, таблиця; **tabūlae testamenti** — таблицьки (текст) заповіту; **tabūlae publicae** — дошки публічних оголошень (на яких писали тексти законів, звертань, іншу інформацію офіційного характеру)
tabularius, **ii** *n* — секретар, архіваріус, рахівник
tabulātum, **i** *n* — настил, ярус, поверх
taceo, **cui**, **cītum**, **ēre** — мовчати
tacite — мовчки, безмовно
taciturnitas, **ātis** *f* — мовчазність, небагатослівність
tacītus, **a**, **um** — безмовний, мовчазний, негласний
tactus, **a**, **um** — див. **tango**
taedium, **ii** *n* — відраза, пересиченість
talentum, **i** *n* — талант (міра лісу — 26,2 кг; грошова одиниця)
talio, **ōnis** *f* — відплата, помста

suspicio, **ōnis** *f* — підозра; небезпека, загроза
suspicio, **spexi**, **spectum**, **ēre** — дивитися, дивитися з недовірою, підозрювати
sustineo, **tinui**, **tentum**, **ēre** — підтримувати, служити опорою; терпіти
sustūli — див. **tollo**
susum (**sursum**) — нагору
sutor, **ōris** *m* — швець, чоботар
suus, **sua**, **suum** — свій; **suus heres** — свій спадкоємець (тобто спадкоємець, що перебуває в безпосередній владі заповідача)

talis, **e** — такий
tam — так, настільки; **tam ... quam** — скільки ... стільки, як ... так
tamdiu — стільки, доти
tamen — однак, усе-таки
tametsi — хоча, незважаючи на те що; нехай
tamquam — як, подібно, так, як; так само, як
tandem — нарешті; отже
tango, **tetīgi**, **tactum**, **ēre** — торкати, стосуватися, сприймати дотиком
tantum — настільки, певною мірою
tantummodo — тільки, винятково
tantus, **a**, **um** — такий, настільки (великий чи малий)
tarde — повільно
tardus, **a**, **um** — вайлуватий, повільний, неповороткий
te — див. **tu**
tectorium, **ii** *n* — обробка стіни, штукатурка; **pro tectorio** — у вигляді обробки
tectum, **i** *n* — покрівля, дах

tectus, a, um — див. **tego**
tecum — див. **tu**
tego, texi, tectum, ěre — покривати, ховати
tegūla, ae f — цегла, покрівельна черепиця
telum, i n — зброя (зброя для наступальних дій, метальна зброя — списи, стріли, дротики)
temeritas, ātis f — необачність, нерозсудливість, необдуманий вчинок, легкомудрство
temet — див. **tu i -met**
tempestas, ātis f — час; погода; буря; нещастя
templum, i n — храм, святилище
temporarius. a, um — тимчасовий
temptatio — див. **tentatio**
tempto (tento), āvi, ātum, āre — мацати, пробувати, випробовувати, спокушати; зазіхати, замірятися
tempus, tempōris n — час; обставина; **ad tempus** — з вини обставин
tendo, tetendi, tentum, ěre — тягнути, натягувати, направляти
teneo, tenui, tentum, ěre — тримати, стримувати; зобов'язувати, мати обов'язкову силу; **tenēri ab aliq̄uo** — бути займаним ким-небудь; **memoriā tenēre** — пам'ятати
tener, ěra, ěrum — ніжний, юний
tenor, ōris m — безупинний хід; зміст
tentatio (temptatio), ōnis f — спокуса
tenuis, e — тонкий, убогий, незначний
tenus — до
ter — тричі
tergiversor, ātus sum, āri — повертатися спиною; ухилятися; відмовлятися від уже вчиненого позову

termīno, āvi, ātum, āre — розмежовувати, відмежовувати, відокремлювати
termīnus, i m — кородон, границя, межа; межовий знак
terni (trini), ae, a — по три
terra, ae f — земля, країна; **terrae motus** — землетрус
terreo, ui, itum, ěre — лякати
terribilis, e — жахливий, страшний
territorium, ii n — область, територія
tertius, a, um — третій
tertius, ii m — третя особа
testamentum, i n — заповіт; **imperfectum testamentum** — недосконалий заповіт (тобто заповіт, що не має якогось реквізиту); **testamentum ruptum** — букв.: порушений заповіт (заповіт, що втратив законну силу, якщо у заповідача з'явився законний спадкоємець, про якого заповіт замовчує); **testamentum irritum** — недійсний заповіт (заповіт, що втратив силу через обмеження в правах самого заповідача)
testatio, ōnis f — закликання у свідки, дача показань; свідкування (усне чи письмове, підписане свідками); **testationem interponēre** — давати клятвену обіцянку
testātor, oris m — заповідач, спадкодавець
testificor, ātus sum, āri — закликати у свідки, свідчити
testimonium, ii n — свідчення, дача показань свідків; показання свідків; **testimonium dicēre** — свідчити
testis, is m — свідок
testor, ātus sum, āri — закликати у свідки; складати заповіт, заповідати
texo, texui, textum, ěre — ткати

theatrum, i n — театр
thema, ae f — положення, предмет, тема
thensaurus (thesaurus), i m — скарб
thesaurizo, āvi, -, āre — нагромаджувати
thesis, is f — засади, положення, твердження, теза
tibi — див. **tu**
tignum, i n — балка
timeo, mui, -, ēre — боятися
timidus, a, um — боягузливий, боязкий
timor, ōris m — страх
timui — див. **timeo**
tiro, tirōnis m — молодий солдат, новобранець
titulus, i m — напис, підпис;
titulus criminis — стаття обвинувачення
toga, ae f — тога
togātus, a, um — одягнений у тогу, мирний, цивільний
tolēro, āvi, ātum, āre — терпіти, виносити
tollo, sustūli, sublātum, tollēre — піднімати; усувати, скасовувати, знищувати; звеличувати; виносити
tondeo, totondi, tonsum, ēre — стригти, голити
tonsor, ōris m — цирюльник
tormentum, i n — катування
torqueo, torsi, tortum, ēre — катувати, піддавати катуванням, випитувати
tortor, ōris m — мучитель, кат
tot — стільки (-то)
totus, a, um — весь, цілий; **in totum** — зовсім
tractātus, us m — обмацування, дотик; звергання, образ дій, обговорення
tracto, āvi, ātum, āre — тягти; сприймати дотиком; звертатися
tractus, a, um — див. **traho**

tradīdi — див. **trado**
traditio, ōnis f — передача
trado, tradīdi, tradītum, ēre — передавати; вважати; **tradēre se** — віддаватися
traho, traxi, tractum, ēre — тягти, волокти, залучати, захоплювати з собою; витягати, засвоювати; приєднувати, приводити у відповідність (з чимось)
trano, āvi, ātum, āre — перепливати
tranquillus, a, um — спокійний
trans (з acc.) — через, за, по той бік
transactio, onis f — світова угода
transeam — див. **transeo**
transeo, īvi (ii), ītum, īre — переходити; минати, проходити
transfero, tūli, lātum, ferre — переносити, переходити; передавати; перемішувати, пересаджувати
transfūga, ae m — перебіжчик
transfugio, fūgi, fugītum, ēre — перебігати
transgredior, gressus sum, grēdi — переходити
transīgo, ēgi, actum, ēre — доводити до кінця, приймати рішення, припиняти суперечку; здійснювати операцію, домовлятися
transītus, us m — перехід, прохід, зміна; **in transītu** — на ходу, мимохідь
translātus, a, um — див. **transfēro**
transmitto, mīsi, missum, ēre — пересилати; пропускати, минати
trecenti — триста
trēdecim — тринадцять
trepīdo, āvi, ātum, āre — тремтіти, тріпотіти
tres, tria — три
tribūnal, ālis n — трибунал (підвищення, на яке піднімалися посадові особи при виконанні своїх обов'язків)

tribūnus, i m — трибун; **tribūnus plebis** — народний (плебейський) трибун; **tribūnus militum** — військовий трибун (вищий офіцер у леґіоні)
tribuo, bui, būtum, ěre — поділяти, відплачувати, надавати
tribus, us f — триба; плем'я
tributarius, a, um — оподатковуваний податками, зобов'язаний платити податки
triclinia, ae f — їдальня
triennium, ii n — три роки, трирічний термін
triginta — тридцять
trinoctium, ii n — три ночі
tripertius, a, um — той, що складається з трьох частин
tripulus, a, um — потрійний, утричі більший
tristis, e — сумний, смутний, скорботний, похмурий, суворий, грізний
tristitia, ae f — сум, похмурість
tritĭcum, i n — пшениця
tritus, a, um — побитий, затасканий
tu — ти
tuor, tuĭtus sum, tuĕri — дивитися, піклуватися, оберігати, дотримувати
tui — див. **tu**

U

ubi — де; коли
ubicumque — де б не, у чому б не, усякий раз як, завжди
ubique — скрізь, усюди
ulciscor, ultus sum, cisci — мстити, відплачувати, карати
ullus, a, um — деякий, який-небудь
ulterior, ius — дальший, наступний; надмірний
ultĭmus, a, um — останній, крайній; остаточний

tuli — див. **fero**
tum — тоді, тим часом; потім;
tum ... tum — те ... те
tumultuor, ātus sum, āri — хвилюватися
tumultus, us m — смута, заколот; військовий стан
tunc — тоді
tunĭca, ae f — туніка (римська сорочка довжиною до колін, її носили, як правило, під тогою)
turbo, āvi, ātum, āre — приводити в безладдя, бентежити
turdus, i m — дрізд; морський дрізд (риба)
turpis, e — ганебний, аморальний, протизаконний
turpĭter — ганебно, аморально
turpĭtudo, ĩnis f — неподобство, ганьба, безславність
turris, is f — вежа
tus, turis n — запашна смола, фіміам
tute — з упевненістю; у безпеці
tutĕla, ae f — опіка
tutor, ōris m — опікун
tutum, i n — безпека
tutus, a, um — безпечний, той, що перебуває в безпеці; надійний
tuus, tua, tuum — твій
tyrannus, i m — необмежений володар, тиран

ultio, ōnis f — помста, покарання
ultra — понад; надалі; на додачу
ultus, a, um — див. **ulciscor**
umquam — коли-небудь
uncia, ae f — унція (дванадцята частина аса або взагалі дванадцята частина); частина
unde — відкіля
undĕcim — одинадцять
undĕcĭmus, a, um — одинадцятий
undeviginti — дев'ятнадцять

unguentum, i n — мазь, притирання, помада, пахощі
unīcus, a, um — єдиний, винятковий
universitas, ātis f — сукупність осіб, співтовариство, спільність, громада
universus, a, um — весь, весь у цілому;
in universum — узагалі, у цілому
unus, a, um — один
unusquisque, unaquaque, unumquod-que — кожний (окремо)
urbanitas, ātis f — культура, освіченість, тонкість, дотепність; гострота, гумор, тонкий жарг
urbānus, a, um — міський
urbs, urbis f — місто
ursus, i m — ведмідь
usio, ōnis f — вживання, користування
usitātus, a, um — загальноновживаний
usque ad — аж до
usuarius, a, um — використовуваний, той, що є в користуванні
usucapio, cēpi, captum, ēre — придбати у власність за давністю володіння
usucapio, ōnis f — придбання по давнині володіння
usufructuarius, ii m — узуфруктуарій (той, що має право узуфрукта)

V

vacatio, ōnis f — звільнення
vacillo, āvi, ātum, āre — бути хибким, ненадійним
vaco, āvi, ātum, āre — бути незайнятим, пустувати, бути вільним
vacuum, i n — порожнє місце, незайнята земля

usūra, ae f — користування, прибуток
usurae, ārum f — відсотки
usurpatio, ōnis f — узурпація (у праві: стійкий термін, що позначає припинення придбальної давнини)
usus, us m — користування, досвід, потреба, звичай, давнина
ususfructus — див. **fructus**
ut — як, тому що, оскільки, як тільки
uter, utra, utrum — який, хто (із двох)
uterque, utraque, utrumque — і той, і інший, обоє
utērūm, i n (utērus, i m) — живіт, лоно (чрево), материнська утроба
utilis, e — корисний, вигідний; ефективний, діючий, результативний
utiliter — корисно, дієво, ефективно
utilitas, tātis f — користь; вигода
utīnam — о якби
utīque — за будь-яких обставин, хоч би так що
utor, usus sum, uti — користуватися, використовувати
utrūbi — на якій стороні
utrum — чи, чи; **an ... utrum** — чи ... чи ж
uxor, uxōris f — дружина; **uxōrem ducere** — женитися, одружуватись

vacuus, a, um — порожній, незайнятий, вільний
vado, (vasi), -, ēre — іти, направлятися
vae — горе!
vagor, ātus sum, āri — тинятися, вештатися, віддалятися

vagus, a, um — бродячий, хибкий, ненадійний
valde — дуже
valeo, lui, litum, ěre — бути здор-
овим, мати значення, бути дійс-
ним, мати силу: **nihil valere** — не
мати жодної сили; **valere pro** —
розцінюватися замість
valetudo, inis f — стан здоров'я;
хвороба; **adversa valetudo** — хво-
роба, кепське самопочуття, нездо-
ров'я, нездужання
vanus, a, um — порожній, дарем-
ний; **in vanum** — всує
vapor, oris m — пара, дим
varie — по-різному, розмаїто, різ-
номанітно
varius, a, um — різний, розмаї-
тий; строкатий; непостійний, що
вводить в оману
vas, vasis n — судина; **vas**
vinarium torcularium — винна
чавильна посудина
vaticinātor, oris m — віщун
-ve — чи
vecordia, ae f — навіженство
vectigal, ālis n (з *gen.*) — податок
(на щось), мито, орендна плата
vehementer — дужо, сильно, мі-
цно
vehiculum, i n — візок
veho, vexi, vectum, ěre — тягти,
волокти
vel — або, чи; як
velle, vellem — див. *volo*
velocitas, ātis f — швидкість
velociter — швидко, незабаром
velum, i n — навіс, піддашшя
velut (veluti) — як наприклад
vendidi — див. *vendo*
venditio, oris f — продаж; **venditio**
imaginaria = mancipatio
venditor, oris m — продавець
vendo, vendidi, venditum, ěre —
продавати
venenum, i n — отрута

veneo, ii (ivi), -, ěre — надходити
в продаж, продаватися
venĕror, ātus sum, āri — шанува-
ти; шанобливо просити
venia, ae f — милість, полегкість;
veniam dare — прощати
venio, veni, ventum, ěre — прихо-
дити, іти
venor, ātus sum, āri — полювати
venter, ventris m — живіт, черево
ventus, i m — вітер
venumdo, dēdi, dātum, dāri —
продати
Venus, nĕris f — Венера, богиня
любові, краси (у поетичній мові
— «любов»)
verber, ěris n — бич, бичування,
побої, побиття
verbĕro, āvi, ātum, āre — бити
verbōse — багатослівно
verbum i n — слово; **verbōrum**
obligatio — словесне (вербальне)
зобов'язання, стипуляція; **verbi**
gratiā — наприклад
vere — істинно, по-справжньому,
дійсно
vereor, veritus sum, verēri — по-
боюватися
veritas, ātis f — істина; правди-
вість, справедливість; **in veritate**
— насправді
veritus, a, um — див. *vereor*
vero — дійсно
versor, ātus sum, āri — перебува-
ти, обертатися, жити, діяти; звер-
татися, надходити
verto, verti, versum, ěre — повер-
тати, звертати, надходити
verumtāmen — але, і все-таки
verus, a, um — дійсний, справж-
ний, щирий; **veri simile** — правдо-
подібне
vesica, ae f — сечовий міхур
vesper, ěris (ĕri) m — вечір, вечір-
ня зірка
vester, vestra, vestrum — ваш

vestibŭlum, i n — вестибюль, майданчик перед будинком
vestigium, ii n — колія, слід, місце, відбиток
vestmentum, i n — одяг
vestio, tvi (ii), Itum, Ire — покривати, одягати, наряджати
vestis, is f — одяг, плаття
vestri, vestrum — див. **vos, vester**
veterānus, i m — ветеран, старий солдат
vetĕres — див. **vetus**
veto, vetui, vetitum, āre — забороняти
vetui — див. **veto**
vetus, vetĕris — старий, древній;
vetĕres — древні
vicĭnus, i m — сусід
(vicis), vicem, vice f (іменник III відміни, що має не всі відмінкові форми) — зміна, проходження, чергування, служба, обов'язок;
vicem sustinĕre — обіймати посаду;
vicem (alicuius rei) obtinĕre — ставати замість, одержувати силу (чогось)
victor, ōris m — переможець
victoria, ae f — перемога
victus, a, um — див. **vinco** чи **vivo**
vicus, i m — село, селище
video, vidī, visum, ěre — бачити, вбачати; знати
videor, visus sum, vidĕri — показуватися, виявлятися; бути очевидним, здаватися
vigĭlans, antis — пильний, невиспущий
vigĭlo, āvi, ātum, āre — не спати
viginti — двадцять
vigor, ōris m — сила
vilis, e — дешевий, малоцінний
vinarius, a, um — винний
vincio, vinxī, vinctum, ĩre — зв'язувати, заковувати, утримувати
vinco, vici, victum, ěre — перемагати, переборювати; **habĕre pro**

victo — вважати таким, що програв справу
vincŭlum, i n — мотузка, зв'язок, узи; **vincŭla publica = carcer**
vindicatio, ōnis f — віндикація, речовий позов
vindicō, āvi, ātum, āre — вимагати, зажадати, заявляти претензію; привласнювати; накладати стягнення, карати; **contra vindicāre** — висувати зустрічну вимогу; **pro parte vindicāre** — пред'являти позов про свою частину власності
vindicta, ae f — віндикта (преторський жезл, доторкаючись яким до раба в присутності претора або іншої посадової особи, заявник — **adsertor libertātis** — відпускав раба на волю)
vinĕtum, i n — виноградник
vinum, i n — вино
viŏlo, āvi, ātum, āre — чинити насильство, порушувати; розоряти, безчестити
vir, viri m — чоловік
virgo, ĩnis f — діва, дівчина; **virgo Vestālis** — діва-весталка
viridiarium (viridarium), ii n — парк, сад, гай
virilis, e — чоловічий, властивий (чи належний) чоловікам
virilitas, ātis f — чоловічність, чоловіча сила
viripŏtens, entis — повнолітня, здатна одружуватися
virtus, virtūtis f — сила, доблесть, мужність, чеснота
vis — див. **volo**
vis, vis f — сила, насильство; **vis maior** — нездоланна сила, форсмажор; **vi bona rapta** (букв.: майно, забране силоміць) — розбійне пограбування; **vim inferre** — застосовувати насильство
visito, āvi, ātum, āre — відвідувати, карати

vita, *ae f* — життя
vitium, *ii n* — недолік
vito, *āvi, ātum, āre* — уникати, ухилятися, піти, рятуватися
vivo, *vixi, victum, ēre* — жити
vivus, *a, um* — живий
vix — ледь, насилу
vobis — див. **vos**
vocabulum, *i n* — найменування, назва, слово
vociferatio, *ōnis f* — вигуки, лемент, крики
vociferor, *ātus sum, āri* — викликати, кричати, виголошувати, говорити
voco, *āvi, ātum, āre* — кликати, називати; **vocāre ad hereditātem** — «зкликати до спадщини», тобто повідомляти про вступ у спадщину; **in ius vocāre** — кликати в суд, подавати в суд; **ad possessiōnem vocāre** — допускати до розпорядження
volens, **volentis** — бажаючий
volgo — див. **vulgo**
volo, **volui**, **-**, **velle** — хотіти, виражати волю, бажати
volūcer, **volūcris**, **volūcre** — пернатий, літун

Z

zona, *ae f* — пояс

volūmen, *īnis n* — сувій, рукопис, твір
voluntarius, *a, um* — добровільний
voluntas, *ātis f* — воля, бажання
voluptas, *ātis f* — насолода, задоволення, пристрасть
voluptuōsus, *a, um* — приємний, пов'язаний із задоволенням або розвагою
vos — ви
volum, *i n* — жертва, обітниця; бажання
voceo, **vovi**, **volum**, *ēre* — давати обітницю
vox, **vocis f** — голос
vulgāris, *e* — звичайний, загальновідомий, протонародний, загальноприйнятний
vulgo (volgo) — у народі; усюди, привселюдно
vulgus, *i m (n)* — народ, юрба, чернь
vulnēro, *āvi, ātum, āre* — ранили
vulnus, *ēris n* — рана
vulpecūla, *ae f* — лисиця
vulpes, *is f* — лисиця
vult — див. **volo**
vultus, *us m* — зовнішність, вигляд особи, погляд; риси особи, обличчя

Українсько-латинський словник

A—Z

бачити — **video, vidi, visum, ēre**
бігти — **fugio, fugi, fugitūrus, ēre**
боротися — **mitto, āvi, ātum, āre**
будувати — **aedifico āvi, ātum, āre**
бути, існувати — **sum, fui, -, esse**
бути повинним — **debeo, bui, bitum, ēre**
вести — **ago, egi, actum, agēre**
вибачати, прощати — **ignosco, nōvi, nōtum, ēre**
викликати свідків — **cito, avi, atum, āre**
виконувати — **perāgo, ēgi, actum, ēre**
відміняти — **derōgo, āvi, ātum, āre**
відзначати — **noto, āvi, ātum, āre**
відповідати — **respondeo, spondi, sponsum, ēre**
відчувати — **sentio, sensi, sensum, ire**
вірити — **credo, credīdi, credītum, ēre**
вимагати, заявляти претензію — **vindīco, āvi, ātum, āre**
висилати — **deporto, āvi, ātum, āre**
висилати — **emitto, misi, missum, ēre**
володіти — **habeo, habui, habitum, habēre**
говорити — **dico, dixi, dictum, ēre**
давати — **do, dedi, datum, dare**

дихати — **spiro, āvi, ātum, āre**
довіряти — **fido, fisis sum, ēre**
доводити — **probo, āvi, ātum, āre**
жити — **vivo, vixi, victum, ēre**
забороняти — **veto, vetui, vetītum, āre**
завершувати, закінчувати — **finio, īvi (ii), itum, ire**
зазначати — **noto, āvi, ātum, āre**
закон — **lex, legis f**
запитувати — **interrogo, āvi, ātum, āre**
засновувати — **fundo, āvi, ātum, āre**
засуджувати — **condemno, āvi, ātum, āre**
 захищати — **defendo, fendi, fensum, ēre**
захоплювати — **occūpo, āvi, ātum, āre**
збирати — **colligo, lēgi, lectum, ēre; lego, legi, lectum, ēre**
звинувачувати — **accūso, āvi, ātum, āre**
звільняти — **absolvo, solvi, solūtum, ēre**
знати — **scio, īvi(ii), itum, ire**
знаходити — **reperio, reppēri (repēri), repertum, ire**
квипити — **cito, avi, atum, āre**
кричати — **clamo, avi, atum, āre**
купувати — **emo, emi, emptum, emēre**
магістрат — **magistrātus, us m**

мати — **habeo, habui, habĭtum, habĕre**

мислити — **cogĭto, āvi, ātum, āre**

місто — **urbs, urbis f**

мовчати — **taceo, cui, cĭtum, ĕre**

навчати — **doceo, cui, ctum, ĕre**

називати — **nomĭno, āvi, ātum, āre**

не знати — **nescio, scĭvi (scii), scĭtum, ĭre**

наказувати — **iubeo, iussi, iussum, ĕre**

оточувати — **saepio, saepsi, saeptum, ĭre**

перебувати — **compareo, parui, -, ĕre; sum, fui, -, esse**

передавати — **trado, tradĭdi, tradĭtum, ĕre**

перемагати — **vinco, vici, victum, ĕre**

писати — **scribo, scripsi, scriptum, ĕre**

підкоряти — **domo, domui, domĭtum, āre**

пізнавати — **cognosco, nōvi, nĭtum, ĕre**

піклуватися — **curo, āvi, ātum, āre**

повторювати — **repĕto, ĭvi (ii), ĭtum, ĕre**

подавати позов — **convenio, vēni, ventum, ĭre**

помилятися — **erro, āvi, ātum, āre**

помічати — **noto, āvi, ātum, āre**

порушувати — **delinquo, liqui, licĭtum, ĕre**

постанова — **constitutio, ōnis f**

право — **ius, iuris n**

прикрашати — **orno, āvi, ātum, āre**

продавати — **vendo, vendĭdi, vendĭtum, ĕre**

робити, діяти — **facio, feci, factum, ĕre**

розв'язувати — **solvo, solvi, solūtum, ĕre**

розділяти — **divĭdo, vĭsi, vĭsum, ĕre**

розповідати — **narro, āvi, ātum, āre**

рятувати — **salvo, āvi, ātum, āre**

сидіти — **sedeo, sedi, sessum, ĕre**

служити — **servio, ĭvi, ĭtum, ĭre**

сподіватися — **spero, āvi, ātum, āre**

суддя — **iudex, iudĭcis m**

схвалювати — **apprōbo, āvi, ātum, āre**

укріплювати — **munio, ĭvi, ĭtum, ĭre**

шкодити — **laedo, laesi, laesum, ĕre; noceo, cui, cĭtum, ĕre**

шукати — **quaero, quaesivi, quae-sĭtum, ĕre**

1. *Бартошек М.* Римское право (понятия, термины, определения): Пер. с чеш. — М., 1989.
  2. *Козаржевский А. Ч.* Учебник латинского языка для нефилологических гуманитарных факультетов. — Изд. 2-е. — М.: МГУ, 1981.
  3. Латинская юридическая фразеология / Сост. проф. Б. С. Никифоров. — М., 1979.
  4. Методические указания по латинскому языку для студентов юридического факультета / Сост. Л. П. Чуракова, Л. П. Скорина и др. — К.: КГУ, 1989.
  5. *Ниссенбаум М.* Via Latina ad ius. — М., 1996
  6. Римское право в текстах для чтения / Сост. Л. П. Чуракова и др. — К.: КГУ, 1990.
  7. *Розенталь И. С., Соколов В. С.* Учебник латинского языка для юридических факультетов и институтов. — Изд. 2-е. — М., 1956.
  8. *Скорина Л. П., Чуракова Л. П.* Lingua Latina iuridicialis. — К., Вища шк., 1994.
  9. Словарь международного права. — Изд. 2-е. — М., 1986.
  10. *Цимбалюк Ю. В.* Латинські прислів'я і приказки. — К.: Вища шк., 1989.
-

Навчальне видання

НИЧАЮК Світлана Петрівна

**ЛАТИНСЬКА МОВА
ДЛЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ**

Навчальний посібник

Редактор *Л. Сирота*
Художник обкладинки *О. Лабата*
Технічний редактор *Т. Піхота*
Коректор *Н. Путівкіна*
Верстка *Я. Бельська*